

Uniwersytet Warszawski

Wydział Psychologii

**Korzystanie z pornografii, rozwój symptomów nałogowych oraz poszukiwanie pomocy
psychologicznej ze względu na nałogowe zachowania seksualne**

Pornography use, development of addiction symptoms and treatment seeking associated with
addictive sexual behaviors

Karol Lewczuk

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem

dr. hab. Mateusza Goli

(Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk,
Institute for Neural Computations, University of California, San Diego)

Promotor pomocniczy:

dr Dorota Kobylińska

(Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski)

Warszawa, 2018

Podziękowania

Bardzo dziękuję mojemu promotorowi, dr. hab. Mateuszowi Goli za zainteresowanie mnie tematem zachowań seksualnych, wspólne prowadzenie badań i wreszcie opiekę w trakcie pisania tej rozprawy. Dziękuję Mateusz za ogromną ilość wiary we mnie i dużo spokojnej, pozytywnej energii którą przekazujesz.

Mojej promotor dr Dorocie Kobylińskiej jestem bardzo wdzięczny za cenne wskazówki badawcze i opiekę podczas studiów doktoranckich. Dziękuję Ci Dorota za wprowadzenie w świat nauki i niezliczone, małe i duże wskazówki jak się w nim porusza.

Prof. Mirosławowi Kofcie chcę podziękować za bycie przewodnikiem w świecie psychologii, wielką dozę inspiracji i dzielenie się swoimi pasjami naukowymi podczas wielu rozmów. Maciejowi Skorko i Joannie Szmyd jestem ogromnie wdzięczny za współpracę w badaniach, bez której ta praca by nie powstała.

Marcie Marchlewskiej dziękuję za dopingowanie mnie i służenie radą w procesie pisania rozprawy i bardzo wiele pomocy poza tym. Według naszej umowy z Martą powinienem wraz z podziękowaniami wstawić tutaj obrazek jednorożca, czego jednak zdecydowałem się nie robić żeby kompletnie nie pozbawiać tych podziękowań powagi.

Ewelinie Kowalewskiej i Wiktorowi Soralowi dziękuję za odpowiadanie na moje wątpliwości i pytania którymi ich nękałem w trakcie prowadzenia badań i przygotowywania pracy (trochę ich było, bardzo Wam dziękuję). Dziękuję Małgorzacie Wordesze i Izie Szumskiej oraz innym członkom zespołu Hiperseksualność.pl za wspólne rozmowy na tematy badawcze i to, że razem z Mateuszem wprowadzali mnie w badania nad zachowaniami seksualnymi. Agnieszce Glicy, Julii Michalkiewicz i Magdalenie Krysztofiak należy się ode mnie moc podziękowań za pomoc w prowadzeniu pełnych perypetii badań i wsparcie w trakcie przygotowywania pracy, jesteście super.

Dziękuję mojej rodzinie i znajomym za stworzenie mi miejsca na realizację moich zainteresowań naukowych i pisanie tej rozprawy. Dziękuję mamie (która jest super mamą) za dużo wsparcia kiedy przygotowywałem pracę i poza tym (choć mama w pierwszej chwili odebrała temat mojej pracy jako nieco dziwny, za co jej nie winię ;)). Dziękuję moim braciom Bartkowi i Mateuszowi za utrzymywanie mnie w dobrym humorze i dodawanie mi wiary w siebie.

Jeśli z powodu pracy nad doktoratem zalegam Wam z pracami badawczymi i innymi obowiązkami obiecuję zaraz się do nich wziąć ;). Bardzo Wam wszystkim dziękuję,

Karol

Streszczenie

Prezentowana praca dotyczy zagadnień związanych z (1) problematycznym korzystaniem z pornografii, (2) symptomami nałogowymi mogącymi towarzyszyć korzystaniu z pornografii oraz (3) poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z trudnościami w kontroli własnych zachowań seksualnych. Praca obejmuje analizy wyników 3 badań. Pierwsza z nich to analiza zmian we wskaźnikach rozpowszechnienia pornografii internetowej w populacji polskiej w przedziale czasowym od 2004 do 2016, wraz z charakterystyką demograficzną osób odwiedzających internetowe strony pornograficzne. Są to pierwsze dostępne analizy dotyczące zmian w rozpowszechnieniu pornografii bazujące nie na danych deklaracyjnych, a na danych obiektywnych, niosących informacje o aktywności na stronach internetowych. Przeprowadzone analizy wykazały wzrastającą popularność pornografii online w analizowanym okresie – co, w połączeniu z raportami o wzrastającej liczbie osób zgłaszających zapotrzebowanie na pomoc psychologiczną w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii, wskazuje na konieczność badań nad mechanizmami leżącymi u podłoża tych problemów. Badania 2 oraz 3 dotyczą właśnie tego zagadnienia i stanowią trzon pracy. W ramach tych badań zestawiono grupę osób poszukujących pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii z grupą kontrolną. Badanie 2 przeprowadzono na grupie mężczyzn, natomiast Badanie 3 na grupie kobiet. Uzyskane wyniki wskazują między innymi, że osoby poszukujące pomocy psychologicznej cechowało (1) zdecydowanie wyższe nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, (2) poświęcanie większej ilości czasu na korzystanie z pornografii, ale także (3) wyższy poziom religijności, (4) niższe prawdopodobieństwo zaangażowania w związek intymny (dla mężczyzn), (5) dłuższy czas od ostatniej aktywności seksualnej z drugą osobą (w przypadku mężczyzn) oraz (6) dłuższe ciągi oglądania pornografii i ciągi masturbacyjne (w przypadku kobiet). Zweryfikowane zostały również

relacje pomiędzy kluczowymi zmiennymi, ze szczególnym uwzględnieniem predyktorów poszukiwania pomocy. Czas poświęcany na korzystanie z pornografii był pozytywnie związany z prawdopodobieństwem poszukiwania pomocy, jednak najsilniejszymi predyktorami poszukiwania pomocy okazały się negatywne symptomy (dla mężczyzn i kobiet) oraz zmienna będąca wskaźnikiem poziomu religijności – czas poświęcany na praktyki religijne (dla kobiet). W ostatniej części pracy dyskutowane jest naukowe znaczenie uzyskanych wyników jak i ich implikacje dla pracy terapeutycznej z osobami doświadczającymi trudności z kontrolą własnych zachowań seksualnych.

Słowa kluczowe: nałogowe zachowania seksualne, pornografia, hiperseksualność, problematyczne korzystanie z pornografii, psychoterapia, pomoc psychologiczna

Keywords: addictive sexual behaviors, pornography, hypersexuality, problematic pornography use, psychotherapy, psychological help

Nota: Obecna praca częściowo opiera się na badaniach i analizach które znalazły się w dwóch opublikowanych przeze mnie pracach badawczych (Lewczuk, Gola, Szmyd i Skorko, 2017; Gola, Lewczuk i Skorko, 2016) – dotyczy to Badania 2 oraz Badania 3.

Procedura badawcza oraz narzędzia i miary użyte w badaniu zostały pozytywnie zatwierdzone przez komisję etyczną Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk (IP PAN, Warszawa, Polska).

Abstract

Scope of this project refers to (1) problematic pornography use, (2) addictive symptoms associated with pornography use and (3) treatment seeking due to out-of-control sexual behaviors. The project consists of three studies. For Study 1, changes in indicators of internet pornography prevalence in Polish population between years 2004 and 2016 were analyzed, along with demographic characteristics of internet pornography viewers. This is the first available analysis of online pornography use prevalence based not on declarative, but on objective internet traffic data. Results showed growing popularity of online pornography during analyzed period. This results, in conjunction with reports of growing number of people seeking treatment due to problematic pornography use and difficulties in controlling their own sexual behaviors, indicates the need of research on mechanisms underlying these problems. Studies 2 and 3 are aimed at this issue and constitute a core of this project. In Studies 2 and 3 people seeking treatment for problematic pornography use were compared to healthy controls. Analysis showed that treatment-seekers had (1) higher level of negative symptoms associated with addictive sexual behaviors, (2) spent more time on pornography use but also (3) declared higher religiosity, had (4) lower probability of being in an intimate relationship (for males), reported (5) longer period from last dyadic sexual activity (for males) and experienced (6) more severe pornography and masturbation binge periods (for females). The structure of relationships between key variables was also determined, with a focus on predictors of treatment seeking. Time spent on pornography consumption was positively related to probability of seeking treatment. However, analysis revealed that the strongest predictors of seeking treatment were negative symptoms associated with addictive sexual behaviors (for males and for females) and a variable that was an indicator of religiosity – time spent on religious practices (for females). In the last part of this work, scientific significance of obtained results and implications for therapy of out of control sexual behaviors are discussed.

Spis Treści

Część teoretyczna	7
Wstęp.....	7
Korzystanie z pornografii.....	8
Rozpowszechnienie problematycznego korzystania z pornografii.....	10
Nałogowe zachowania seksualne – definicje i nazewnictwo.....	12
Rozpoznawanie nałogowych zachowań seksualnych.....	13
Co wiemy o zmianach w rozpowszechnieniu pornografii w związku z rozwojem internetu?.....	15
Ograniczenia danych deklaracyjnych dotyczących szacowania konsumpcji pornografii.....	20
Poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi.....	26
Problematyczne korzystanie z pornografii oraz nałogowe zachowania seksualne – ich specyfika w grupie kobiet.....	33
Część empiryczna	37
Problematyka Badania 1.....	37
Metoda – Badanie 1.....	38
Wyniki – Badanie 1.....	45
Problematyka Badania 2.....	55
Metoda – Badanie 2.....	58
Wyniki – Badanie 2.....	64
Problematyka Badania 3.....	72
Metoda – Badanie 3.....	73
Wyniki – Badanie 3.....	77
Dyskusja wyników	87
Dyskusja - Badanie 1, zmiany we wskaźnikach rozpowszechnienia pornografii w populacji polskiej.....	87
Dyskusja - Badanie 2, problematyczne korzystanie z pornografii i nałogowe zachowania seksualne w grupie mężczyzn.....	100
Dyskusja - Badanie 3, problematyczne korzystanie z pornografii i nałogowe zachowania seksualne w grupie kobiet.....	106
Podsumowanie uzyskanych wyników oraz ich implikacje.....	115
Bibliografia	120
Załączniki	133

Część teoretyczna

Wstęp

Zagadnienia dotyczące korzystania z pornografii oraz jego konsekwencji znalazły w ostatnich latach swoje miejsce w środkach masowego przekazu, debacie publicznej, jak również – z coraz większą siłą – w badaniach naukowych. O aktualnej obecności tych zagadnień w debacie publicznej może świadczyć choćby to, że w latach 2016-2017 senaty pięciu stanów w USA (Utah, Tennessee, Arkansas, Virginia i Południowa Dakota) zdecydowały się przegłosować akty prawne, według których internetowa pornografia jest obecnie powodem „kryzysu zdrowia publicznego”, co wzbudziło wiele kontrowersji (zobacz np. Dines, 2016). Ponadto możemy obserwować tworzenie się i rozwój oddolnych ruchów społecznych promujących abstynencję od pornografii i masturbacji i propagujących te nawyki wśród swoich członków (np. grupy *NoFap* powstające szczególnie w Stanach Zjednoczonych). Efekty uzyskiwane dzięki okresom abstynencji wśród członków takich grup, którzy wcześniej korzystali z pornografii nawykowo, są obecnie również przedmiotem zainteresowania badaczy (zobacz: Sproten, 2016).

Przybliżając zagadnienia poruszane w prezentowanych tu badaniach w sposób ogólny, w centrum problematyki obecnej pracy leżą trudności z kontrolą zachowań seksualnych, których doświadcza pewien odsetek osób – najczęściej problemy te dotyczą czasu poświęcanego na oglądanie pornografii, wysokiej frekwencji masturbacji (często są to zachowania towarzyszące) oraz powtarzającego się angażowania w ryzykowne kontakty seksualne (Kafka, 2010). Problemy te widoczne są w pracy psychoterapeutycznej, psychiatrycznej i seksuologicznej, gdzie zgłaszają się osoby wykazujące te zespoły symptomów (Odlaug i inni, 2013). Jednak – mimo dyskusji w środowisku i literaturze naukowej - nie zostały one ujęte w obowiązujących obecnie klasyfikacjach diagnostycznych: DSM V (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) czy ICD-10 (*International*

Classification of Diseases 10; Reid, Carpenter i inni, 2012; Kafka, 2014). W związku z szybkim napływem nowych danych i literatury fachowej na ten temat, może się to jednak zmienić w klasyfikacji ICD 11 (Kraus i inni, 2018; Gola i Potenza, 2018).

Korzystanie z pornografii

Rozwój technologii internetowych, którego niesamowitą szybkość i skalę jesteśmy w stanie obserwować, spowodował znaczące zmiany w niemal każdej domenie życia. Jednym ze skutków tego rozwoju jest też znaczne ułatwienie dostępu do materiałów pornograficznych. W literaturze przedmiotu często wymienia się trzy charakterystyki internetu, które w znacznym stopniu za to odpowiadają, tzn. *Triple A: access, anonymity, affordability* (Cooper, Scherer, Boies i Gordon, 1999). Ponieważ internet uczynił pornografię taną, łatwo dostępną oraz pozwolił użytkownikom na zachowywanie relatywnej anonimowości w procesie korzystania z niej – regularne korzystanie z pornografii wydaje się być obecnie łatwiejsze niż kiedyś.

Współczynniki dotyczące korzystania z pornografii, które możemy zauważyć w dostępnych badaniach często różnią się między sobą znacznie (więcej na ten temat w jednym z kolejnych podrozdziałów: *Ograniczenia miar deklaracyjnych dotyczących szacowania konsumpcji pornografii*), jednak – z dużym przybliżeniem – możemy stwierdzić, że w dotychczasowych badaniach od 30% do 70% mężczyzn deklaruje regularne korzystanie z pornografii, natomiast dla kobiet uzyskujemy nieco niższe współczynniki – od kilku do kilkunastu procent składa podobną deklarację (Short, Black, Smith, Wetterneck i Wells, 2012; Regnerus, Gordon i Price, 2016; Kraus, Martino i Potenza, 2016). Przykładowo analiza danych zebranych od reprezentatywnej próby mieszkańców Danii, obejmująca 688 heteroseksualnych osób obu płci pomiędzy 18 a 30 rokiem życia, dostarczyła wyników świadczących o tym, iż 67.6%

mężczyzn i 18.3% kobiet deklaruje regularne korzystanie z pornografii (minimum raz w tygodniu) (Hald, 2006).

Rozwój internetu znacząco ułatwił dostęp do treści pornograficznych również osobom niepełnoletnim. Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii pokazały, że średni wiek pierwszego dostępu do pornografii w tym kraju to 10 lat, a 12% chłopców i dziewczynek przed 12. rokiem życia korzysta z pornografii regularnie, to znaczy przynajmniej raz w tygodniu (Opinium Research, 2015). Badanie przeprowadzone w 2008 roku na grupie 563 studentów oraz studentek uczelni w USA pokazało, iż 93.2 % mężczyzn i 62.1% kobiet, deklarowało oglądanie pornografii online przed ukończeniem 18 roku życia (Sabina, Wolak i Finkelhor, 2008).

Za korzystaniem z pornografii stoi oczywiście wiele różnych motywacji - dla wielu osób stanowi ono zdrowy sposób rozładowania napięcia seksualnego, czy jeden ze sposobów wzbogacenia życia seksualnego z partnerem/partnerką (Rothman, Kaczmarek, Burke, Jansen i Baughman, 2015; Hald i Malamuth, 2008). Jednak w przypadku niektórych osób, korzystanie z pornografii może przyjmować formę przypominającą nałóg lub kompulsję, prowadzić do cierpienia i poszukiwania pomocy psychologicznej. W rzeczywistości, problematyczne korzystanie z pornografii jest symptomem, który wśród osób poszukujących pomocy psychologicznej w związku z trudnościami z kontrolą własnych zachowań seksualnych jest zgłaszany najczęściej (często w połączeniu z kompulsywną masturbacją towarzyszącą oglądaniu treści pornograficznych). Jedno z badań pokazało na przykład, że wśród takich osób zdecydowanie dominuje problematyczne korzystanie z pornografii (81%) kompulsywna masturbacja (78%) oraz w mniejszym stopniu powtarzające angażowanie się w ryzykowne i anonimowe kontakty seksualne (45%) (Reid, Carpenter i inni, 2012).

Rozpowszechnienie problematycznego korzystania z pornografii

Trafne oszacowanie rozpowszechnienia problematycznego korzystania z pornografii w populacjach nie jest łatwym zadaniem, szczególnie ze względu na niewielką liczbę szerokich populacyjnych badań nad tym zagadnieniem. Mimo że pornografia i jej konsekwencje są popularnym tematem w mediach i kulturze masowej, badania nad negatywnymi konsekwencjami które może ona wywoływać przyspieszyły dopiero w ostatnich latach (Kraus i inni, 2018; Short i inni, 2012). Trafną ocenę skali tego zjawiska utrudnia również brak ogólnie uzgodnionych i przyjętych kryteriów diagnostycznych dotyczących nałogowych zachowań seksualnych (których częścią jest problematyczne korzystanie z pornografii) oraz to, że nałogowe zachowania seksualne i problematyczne korzystanie z pornografii bywają w dalszym ciągu widziane jako wtórny zestaw symptomów związanych z bardziej podstawowymi zaburzeniami współistniejącymi (np. zaburzeniem dwubiegunowym) (Gola, 2016a)

Ostatnie miesiące przyniosły jednak w tej kwestii bardzo potrzebne, nowe wyniki. Grubbs, Perry i Kraus (2018) przeprowadzili badanie na reprezentatywnej próbie 2000 obywateli USA (reprezentatywność względem wieku, płci, dochodu, rasy oraz regionu zamieszkania). 1061 osób w tej próbie – 67% mężczyzn – deklarowało korzystanie z pornografii w ostatnim roku. Co ważniejsze, 4.4% osób zadeklarowało, że uważa się za osoby uzależnione od pornografii internetowej (odpowiedź „zgadzam się” bądź „zdecydowanie zgadzam się” w odpowiedzi na stwierdzenie „Jestem uzależniony/a od pornografii internetowej”). Ponadto zbadane zostało również nasilenie symptomów związanych z problematycznym korzystaniem z pornografii – w tym celu badacze użyli kwestionariusza *Brief Pornography Screener* (Kraus i inni, 2017). Wynik powyżej wartości 4 (która może być przyjmowana jako punkt odcięcia dla grupy klinicznej w badaniu przesiewowym) osiągnęło aż 14.4% osób. Średnia wyników w kwestionariuszu wynosiła $M = 1.5$ z odchyleniem

standardowym $SD = 2.5$. Z punktu widzenia badań własnych (szczególnie Badania 2 i Badania 3) istotne jest również, że problemy z korzystaniem z pornografii (operacjonalizowane przez wynik we wspomnianym wcześniej kwestionariuszu) były istotnie przewidywane przez – z jednej strony – częstotliwość korzystania z pornografii oraz zmienne demograficzne: wiek i płeć – z drugiej strony – przez deklarowany poziom religijności i własny poziom moralnej dezaprobaty wobec korzystania z pornografii. Obie zmienne pozytywnie wyjaśniały wynik w kwestionariuszu, a moralna dezaprobatą była najsilniejszym predyktorem spośród wszystkich wymienionych powyżej (Grubbs i inni, 2018).

Współczynniki uzyskane w opisywanym badaniu (14,4% osób doświadczających problematycznego korzystania z pornografii, 4,4% osób deklaruje że jest uzależniona od pornografii) są wyższe niż uzyskiwane kilkanaście czy nawet kilka lat wcześniej. Ley i współpracownicy określili częstość występowania nałogowego korzystania z pornografii w populacji na 0,58% dla mężczyzn i 0,4% dla kobiet (Ley, Prause i Finn, 2014). Zespół pod kierownictwem O'dlaug przeprowadził badania prowadzące do nieco wyższych współczynników, oceniając rozpowszechnienie nałogowego korzystania z pornografii na 3% zarówno wśród mężczyzn, jak i wśród kobiet (O'dlaug i inni, 2013). Badania przeprowadzone w 1999 roku (Cooper i inni, 1999) wykazały, że w przypadku 8% członków populacji korzystanie z pornografii powodowało trudności w funkcjonowaniu lub cierpienie przynajmniej raz w ich życiu. Kryterium to jest jednak zdecydowanie łagodniejsze niż deklaracja wymagająca samoklasyfikacji jako osoby aktualnie uzależnionej od pornografii w opisywanych wcześniej badaniach pod kierownictwem Grubbsa (Grubbs i inni, 2018).

Mimo że w naszym kraju brak jest jakichkolwiek badań populacyjnych nad tym zagadnieniem, o rozpowszechnieniu problematycznego korzystania z pornografii i nałogowych zachowań seksualnych w Polsce może świadczyć chociażby to, że dla jednego z badań prowadzonych obecnie w zespole Hiperseksualność.pl liczba osób, która zgłosiła się na

darmową, testową terapię nałogowego korzystania z pornografii przekroczyła 3500 w ciągu zaledwie 2 miesięcy rekrutacji (badanie znajduje się obecnie w toku i nie jest raportowane w obecnej pracy; Gola i inni, 2018).

Wyniki badań opisane w tym podrozdziale wskazują na to, że problematyczne korzystanie z pornografii jest obecne w populacjach, co naturalnie pociąga za sobą konieczność badań naukowych oraz terapeutycznej pomocy osobom doświadczającym tych trudności.

Nałogowe zachowania seksualne – definicje i nazewnictwo

Zestaw symptomów związanych z kontrolą zachowań seksualnych, włączając w to przede wszystkim ekstensywną konsumpcję pornografii, kompulsywną masturbację, powtarzające się ryzykowne stosunki seksualne bądź korzystanie z płatnych usług seksualnych jest określany w literaturze przedmiotu za pomocą wielu etykiet. Brak konsensusu w tym względzie jest odzwierciedleniem braku konsensusu na bardziej podstawowym poziomie – tego dotyczącego etiologii oraz mechanizmów rozwoju tego rodzaju zachowań (Gola, 2016a; Karila, Wéry, Weinstein, Cottencin, Petit, Reynaud i Billieux, 2014). Na ich określenie, badacze używają całej palety różnych pojęć, takich jak: uzależnienie seksualne (*sexual addiction* bądź *sexual dependence*; Carnes i inni, 2010), hiperseksualność (*hypersexuality*; Kafka, 2010), kompulsywne zachowania seksualne (*combulsive sexual behavior*; Voon i inni, 2014) impulsywność seksualna (*sexual impulsivity*; Reid, Berlin i Kingston, 2015), czy niekontrolowane zachowania seksualne (*out of control sexual behavior*; Cooper, 1981) – nie jest to bynajmniej wyczerpująca lista.

Warto zauważyć, że przeważająca część wymienionych etykiet odzwierciedla skłonność danej grupy badaczy do widzenia trudności z kontrolą zachowań seksualnych jako takich, które fundamentalnie mają naturę obsesyjno-kompulsywną, nałogową bądź związaną z

zaburzeniami impulsów (Potenza i inni, 2017; Stein, 2008; Gola, 2016a; Kraus, Voon i Potenza, 2016; Karila i inni, 2014). W obecnej pracy posługuję się najczęściej terminem *nałogowe zachowania seksualne*, jednak charakterystyka objawów w grupach klinicznych które są częścią prezentowanych badań (Badanie 2 i Badanie 3) jest zgodna również z pojęciem hiperseksualności czy kompulsywnych zachowań seksualnych. Wybór tej etykiety w obecnej pracy podyktowany jest nie tyle próbą zajęcia stanowiska co do etiologii problemów z kontrolą zachowań seksualnych (jest to ważna kwestia, natomiast nie pierwszoplanowa w obecnej pracy), a kwestią bardziej praktyczną – nazewnictwem przyjętym przez autorów miar używanych w prezentowanych w pracy badaniach (które jest naśladowane w obecnej pracy).

Badania 2 i 3 przeprowadzone są ponadto na grupach osób poszukujących pomocy w związku z trudnościami z kontrolą własnych zachowań seksualnych. Są to osoby spełniające kryteria diagnostyczne nałogowych zachowań seksualnych (Kafka, 2010), dla których głównym ważnym motywem poszukiwania pomocy psychologicznej było problematyczne korzystanie z pornografii. W związku z tym, poszukiwanie pomocy przez takie osoby określane jest w pracy jako „związane z nałogowymi zachowaniami seksualnymi” lub jako „związane z problematycznym korzystaniem z pornografii”.

Rozpoznawanie nałogowych zachowań seksualnych

W poprzednim podrozdziale dyskutowany był temat wielości etykiet używanych na określenie nałogowych zachowań seksualnych, która wypływa z różnych podejść do etiologii problemów z kontrolą własnych zachowań seksualnych (Gola, 2016a). Ta wielość podejść zaznacza się również w szeregu kryteriów zaproponowanych do diagnozy problemów związanych z korzystaniem z pornografii czy kompulsywną masturbacją – kryteria te były proponowane, mimo że zespół symptomów które miały one obejmować był konsekwentnie pomijany w kolejnych edycjach klasyfikacji diagnostycznych (Kafka, 2014; Reid, Carpenter i

inni, 2012). Za pierwszy formalny zestaw kryteriów należy chyba uznać ten zaproponowany przez Goodmana (1998), własne propozycje wysunęli też Young (1999) oraz Orzack i Ross (2000). Jednak ujęcie najbardziej wpływowe obecnie zostało zaproponowane przez Kafkę (2010).

Kryteria zaproponowane przez Kafkę ważne są również z tego powodu, że przyjęte zostały jako wiążące w badaniach prezentowanych w obecnej pracy. Uczestnicy/czki Badania 2 oraz 3, którzy poszukiwali pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii musieli spełnić te kryteria, aby uczestnicy zostali włączeni do grup klinicznych w opisywanych badaniach.

Kryteria dla rozpoznania patologicznej hiperseksualności (*hypersexual disorder*)

zaproponowane przez Kafkę (2010) – polskie tłumaczenie przytoczone jest poniżej, za: Gola, 2016b, s. 15:

„

Aby rozpoznać patologiczną hiperseksualność u pacjenta przez okres 6 ostatnich miesięcy wystąpić powinny 3 z 5 kryteriów objawowych (A) oraz jedno kryterium subiektywne (B) przy jednoczesnej nieobecności kryteriów wykluczenia (C):

A1. Poświęcanie dużej ilości czasu na fantazje lub zachowania seksualne, notorycznie zaniedbując inne ważne (niezwiązane z seksem) cele, aktywności i zobowiązania.

A2. Powtarzające się zaangażowanie w zachowania lub fantazje seksualne w odpowiedzi na dysforyczne stany emocjonalne (lęk, przygnębienie, znudzenie, poirytowanie).

A3. Powtarzające się zaangażowanie w zachowania lub fantazje seksualne w odpowiedzi na stresujące wydarzenia życiowe.

A4. Powtarzające się, ale nieskuteczne próby kontroli lub znacznej redukcji zachowań, lub fantazji seksualnych.

A5. Powtarzające się zaangażowanie w zachowania seksualne, przy bagatelizowaniu ryzyka doznania lub zadania innym krzywdy fizycznej lub emocjonalnej.

B. W związku z częstotliwością, lub intensywnością zachowań i fantazji seksualnych u pacjenta widoczny jest wysoki poziom stresu, dysfunkcji społecznych, zawodowych lub dysfunkcji obejmujących inny ważny obszar życia.

C. Zachowania i fantazje seksualne nie są bezpośrednim efektem fizjologicznym stosowania substancji zewnętrznych (np. narkotyków lub lekarstw).

”

Kryteria zaproponowane przez Kafkę były ponadto inspiracją dla kryteriów rozpoznawczych kompulsywnych zachowań seksualnych, które z dużym prawdopodobieństwem będą obowiązywać w nowej, jedenastej wersji podręcznika ICD (Kraus i inni, 2018; World Health Organization, 2017) – oba zestawy kryteriów są do siebie bardzo zbliżone.

Co wiemy o zmianach w rozpowszechnieniu pornografii w związku z rozwojem internetu?

W 2017 roku największa obecnie strona pornograficzna: Pornhub.com, zanotowała 28.5 miliarda wizyt – średnio 81 milionów wizyt w ciągu jednego dnia. W roku 2007 na stronę zostało załadowanych jedynie 134 godziny materiałów wideo z treściami pornograficznymi – wskaźnik ten zdecydowanie zwiększał się dla każdego kolejnego roku, a w samym 2016 roku na stronę załadowano 476 291 godzin takich materiałów – o trzy i pół tysiąca razy więcej niż w roku 2007. Inną ciekawą tendencję ilustruje fakt, że w 2008 roku 99% wizyt na stronie było dokonywanych z komputerów osobistych, a tylko 1% z urządzeń mobilnych (telefony komórkowe etc.) – w 2017 roku już 75% wizyt to wejścia z urządzeń mobilnych, a tylko 25% z komputerów osobistych (Pornhub, 2016; 2017).

Mimo tego, że rola technologii internetowych w ułatwieniu dostępu do pornografii nie podlega obecnie dyskusji, nie dysponujemy dużą ilością formalnych analiz estymujących ruch w internecie związany z treściami pornograficznymi. Analizy które są dostępne dostarczają jedynie bardzo ogólnych estymacji. Wskazują choćby, że około 35% zawartości pobieranej z internetu to treści pornograficzne (dane dotyczą roku 2013 oraz odnoszą się do wielkości pobieranych plików; Whoishostingthis, 2013). Według innych dostępnych analiz, 13% całościowego ruchu w internecie było związane z konsumpcją pornografii, jeśli za okres analizy obierzemy lata 2009-2010 (Ogas i Gaddam, 2011). Nie są to jednak analizy stricte naukowe, nie jest więc jasne jak bardzo należy przywiązywać się do uzyskiwanych dzięki nim współczynnikom, które mają postać szacunkową. Dostarczają one tylko ogólnych przybliżeń, nie mówiąc też nic o zmianach zachodzących w czasie.

Mimo że w wielu publikacjach (także w poprzednich podrozdziałach tej pracy) możemy przeczytać stwierdzenia dotyczące ważnej roli rozwoju internetu w zwiększeniu dostępności pornografii, o formalne analizy dotyczące zmian we wskaźnikach korzystania z pornografii wraz z rozwojem technologii sieciowej transmisji danych jest zdecydowanie trudniej. Wyłączając tylko parę wyjątków (cytowane już w tej pracy badania skandynawskie oraz badanie amerykańskie), niemal wszystkie badania naukowe estymujące korzystanie z pornografii opierają się na niereprezentatywnych, specyficznych grupach, np. na studentach z określonej uczelni. Współczynniki uzyskiwane dzięki tym badaniom zdecydowanie różnią się między sobą, i ze względu na niereprezentatywność badanych prób nie mogą one służyć jako pewne źródło wiedzy o stopniu korzystania z pornografii w populacjach (Short i inni, 2012; Regnerus i inni, 2016)

Braki w literaturze naukowej są jeszcze bardziej widoczne, jeśli chcemy mówić nie tylko o poprawnej estymacji rozpowszechnienia pornografii w danym punkcie czasowym, a o śledzeniu zmian w korzystaniu z pornografii w czasie. Poprawna estymacja takich zmian

wyduje się bardzo ważna – duża część obaw widocznych w środowiskach zwracających uwagę na negatywne skutki pornografii dotyczy bowiem nie tyle tego jak wiele szkód wywołuje ona obecnie, a tego że zakres tych negatywnych skutków wydaje się rosnać w porównaniu z poprzednimi latami i wzrost ten może trwać dalej, a nadzieja na jego zahamowanie jest niewielka. Jednak obecnie – biorąc pod uwagę całość fachowej literatury na ten temat – dostępne jest prawdopodobnie tylko jedno badanie, które pozwala oszacować zmiany we wskaźniku korzystania z pornografii w czasie (biorąc pod uwagę badania na próbach reprezentatywnych lub dowożanych do prób reprezentatywnych). Wyniki tego badania zostaną omówione w dalszej części pracy.

Jaka jest obecnie dostępność pornografii online i jak ona zmieniała się przez ostatnie lata? Z ankiety przeprowadzonej w 2002 roku na reprezentatywnej próbie obywateli/ek Norwegii wynika, że w ciągu całego życia 87.9% mężczyzn i 69.2% kobiet korzystało z magazynów pornograficznych, 77.2% mężczyzn i 55% kobiet oglądało film pornograficzny, a jedynie 36.6% mężczyzn oraz 8.9% kobiet oglądało pornografię w internecie (Traen, Spitznogle i Bevefjord, 2004). Z wyników badania możemy wywnioskować, że na początku XXI wieku internet nie miał wiodącej roli w dystrybucji pornografii jaką przypisujemy mu dzisiaj (wniosek ten jest uprawniony przynajmniej dla populacji norweskiej). Niemniej jednak we wspomnianym już w poprzedniej części pracy badaniu przeprowadzonym 6 lat później (rok 2008) na reprezentatywnej grupie dzieci mieszkających w Stanach Zjednoczonych, 73% ankietowanych (93% chłopców i 62% dziewczynek) deklarowało, że oglądało filmy pornograficzne w internecie zanim osiągnęło pełnoletność (Sabina i inni, 2008). Wskaźniki uzyskane tym drugim badaniem są znacznie wyższe niż uzyskane kilka lat wcześniej na próbie norweskiej (3 razy wyższe dla chłopców i 9 razy wyższe dla dziewczynek). Różnice te po części mogą oczywiście wynikać z różnic kulturowych, ale możemy również postawić

hipotezę, że wynikają one także ze wzrostu popularności internetu jako medium umożliwiającego dostęp do materiałów pornograficznych. Badacze zajmujący się tym zagadnieniem wskazują na połowę pierwszego dziesięciolecia XXI wieku, w szczególności rok 2006 jako przełomowy w rozwoju pornografii online – był to rok kiedy zaczęły powstawać strony oferujące oglądanie pornografii bez konieczności pobierania ich wcześniej na dysk twardy, wzorowane na serwisie Youtube, założonym w tym samym roku (tzn. *tube-porn sites*) (Mowleboocus, 2010; Sorracino i Scott, 2009).

Część dostępnych analiz prowadzi jednak do nieco innych wniosków dotyczących wzrostu rozpowszechnienia pornografii. Wzrost oglądalności pornografii online może wskazywać nie na to, że pornografia jako taka jest obecnie bardziej popularna, a na to, że zmienił się sposób dystrybucji pornografii (np. zamiast kupowania magazynów pornograficznych lub wypożyczania filmów wideo na nośnikach danych, możliwe jest teraz korzystanie z wygodniejszej formy pornografii online, dostępnej na życzenie i często bez kosztów), natomiast poziom korzystania z pornografii może pozostawać na takim samym poziomie.

Jedno z najbardziej obiecujących źródeł wiedzy o zmianach w oglądaniu pornografii na przestrzeni lat to *General Social Survey (GSS)*, sondaż społeczny prowadzony w Stanach Zjednoczonych. W okresie ostatnich 40 lat respondenci GSS byli pytani, czy oglądali film erotyczny dozwolony od 18. roku życia w minionym roku (*Have you seen an X-rated movie in the past year?* Format odpowiedzi: tak/nie) (nie jest to jednak badanie podłużne). Obecnie około 35% mężczyzn oraz pomiędzy 15% a 20% kobiet deklaruje oglądanie filmu erotycznego w ostatnim roku (Price, Patterson, Regnerus i Walley, 2016).

Korzystając z danych zgromadzonych w ramach GSS, Wright przeanalizował odpowiedzi grupy ponad 14 000 pełnoletnich mężczyzn, którzy brali udział w badaniach GSS w latach 1973-2010 i zauważył, że konsumpcja pornografii w populacji męskiej Stanów

Zjednoczonych wzrosła jedynie o niewielki odsetek. Na przykład w latach 1987-1998, 32% mężczyzn deklaroowało, że obejrzało film erotyczny dla dorosłych, podczas gdy w kolejnej dekadzie (1997-2010) zaobserwowano wzrost o jedynie 2 punkty procentowe (34%). Biorąc pod uwagę średnie współczynniki, do roku 1986 odsetek mężczyzn oglądających filmy pornograficzne wzrastał co roku o 0.3%, natomiast po roku 1986 już tylko o 0.1% (Wright, 2013). Wyniki opisywanych analiz wskazują na to, że podczas ery rozwoju Internetu tempo wzrostu oglądalności pornografii było nawet wolniejsze niż w latach poprzednich – wskazuje to na efekt przeciwny do spodziewanego.

Analizy przeprowadzone przez innych badaczy na tym samym zbiorze danych doprowadziły co prawda do takich samych ogólnych wniosków, jednak zauważono pewne zmiany w zakresie korzystania z pornografii powiązane być może ściśle z nadejściem ery internetu (Price i inni, 2016) Między osobami urodzonymi w latach siedemdziesiątych XXI wieku, a tymi urodzonymi w latach 80-tych, zaobserwowano 10% wzrost oglądalności pornografii u mężczyzn i 7% wzrost oglądalności u kobiet. Ten wzrost w uzyskanych wynikach (pomimo że jest niewielki w porównaniu do tego, jakiego można się wg autorów spodziewać) stanowił najwyższą różnicę pomiędzy kohortami urodzonymi w kolejnych dziesięcioleciach. Zdaniem autorów, najlepszym wytłumaczeniem dla takiego wzoru uzyskanych wyników jest pojawienie i upowszechnienie się internetu, ponieważ uczestnicy badania urodzeni w latach osiemdziesiątych są pierwszą grupą, które dorastały i osiągnęły dorosłość wraz z coraz szerzej dostępną technologią internetową (Price i inni, 2016).

Inne analizy z użyciem danych dostarczonych w ramach GSS ujawniły, że zmiany we wskaźnikach korzystania z pornografii w ciągu ostatnich czterdziestu lat mogą zależeć od rasy, płci i poglądów religijnych respondenta/teki (Wright, Bae i Funk, 2013; Perry i Schleifer, 2017) – co wskazuje na to, że zmiany te mogą przyjmować różny kształt dla różnych populacji. Tym ważniejsze jest przeprowadzenie podobnych analiz na danych pochodzących z

populacji polskiej, która różni się od populacji Stanów Zjednoczonych pod tymi względami. Ponadto dla polskiej populacji byłaby to pierwsza tego typu analiza (jest to temat Badania 1 opisywanego w obecnej pracy).

Warto zauważyć, że dane pochodzące z GSS pozwalają na oszacowanie generalnego wskaźnika użytkowania pornografii, bez różnicowania na konsumpcję pornografii online oraz inne drogi dostępu do treści pornograficznych (pornografia na nośnikach danych, magazyny erotyczne i inne). Niemniej jednak, nie posiadamy danych, które pozwoliłyby na analizę użytkowania pornografii z podziałem według środka dostępu do pornografii, ponieważ brak jest podłużnych badań dostarczających takie dane.

Ograniczenia danych deklaracyjnych dotyczących szacowania konsumpcji pornografii

Dostępne analizy zmian w korzystaniu z pornografii na przestrzeni lat – także te opisywane w poprzednich podrozdziałach – opierają się na danych deklaracyjnych. Jednakże ten rodzaj danych jest obarczony pewnymi ograniczeniami, które obniżają rzetelność i trafność, a przez to także użyteczność uzyskanych wyników. Ograniczenia te odnoszą się do większości badań wspomnianych – tym ważniejsze wydaje się ich omówienie.

Dane uzyskane dzięki GSS jako jedyne pozwalają śledzić korzystanie z treści pornograficznych w czasie, natomiast w danym punkcie czasowym wyniki tego sondażu oraz pochodzące z innych źródeł mogą znacząco się różnić. Nawet jeśli rozpatrywać badania tylko na próbach o podobnych charakterystykach, wariancja wyników może być bardzo wysoka. To bardzo utrudnia oszacowanie rzeczywistego tempa konsumpcji pornografii w populacji. Na przykład wśród mężczyzn pomiędzy 18-tym a 23-cim rokiem życia jedynie 14% deklaroowało, że korzystało z pornografii więcej niż raz w miesiącu biorąc pod uwagę wyniki Narodowego Badania Młodzieży i Religijności z 2008 roku (*NSYR*, National Study of Youth and Religion), zaś w Badaniu Nowych Struktur Rodziny przeprowadzonym w 2012 roku (*NFSS*, New

Family Structures Study) było to aż 47% mężczyzn w tym samym wieku (Regnerus i inni, 2016). Podobne różnice można zaobserwować w rezultatach uzyskiwanych dla grupy kobiet - w badaniu NSYR jedynie 3 do 4% deklaroowało, że w ostatnim tygodniu oglądało pornografię, podczas gdy w sondażu Związki w Ameryce (*RIA*, Relationships in America) przeprowadzanej 6 lat później (rok 2014), 19% respondentek deklaroowało taką aktywność. Przegląd wyników sondaży szacujących stopień korzystania z pornografii - również tych wyżej wymienionych - oraz krytyka metodologiczna zawarta została w pracy Regnerus i współpracowników (Regnerus i inni, 2016; zobacz też: Gmeiner, Price i Worley, 2015).

Wysoka wariancja wyników w omawianych badaniach może wynikać z różnych czynników, jednak może być konsekwencją stosowania różnej metodologii, z której korzystano do przeprowadzenia powyższych badań – pomiar dokonywany był za pomocą różnych pytań, z odmiennymi formatami odpowiedzi. Ze względu na to, trudno jest porównywać wyniki uzyskane w różnych badaniach (Regnerus i inni, 2016). Przykładowo w diskutowanym już sondażu GSS znajdziemy pytanie „Czy oglądałeś/aś film erotyczny dozwolony od 18. roku życia w minionym roku?” (*X-rated movie*, odpowiedzi: Tak/Nie), podczas gdy w sondażu RIA pytanie ułożone jest w inny sposób: „Kiedy po raz ostatni celowo oglądałeś/aś pornografię?” (odpowiedzi na skali: 10 kategorii od *Dzisiaj* do *Nigdy*). W sondażu NFSS można znaleźć pytanie „W ciągu ostatniego roku, jak często oglądałeś/aś materiały pornograficzne (takie jak strony internetowe, czasopisma i filmy)?” (odpowiedzi na skali: 6 kategorii od *Nigdy* do *Codziennie lub prawie codziennie*). NSYR korzysta z innej metodologii: „Jak wiele, o ile w ogóle, filmów lub programów pornograficznych obejrzałeś/aś w ciągu ostatniego roku?” (odpowiedzi to wartości od 0 do 300).

Różnice w budowie pytań nie są jedynymi różnicami metodologicznymi które mogą znacząco wpływać na uzyskiwane wyniki. GSS i NSYR są sondażami, które przeprowadzane są osobiście przez ankieterów, zaś NFSS i RIA posługują się ankietami, które respondent

wypełnia samodzielnie za pomocą komputera. Ze względu na efekt oczekiwań społecznych, wywiady uzyskane pierwszą metodą powinny charakteryzować się niższymi ocenami konsumpcji pornografii (z wyższym potencjalnym stopniem zafałszowania) i wyższymi współczynnikami odmowy odpowiedzi – taki właśnie wzór jest obserwowany (Schroder, Carey i Vanable, 2003; Regnerus i inni, 2016). Ponadto ankiety różnią się ramami czasowymi, do których się odwołują: dla GSS, NFSS, NSYR okres o który pytane są osoby badane to okres ostatniego roku – taki zakres czasowy może łatwo prowadzić do pomyłek pamięciowych i powoduje że odpowiedź osoby badanej podatna jest na różnego rodzaju zniekształcenia. W przypadku sondażu RIA pytanie zadawane respondentom odnosi się do ostatniego przypadku korzystania z pornografii, co – ze względu na bliskość czasową może prowadzić do dokładniejszych ocen (Regnerus i inni, 2016; Schroeder i inni, 2003; Gmeiner i inni, 2015).

Bez względu na używaną metodologię, samoopisowe metody badania konsumpcji pornografii są obciążone efektem oczekiwań społecznych. W wielu przypadkach może prowadzić to do zaniżania przez respondentów frekwencji aktywności przekraczających normy społeczne (Fisher, 1993). Inne zniekształcenia od których nie są wolne metody samoopisowe to niedokładności spotykane ze względu na zawodną pamięć respondentów (zwłaszcza jeśli respondenci pytani są o dłuższe okresy, np. roczne, jak w GSS) oraz inne zniekształcenia pamięciowe (np. efekt świeżości). Dane uzyskane w wyniku badań samoopisowych są też zależne od niejawnych przekonań osób badanych, dotyczących tego, co tak naprawdę stanowi przedmiot pytania w danym sondażu, np. jakie treści obejmują (a jakich nie) sformułowania „pornografia”, „erotyka”, bądź „film dla dorosłych” używane w różnych sondażach. Jedną z linii krytyki wysuniętych wobec wyników uzyskanych dzięki sondażowi GSS jest to, że sformułowanie „X-rated movie”, którym posługuje się ten sondaż określając treści pornograficzne jest obecnie coraz mniej popularne, a część respondentów

może nie klasyfikować krótkich, pornograficznych materiałów wideo oglądanych w internecie jako możliwe do określenia terminem „movie”, który zwyczajowo odnosi się do dłuższych materiałów wideo, najczęściej filmów pełnometrażowych (Wright, 2013).

Nie przeprowadzono jak dotychczas analiz pozwalających na estymację poziom błędu wynikającego z wyżej omówionych zniekształceń miar deklaracyjnych w pomiarze stopnia korzystania z pornografii online. Dostępne są jednak takie dane dla innych aktywności dokonywanych w internecie, które również mogą mieć cechy kompulsywne bądź nałogowe, takich jak korzystanie z serwisów społecznościowych, hazard online, czy granie w gry komputerowe za pośrednictwem sieci. Junco (2013) zauważył, że istnieje ponad pięciokrotna różnica między raportowanym przez respondentów czasem spędzonym na Facebooku, a czasem rzeczywistym (pomimo, że oba wskaźniki były ze sobą pozytywnie związane). W przypadku badań Kahna i współpracowników (2014), zaobserwowano że użytkownicy internetu, którzy grają także w gry MMO-RPG (*Massively multiplayer online role-playing game*) zaniżają czas spędzony na grze (w porównaniu do rzeczywistego czasu, który spędzili grając). Korelacja pomiędzy tymi dwoma wskaźnikami była dodatnia, ale miała tylko umiarkowaną siłę ($r = 0.37$). Deklaracje tłumaczyły więc tylko 13% wariacji rzeczywistego zachowania (Kahn, Ratan i Williams, 2014). Inne badania pokazały, że osoby, które uprawiają hazard w internecie, zaniżają wydatki na hazard w ciągu ostatniego miesiąca w porównaniu do obiektywnych danych. W tym przypadku korelacja między wskaźnikami była również dodatnia i miała umiarkowaną siłę ($r = 0.35$), przekłada się to na tylko 12% dzielonej wariacji pomiędzy deklaracjami a zachowaniem (Auer i Griffiths, 2017).

Powyższe dowody wskazują na to, że miary samoopisowe mogą cechować się dużym stopniem błędu jako wskaźnik zachowania. Przy wariacji współdzielonej rzędu kilkunastu procent, trudno klasyfikować miary samoopisowe jako rzetelny i dokładny wskaźnik zachowania. Przywołane powyżej przykłady (hazard online, granie w gry MMORPG,

aktywność na portalach społecznościowych) mają cechy pokrewne do korzystania z pornografii online – aktywności te są zapośredniczone przez komputer (bądź urządzenie mobilne) dotyczą aktywności w internecie i mogą przyjmować cechy kompulsywne.

Aktualnie trwa dyskusja nad tym, czy kompulsywne korzystanie z pornografii (Kraus i inni, 2018; Gola i Potenza, 2018), nadmierna aktywność na portalach społecznościowych i ogólna aktywność internetowa (Cash, Rae, Steel i Winkler, 2012) oraz patologiczny hazard (Ashley i Boehlke, 2012) znajdują się w kolejnej edycji Międzynarodowej Klasyfikacji Zaburzeń ICD-11 (World Health Organization, 2017) w kategorii zachowań nałogowych nie związanych z substancjami (*non-substance addictive behaviors*; Potenza, 2006; 2014; Potenza, Higuchi i Brand, 2018).

Pomimo omówionych w tym podrozdziale problemów związanych z pomiarem korzystania z pornografii za pomocą miar deklaracyjnych, w przypadku badań dotyczących tego zagadnienia polegamy jak dotychczas prawie wyłącznie na pomiarze samoopisowym. Jeśli chodzi o estymację zmian we wskaźnikach korzystania z pornografii online/rozpowszechnieniu pornografii online w populacji wraz z czasem, brak jest jednak nawet badań opartych o dane deklaracyjne. Dostępna jest tylko bardzo niewielka ilość danych, a te które są dostępne cechują się ważnymi i dotkliwymi niedoskonałościami.

Uzupełnienie tych braków będzie przedmiotem Badania 1 dotyczącego zmian w rozpowszechnieniu pornografii w populacji polskiej w okresie 2004-2016. Badanie to nie dotyczy bezpośrednio problematycznych aspektów korzystania z pornografii, jednak dostarcza ważnego kontekstu dla kolejnych badań na próbach klinicznych (Badania 2 i 3). Jest tak dlatego, że korzystanie z pornografii online wydaje się pozytywnie łączyć z negatywnymi konsekwencjami, w tym symptomami nałogowych zachowań seksualnych nawet w populacji nieklinicznej, zarówno dla mężczyzn jak i w dla kobiet (np. Grubbs i inni, 2018). Ponadto dostępne dane wskazują, że materiały pornograficzne wideo (których

dostępność zwiększyła się wraz z upowszechnieniem szerokopasmowego internetu, umożliwiające szybkie ładowanie plików o dużych rozmiarach) są zdecydowanie bardziej pobudzające niż erotyczne zdjęcia, teksty o tematyce erotycznej czy erotyczne fantazje (Julien i Over, 1988). przez co mogą być również bardziej uzależniające i szybciej wywoływać zachowania kompulsywne. Dostępne dane wskazują też, że wzrasta liczba osób poszukujących pomocy z powodu problematycznego korzystania z pornografii, co może być związane z większą dostępnością pornografii w związku z rozwojem internetu. Dane pochodzące z grup 12-krokowych w Polsce świadczą, że pomiędzy rokiem 2009 a 2012 liczba członków grup związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi wzrosła o 340% (Gola, 2016a)

Ze względu na to, przedmiotem Badania 1 będą zmiany w rozpowszechnieniu pornografii online w populacji krajowej. Badanie to opiera się na obiektywnych wskaźnikach o ruchu na stronach internetowych (więcej informacji o operacjonalizacji wskaźników zawiera sekcja *Metoda*) i z nich zostaną wywiedzione wnioski o rozpowszechnieniu pornografii online. Analizy te są pierwszą taką próbą biorąc pod uwagę dostępną literaturę, z tego względu mają charakter eksploracyjny, jednak pewne przewidywania wydają się uzasadnione. Biorąc pod uwagę dostępną obecnie literaturę, wysunięte zostały następujące przewidywania: spodziewany jest wzrost odsetka osób będących aktywnymi użytkownikami internetu w stosunku do ogółu populacji dla kolejnych analizowanych okresów (mieszczących się w przedziale pomiędzy rokiem 2004 a 2016). Dla tego samego okresu przewidywany jest ponadto podobny wzrost odsetka członków populacji, którzy odwiedzają strony pornograficzne online. Jeśli za grupę odniesienia weźmiemy nie wszystkich członków populacji, a użytkowników internetu, spodziewamy się niższego, ale wciąż widocznego wzrostu odsetka osób korzystających z treści pornograficznych nawet wewnątrz tej grupy. Innymi słowy, według postawionych hipotez pornografia internetowa powinna być bardziej

popularna w populacji, jak i stawać się bardziej popularna wśród osób już korzystających z internetu. Hipoteza ta jest zgodna z literaturą podkreślającą rolę rozwoju internetu w ułatwieniu dostępu do pornografii (Griffiths, 2012; Cooper i inni, 1999). Dodatkowo zbadany zostanie związek zmiennych demograficznych z prawdopodobieństwem odwiedzania stron pornograficznych, biorąc pod uwagę grupę internautów. W tym aspekcie przewidywana jest pomyślna replikacja zależności uzyskanych dla zmiennych deklaratywnych – niższe prawdopodobieństwo odwiedzania stron pornograficznych wśród internautów niż wśród internatek oraz krzywoliniowy związek pomiędzy wiekiem internauty/ki a prawdopodobieństwem odwiedzania stron pornograficznych. Zgodnie z wynikami badań poprzednich (Price i inni, 2016; Regnerus i inni, 2016) najwyższe prawdopodobieństwo korzystania z pornografii powinno zostać odnotowane dla osób w wieku dojrzewania i młodych dorosłych (kategorie wiekowe 13-17, 18-22 oraz 23-27 lat) – niższe prawdopodobieństwo dla osób przynależących do najmłodszych (7-12 lat) oraz osób starszych. Podczas analiz zostaną również sprawdzone interakcje pomiędzy opisywanymi zmiennymi.

Poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi

Jak zostało to omówione w poprzednich podrozdziałach, mimo że dla wielu osób korzystanie z pornografii jest częścią zdrowego życia seksualnego, dla pewnego odsetka osób które z niej korzystają (kilka lub nawet kilkanaście procent osób w populacji, Grubbs i inni, 2018; Cooper i inni, 1999; Odlaug i inni, 2013), może przyjmować formy zachowania nałogowego/kompulsywnego lub przynajmniej bardzo silnego nawyku. Ze względu na to, korzystanie z pornografii może prowadzić do trudności w funkcjonowaniu i może być uznawane za problematyczne oraz być powodem poszukiwania pomocy psychologicznej.

Wiemy również, że problematyczne korzystanie z pornografii jest najczęstszym objawem na który narzekają osoby z nałogowymi zachowaniami seksualnymi (Reid, Carpenter i inni, 2012). Badania pokazują, że osoby takie mogą konsumować materiały pornograficzne w ilości znacznie przekraczającej częstotliwość konsumowania pornografii w grupach kontrolnych, pochodzących z tych samych populacji (Kafka, 2010). W zależności od wielu kryteriów, różnice w konsumpcji pornografii pomiędzy osobami zakwalifikowanymi do grup klinicznych, w porównaniu do nieklinicznych grup porównawczych mogą być jednak dużo mniejsze (Gola, 2016a), co będzie rozwinięte niżej.

Analiza literatury przedmiotu dotyczącej nałogowych zachowań seksualnych, hiperseksualności i problematycznego korzystania z pornografii ujawnia próby zdefiniowania tego typu zachowań według dwóch podejść: w aspekcie ilościowym (to znaczy poprzez posługiwanie się takimi wskaźnikami jak czas korzystania z pornografii, liczba masturbacji lub liczba partnerów seksualnych) lub poprzez rolę i konsekwencje zachowań seksualnych (to podejście możemy nazwać kryterium jakościowym). Skrzyżowanie tych podejść widoczne jest również w mającej dłuższą historię psychologii uzależnień od substancji, gdzie jako krytyczne dla rozpoznawania i leczenia uzależnień jest zarówno ilość przyjmowanej substancji, jak i negatywne skutki, które uzależnienie powoduje (Dutra i inni, 2008).

Dla psychologii uzależnień seksualnych podejście jakościowe widoczne jest choćby w kryteriach diagnostycznych proponowanych dla tego rodzaju zaburzeń (Kafka, 2010). Bardziej bezpośrednie podejście ilościowe wydaje się dominować na przykład w charakterystyce grup typu *NoFap* (Sproten, 2016), gdzie głównym celem stawianym przed ich członkami jest abstynencja lub radykalne zmniejszenie czasu poświęcanego na konsumpcję pornografii.

Wskaźniki związane z tymi dwoma typami podejść wydają się być ze sobą jedynie słabo lub umiarkowanie związane: w dostępnych badaniach, raportowane problemy

doświadczane w związku z korzystaniem z pornografii korelują z deklarowanym czasem poświęconym na korzystanie z pornografii na poziomie $r = 0.15$ do $r = 0.25$. (Grubbs, Volk, Exline i Pargament, 2015; Grubbs i inni, 2018).

Biorąc pod uwagę podejście ilościowe, zdefiniowanie ściśle określonych, ilościowych norm dla zachowań seksualnych człowieka wydaje się jednak bardzo trudne, jeśli w ogóle możliwe. Niemożność, lub trudność wysunięcia takich norm stała się również jednym z punktów krytyki wobec stanowiska wskazującego na nałogowy charakter problemów z kontrolą zachowań seksualnych (zobacz np. Ley i inni, 2014). Jednak wydaje się, że trudność zdefiniowania tego rodzaju norm leży w naturze zachowań seksualnych, dla których metryki ilościowe odnoszące się do optymalnej czy szkodliwej częstotliwości różnych zachowań seksualnych są w większym stopniu uzależnione kulturowo i zmienne interindywidualnie, niż na przykład w przypadku uzależnienia od narkotyków czy patologicznego hazardu.

Zarówno doświadczenia którymi dzielą się terapeuci poprzez analizy jakościowe (Twhig i Crosby, 2010; Park i inni, 2016, Wordecha i inni, 2018; Reid, Carpenter i inni, 2012) jak i przeprowadzane obecnie badania eksperymentalne i quasi-eksperymentalne pokazują, że osoby postrzegające swój kontakt z pornografią jako problematyczny oraz szukające możliwości leczenia, charakteryzują się wysokim zróżnicowaniem ilościowym jeśli chodzi o korzystanie z pornografii. W badaniu przeprowadzonym przez Krausa i współpracowników (Kraus, Martino i Potenza, 2016) osoby deklarujące chęć poszukiwania terapii w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi korzystały z pornografii nieznacznie częściej ($M = 5.5$ deklarowanych epizodów tygodniowo, $SD = 1.9$) niż osoby nie wyrażające chęci poszukiwania takiej pomocy ($M = 5.1$, $SD = 1.8$). Pierwsza grupa poświęcała też na korzystanie z pornografii więcej czasu tygodniowo ($M = 2.4$ godzin, $SD = 1.6$) niż druga ($M = 1.9$, $SD = 1.3$) – jednak różnica nie jest znaczna (d Cohena wielkości $d = 0.3$; Cohen, 1988). W badaniu Delmonico i Miller różnica pomiędzy grupą kliniczną a

kontrolą była wyraźniejsza - osoby zakwalifikowane jako kompulsywne seksualnie korzystały z treści pornograficznych w internecie 2.5-krotnie dłużej, niż osoby określone jako nie-kompulsywne (10 h do 4 h tygodniowo) (Delmonico i Miller, 2003). Voon i współpracownicy (2014) opisali stopień korzystania z pornografii na $M = 1.75$ godzin tygodniowo ($SD = 3.36$) dla grupy kontrolnej oraz $M = 13.21$ godzin tygodniowo ($SD = 9.85$) dla badanych spełniających kryteria zaburzenia hiperseksualnego wysunięte przez Kafkę (2010) (d Cohena dla różnicy pomiędzy grupami: $d = 1.55$). Zgoła inne współczynniki raportował w swoich badaniach zespół pod kierownictwem Prause (2015): czas poświęcony na korzystanie z pornografii $M = 0.6$ godzin tygodniowo ($SD = 1.5$) dla grupy kontrolnej oraz $M = 3.8$ godzin tygodniowo ($SD = 1.3$) dla osób badanych określonych jako „hiperseksualne” (osoby badane zaliczone do grupy klinicznej na według samopisu dotyczącego problematycznego korzystania z pornografii, d Cohena dla różnicy międzygrupowej, $d = 2.28$). Kühn i Gallinat (2014) pokazali natomiast, iż osoby, które oglądały pornografię od 0 do 19.5 godzin tygodniowo (ze średnią $M = 4.09$ godz./tydz., $SD = 3.9$), nie spełniały kryteriów określonych dla problematycznego korzystania z pornografii, ustalonych na podstawie narzędzia przesiewowego: *Internet Sex Screening Test* (Delmonico i Miller, 2003). Nie jest to oczywiście wyczerpujący i kompletny przegląd danych dotyczących tego tematu, jednak wskaźniki przytoczone wyżej ilustrują kilka ważnych prawidłowości: (1) czas konsumpcji pornografii czy jej częstotliwość cechuje się bardzo dużą wariancją między poszczególnymi badanymi populacjami; (2) wariancja ta dotyczy zarówno grup kontrolnych, jak i klinicznych, dla których kryteria przydziału definiowane są w różny sposób; (3) stopień tej zmienności jest na tyle widoczny, że pod względem ilościowym osoby z grup klinicznych mogą przewyższać osoby z grup kontrolnych w innych populacjach (4) różnica pomiędzy grupami kontrolną i kliniczną może być niewielka (d Cohena wielkości 0.2 lub 0.3) lub zdecydowana (d Cohena przekraczające wartość 2.00 lub więcej).

Dane te sugerują, iż sama częstotliwość korzystania z pornografii może być jedynie w niewielkim stopniu powiązana z indywidualnym postrzeganiem problemów oraz tylko w ograniczonym stopniu wyznaczać prawdopodobieństwo podjęcia zachowań nakierowanym na poszukiwanie możliwości leczenia w związku z trudnościami z kontrolą zachowań seksualnych.

Z drugiej strony, duża część dyskusji dotyczącej charakterystyk nałogowych zachowań seksualnych czy patologicznej hiperseksualności skupia się nie tyle na wyznacznikach ilościowych, a na subiektywnych doświadczeniach osoby, takich jak wpływ jej zachowań seksualnych na codzienne funkcjonowanie, relacje społeczne, odczuwany brak kontroli nad zachowaniami seksualnymi czy odczuwany dystres lub pogorszony nastrój (Owens, Behun i Manning, 2012; Kor, Fogel, Reid i Potenza, 2013; Ley i inni, 2014; Short i inni, 2012). Ostatnie badania pokazały, iż częste korzystanie z pornografii jest negatywnie skorelowane z satysfakcją związaną z intymnymi seksualnymi relacjami z partnerem (Sun, Bridges, Johanson i Ezell, 2014) oraz pozytywnie związana ze skłonnością do dystrakcji związanej z natrętnymi myślami seksualnymi (Peter i Valkenburg, 2008), zwiększoną częstotliwością masturbacji oraz znudzeniem życiem seksualnym w związku (Carvalho, Træen i Stulhofer, 2015). Inne badania pokazały również, że znudzenie może być kompensowane poprzez zwiększenie różnorodnych zachowań seksualnych, które są bezpośrednio związane ze scenariuszami oglądanymi w filmach pornograficznych (Sun i inni, 2014; Martyniuk, Briken, Sehner, Richter-Appelt i Dekker, 2016).

Opisane obserwacje nasuwają pytanie dotyczące powodów z jakich osoby nałogowo korzystające z pornografii poszukują pomocy – czy wynika to z użytkowania pornografii w nadmiernym stopniu (aspekt ilościowy) czy raczej ma to związek z bardziej złożonymi czynnikami psychologicznymi i behawioralnymi składającymi się na problematyczne korzystanie z pornografii, w tym powiązane z nim nawyki, ich funkcje, negatywne

konsekwencje i/lub subiektywne poczucie utraty kontroli nad własnym zachowaniem. Kwestia ta ma kluczowe znaczenie dla projektowania działań terapeutycznych – czy ich pierwszym celem powinno być przede wszystkim i w pierwszej kolejności zmniejszenie częstotliwości zachowań problematycznych (większa waga przypisywana jest w tym przypadku kryterium ilościowemu), czy działania te powinny być skierowane na zmiany w zakresie negatywnych symptomów i oddziaływanie na frekwencję samych zachowań w sposób pośredni (kryterium jakościowe)? Pytanie to będzie przedmiotem badań prezentowanych w pracy - Badania 2 przeprowadzonego na grupie mężczyzn oraz w Badaniu 3-ciego, przeprowadzonego na grupie kobiet. W ramach analiz przeprowadzonych dla tych badań weryfikowany jest proponowany model mediacji, gdzie bezpośredni związek pomiędzy ilością czasu poświęcaną na korzystanie z pornografii a prawdopodobieństwem podjęcia decyzji o podjęciu terapii jest mediowany przez nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi.

Idąc dalej, jeśli te przewidywania są poprawne i to nasilenie negatywnych symptomów gra większą rolę w podjęciu decyzji o poszukiwaniu terapii niż sam aspekt ilościowy korzystania z pornografii, nasuwa się pytanie o to, jakie czynniki (prócz czasu poświęconego na korzystanie z pornografii) mogą przyczyniać się do ich rozwoju? Badania dotyczące uzależnień, takich jak nadużywanie substancji (Grant i Dawson, 1998) oraz nałogowy hazard (Rahman i inni, 2012), wskazują, iż wiek w którym rozwinęły się te uzależnienia może być jednym z takich czynników: jest on pozytywnie związany z nasileniem symptomów nałogowych oraz ryzykiem wystąpienia zaburzeń współwystępujących. Podobnie, czas trwania występowania zachowań nałogowych w ciągu życia wydaje się pozytywnie związany z nasileniem symptomów nałogowych na przykład dla uzależnienia od alkoholu (Hingson, Heeren i Winter, 2006). Biorąc pod uwagę te dane, w Badaniu 2 i Badaniu 3 zweryfikowana zostanie rola wieku pierwszego kontaktu z pornografią oraz ilości lat korzystania z

pornografii w kontekście nasilenia symptomów nałogowych i prawdopodobieństwa poszukiwania pomocy psychologicznej.

Najnowsze publikacje dotyczące nałogowych zachowań seksualnych sugerują również, iż religijność (lub szerzej: wyznawane normy moralne) odgrywa istotną rolę w kontekście indywidualnego postrzegania problematycznego korzystania z pornografii. Natura tej zależności jest jednak wciąż niejasna (zobacz: niedawna metaanaliza dotycząca związków pomiędzy problematycznym korzystaniem z pornografii a normami moralnymi i religijnością: Grubbs i Perry, 2018). Grubbs i współpracownicy (Grubbs i inni, 2015) pokazali, iż wśród studentów i dorosłych (nie poszukujących możliwości leczenia), indywidualne postrzeganie uzależnienia od pornografii internetowej było pozytywnie powiązane z religijnością, religijność nie była jednak powiązana z rzeczywistą ilością czasu poświęcaną na konsumowanie pornografii. Świadczy to o tym, że osoby bardziej religijne mogą postrzegać własne korzystanie z pornografii jako problematyczne, nawet jeśli pod względem ilościowym ich konsumpcja pornografii jest nierozróżnialna z grupą kontrolą. W swoim badaniu Martyniuk, Dekker, Sehner, Richter-Appelt i Briken (2015) pokazali jednak, że wpływ religijności na poszukiwanie pomocy może być w niektórych wypadkach moderowany przez płeć: pokazali oni negatywny związek poziomu religijności z korzystaniem z pornografii w przypadku studentek oraz pozytywny u studentów. Biorąc pod uwagę te wyniki, religijność może pełnić rolę dodatkowego czynnika predykcyjnego dla rozwoju symptomów nałogowych, jak również dla prawdopodobieństwa poszukiwania terapii w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi. Zazwyczaj normy religijne potępiają korzystanie z pornografii oraz pozamałżeńskie stosunki seksualne na gruncie moralnym (tak będzie również w przypadku katolicyzmu dominującego w populacji polskiej). W związku z tym, osoby bardziej religijne mogą postrzegać własne korzystanie z pornografii jako wiążące się z bardziej moralnie niepokojącymi konsekwencjami, czy jako zachowanie które powinno

podlegać terapii, nawet jeśli w danym momencie samo zachowanie nie wpływa destruktywnie na ich funkcjonowanie.

Zmiany w częstotliwości korzystania z pornografii na przestrzeni życia nie były przedmiotem wielu badań podłużnych, chociaż mamy dowody empiryczne pokazujące umiarkowany związek pomiędzy wiekiem a stopniem konsumpcji pornografii (Grubbs i inni, 2018; Wright, 2013, Regnerus i inni, 2016). Wiek wydaje się być również związany z częstotliwością odbywania stosunków seksualnych z drugą osobą (Beutel, Stobel-Richter i Brahler 2008). Ponadto diadyczna aktywność seksualna może być związana z dostępnością partnera seksualnego, ponieważ osoby w związkach partnerskich wykazują prawdopodobnie większą aktywność seksualną, niż osoby nie będące w tego typu związkach. W związku z tym wiek, zaangażowanie w związek intymny oraz czas od ostatniej aktywności seksualnej z partnerem będą częścią opisywanych w pracy analiz. W celu utworzenia statystycznego opisu diskutowanych wyżej relacji w Badaniach 2 i 3 przetestowany został zdefiniowany a priori model statystyczny (więcej w podrozdziałach części empirycznej: *Problematyka Badania 2* oraz *Problematyka Badania 3*).

Problematyczne korzystanie z pornografii oraz nałogowe zachowania seksualne – ich specyfika w grupie kobiet

Zgłaszanie problemów z problematycznym korzystaniem z pornografii jest częściej spotykane wśród mężczyzn, niż dla kobiet. Badania wskazują że stosunek mężczyzn do kobiet poszukujących pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi wynosi około 4:1 (Briken, Habermann, Berner i Hill, 2007; Klein, Rettenberger i Briken, 2014), albo nawet 5:1 (Kuzma i Black, 2008). Ze względu na to, zdecydowana większość dostępnych obecnie badań nad mechanizmami nałogowych zachowań seksualnych

odzwierciedlała specyfikę męskich zachowań seksualnych w większym stopniu niż kobiecych.

Różnice w funkcjonowaniu i reaktywności seksualnej mężczyzn i kobiet są wyraźne i zaznaczają się na wielu płaszczyznach, ze względu na to były opisywane zarówno na poziomie ewolucyjnym (Symons, 1979) neuronalnym i fizjologicznym (Levin, 2005) oraz psychologicznym, obejmującym zarówno preferencje jak i zachowania (np. Wilson, 1987; Caroll, Volk i Hyde, 1985; Hsu i inni, 1994)

Wyniki badań niemalże jednoznacznie wskazują na to, że poziom popędu seksualnego (ang. *sex drive*) – wyrażony przez szereg wskaźników: jako frekwencja spontanicznych myśli seksualnych, fantazji seksualnych, pożądana częstotliwość stosunków i partnerów seksualnych, skłonność do podejmowania różnorodnych praktyk seksualnych, chęć inicjowania vs odmawianie stosunków seksualnych z partnerem/ką, skłonność do rezygnacji ze stosunku seksualnego, poświęcanie w innych domenach zachowania dla aktywności seksualnych oraz inne – jest silniejszy w przypadku mężczyzn niż w przypadku kobiet. Różnica ta niekoniecznie jednak generalizuje się na zmienne pokrewne, jak przyjemność doświadczana podczas stosunków seksualnych (przegląd badań w: Baumeister, Catanese i Vohs, 2001).

Inne różnice dotyczą specyfiki podniecenia seksualnego - mężczyźni osiągają podniecenie seksualne zazwyczaj tylko dla płci zgodnej ze swoją orientacją (*gender-specific*), natomiast podniecenie seksualne kobiet nie jest tak ściśle związane tylko z jedną płcią (*gender-nonspecific*). Kobiety mogą więc osiągnąć podniecenie w odpowiedzi zarówno na męskie, jak i kobiece bodźce seksualne (Huberman, Maracle i Chivers, 2014; Huberman i Chivers, 2015).

Badania wskazują, że korzystanie z pornografii może być pozytywne w tym samym stopniu dla kobiet (Leiblum, 2001), co dla mężczyzn (Rothman i inni, 2014; Haggstrom-Nordin, Tyden, Hanson, Larsson, 2009), jednak to samo tyczy się negatywnych skutków

korzystania z pornografii, które widoczne są u przedstawicieli/ek obu płci (Gola i Potenza, 2016, Grubbs i inni, 2018; Kraus, Voon i Potenza, 2016; Potenza, Gola, Voon, Kor i Kraus, 2017; Griffiths, 2012).

Wiele badań akcentuje natomiast znaczące różnice międzypłciowe we wskaźnikach dotyczących ilości konsumowanej pornografii. W zasadzie wszystkie dostępne obecnie badania dotyczące tego tematu wskazują, że konsumpcja pornografii w grupie kobiet jest niższa niż w grupie mężczyzn. Taki wzór wyników pokazują zarówno ogólnopopulacyjne badania sondażowe, jak opisywany już sondaż GSS (35% mężczyzn i do 20% kobiet deklaruje oglądanie filmów pornograficznych w skali roku, Wright, 2013; Wright i inni, 2013; Price i inni, 2016), jak i różnorakie badania eksperymentalne. Innym przykładem ilustrującym ten wzór mogą być cytowane już badania pochodzące od mieszkańców Danii - stosunek kobiet do mężczyzn regularnie korzystających z pornografii (co najmniej raz w tygodniu) wynosi 18% do 68% (Hald, 2006). Podobnie w badaniu szwedzko-norweskim, 81% dorosłych mężczyzn i 18% dorosłych kobiet deklarowało korzystanie z internetowej pornografii co najmniej raz w tygodniu (Kvalem, Traen, Lewin i Štulhofer, 2014). W reprezentatywnych badaniach amerykańskich, 46% mężczyzn i 16% kobiet deklarowało oglądanie pornografii w ostatnim tygodniu (Regnerus i inni, 2016). Ekspozycja na materiały pornograficzne w ciągu życia także jest około 30% niższa u kobiet niż u mężczyzn - w norweskiej próbie stosunek wynosił 67% dla kobiet do 94% dla mężczyzn (Traen i Daneback, 2013), a w amerykańskiej 62% dla kobiet do 93% dla mężczyzn (Sabina i inni, 2008). Badania wskazują również, że jedynie 11.8 % wszystkich epizodów korzystania z pornografii łączy się z masturbacją u heteroseksualnych kobiet (dwukrotnie więcej u kobiet orientacji homoseksualnej - 24%), a u heteroseksualnych mężczyzn odsetek ten wynosi 42% (51% w przypadku homoseksualnych mężczyzn) (Traen i Daneback, 2013). Inne różnice dotyczą afektywnej odpowiedzi w przypadku odrzucenia seksualnego - odpowiedź ta była silniejsza i

bardziej negatywna dla kobiet, niż w przypadku mężczyzn. Należy jednak wspomnieć że wnioski te wyciągnięte zostały na podstawie badania opierającego się na deklarowanych reakcjach na sytuację hipotetyczną a nie odczuć w przypadku faktycznego odrzucenia seksualnego (Graaf i Sandfort, 2004).

Poprzedni rozdział zawiera opis dostępnej literatury oraz przewidywania dotyczące tego, jakie zmienne mogą najsilniej wiązać się z poszukiwaniem terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii oraz wpływać na rozwój negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi. W Badaniu 2 zaprezentowana została analiza tych związków dla grupy mężczyzn, jednak ze względu na międzypłciowe różnice w seksualności wyniki badania dla mężczyzn nie mogą być generalizowane na grupę kobiet. Z tego względu Badanie 3 poświęcone zostanie specyficznemu grupie kobiecej.

Biorąc pod uwagę znaczące różnice międzypłciowe w korzystaniu z pornografii opisywane wyżej, można założyć, że w przypadku kobiet, relacje między zmiennymi dotyczącymi tego zachowania również będą nieidentyczne. Po pierwsze, w przypadku kobiet stopień konsumpcji pornografii może silniej determinować poszukiwanie pomocy psychologicznej niż w grupie mężczyzn. Jako że regularne korzystanie z pornografii jest zdecydowanie rzadsze wśród kobiet (Hald, 2006; Kvaalem i inni, 2014; Regnerus i inni, 2016), takie zachowanie może być uznawane w ich przypadku za bardziej dewiacyjne, natomiast bardziej naturalne i normatywne w przypadku mężczyzn.

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na poszukiwanie pomocy z powodu problematycznego korzystania z pornografii może być religijność. Problematyka religijności i jej potencjalne związki z nałogowymi zachowaniami seksualnymi były już dyskutowane w poprzednich podrozdziałach. Grubbs i inni (2016) wykazali choćby, że w przypadku obu płci czas poświęcany na korzystanie z pornografii u osób religijnych, w przeciwieństwie do osób

niewierzących, łączy się z większymi duchowymi rozterkami i może prowadzić do postrzegania siebie jako osobę uzależnioną od pornografii. We wspomnianych wcześniej badaniach Martyniuk i współpracowników odnotowane zostały ponadto ciekawe różnice międzypłciowe warte przypomnienia: wśród kobiet wysoka religijność była ujemnie związana z ilością korzystania z pornografii, u mężczyzn natomiast pozytywnie (Martyniuk i inni, 2015). Uzasadnionym wydaje się przewidywanie, że negatywne symptomy wynikające z korzystania z pornografii, jak i religijność mogą być istotnymi predyktorami poszukiwania pomocy z powodu nałogowego korzystania z pornografii u kobiet.

Badanie 3 przeprowadzone na grupie kobiet (również kobiet poszukujących pomocy w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, $n = 39$) posłużyło weryfikacji tych hipotez. Ponieważ jest to pierwsze tego rodzaju badanie na grupie kobiecej, dyskusję w ostatniej części pracy w części poświęconej jest omówieniu różnic między wynikami uzyskanymi dla kobiet, a wcześniejszymi badaniami z udziałem mężczyzn.

Część empiryczna

Problematyka Badania 1

Celem badania pierwszego jest estymacja zmian w rozpowszechnieniu korzystania z pornografii online w populacji polskiej w okresie ostatnich kilkunastu lat od 2004 do 2016 roku. Okres ten zbieżny jest z okresem rozwoju internetu i stanowi pierwszą tego rodzaju próbę, biorąc pod uwagę całą dostępną literaturę przedmiotu.

W związku z małą ilością danych dotyczących zmian w korzystaniu z pornografii (w zasadzie brakiem takich danych poza sondażem GSS; zagadnienia te zostały omówione w części teoretycznej pracy, w podrozdziale *Co wiemy o zmianach w rozpowszechnieniu pornografii w związku z rozwojem internetu?*) oraz wadami miar deklaracyjnych w zakresie pomiaru korzystania z pornografii (omówienie w podrozdziale: *Ograniczenia danych deklaracyjnych dotyczących szacowania konsumpcji pornografii*) podjęta została próba

analizy zmian w estymowanej liczbie użytkowników internetowej pornografii w Polsce oparta nie na danych deklaracyjnych, a na danych obiektywnych. Analizowane dane pochodzą z badania panelowego prowadzonego przez zewnętrzną firmę badawczą, które zostały udostępnione do opisywanych tu analiz (nie było to badanie własne) – w ramach tego badania zbierane są informacje o aktywności internetowej jego użytkowników (wykorzystując informacje z plików *cookies*) - więcej informacji na ten temat w kolejnych podrozdziałach sekcji *Metoda*.

Badanie 1 zawiera analizy operujące wskaźnikami socjologicznymi, raczej niż psychologicznymi oraz dotyczy korzystania z pornografii bez wyszczególnienia aspektów problematycznych. Ze względu na to – oraz z uwagi na unikalny i eksploracyjny charakter analiz, Badanie 1 należy rozumieć jako pomocnicze w stosunku do prezentowanych w dalszej części pracy badań na próbach klinicznych – Badania 2 oraz Badania 3, które stanowią główny trzon pracy i bezpośrednio dotyczą aspektów problematycznych związanych z korzystaniem z pornografii.

Metoda – Badanie 1

Proces i metodologia zbierania danych.

Dane użyte w raportowanych analizach pochodzą z badań przeprowadzonych przez zewnętrzną firmę badawczą (jest to analiza danych zastanych, proces zbierania danych nie był projektowany i kontrolowany przez autora tej pracy). Specyficznie, dane pochodzą z badania *GemiusAudience* prowadzonego w Polsce w latach 2004-2016. Są to znane badania panelowe zbierające informacje o ruchu w internecie w kilku europejskich krajach oraz największe tego typu badania w Polsce. Badania te prowadzone są według standardów obowiązujących dla tego typu badań, wyznaczanych przez Europejskie Stowarzyszenie Badaczy Opinii Publicznej i Rynku (ESOMAR) – były również wielokrotnie nagradzane w międzynarodowych

konkursach branżowych¹. Rekrutacja uczestników do badania odbywa się poprzez krótkie ankiety internetowe, które pojawiają się w osobnych oknach dialogowych na popularnych polskich stronach internetowych. Po udzieleniu poinformowanej zgody na udział w badaniu oraz uzupełnieniu informacji demograficznych (wiek, płeć, wielkość miejscowości zamieszkania oraz inne), aktywność internetowa podejmowana z przeglądarki uczestnika badania mogła być anonimowo śledzona dzięki informacjom zawartym w plikach *cookies* (tak zwanych „ciasteczkach”). Dzięki temu procesowi zbierane były dane, na podstawie których można wyciągnąć wniosek co do tego, czy dany uczestnik badania odwiedzał w analizowanym okresie dany rodzaj stron internetowych, czy też nie.

W raportowanych w pracy analizach przedmiotem zainteresowania są strony z treściami pornograficznymi i erotycznymi. Strony internetowe z takimi treściami stanowią jedną z wydzielonych w źródłowym badaniu panelowym kategorii stron internetowych. Kategoria ta zawiera największą liczbę stron - inne przykłady kategorii to np. Edukacja, Informacje i publicystyka Sport, Praca czy Biznes, Finanse i Prawo – ogólnie wydzielonych jest 13 kategorii stron internetowych². Aby strona internetowa, została przydzielona do odpowiadającej jej kategorii powinna osiągnąć dostateczną liczbę wejść dokonanych przez uczestników badania, następnie takie strony są przeglądane ręcznie przez pracowników firmy i przydzielane do odpowiedniej kategorii. W przypadku tego badania analizy dotyczą wszystkich stron przydzielonych do kategorii stron pornograficznych. do kategorii stron pornograficznych włączony jest szeroki zakres witryn erotycznych, zarówno strony zawierające twarde treści pornograficzne, np. w formie materiałów wideo i zdjęć erotycznych, ale również czaty internetowe o tematyce stricte pornograficznej oraz strony poświęcone

---

¹ Więcej informacji pod adresem internetowym <https://audience.gemius.com/en/>

² Opis poszczególnych kategorii znajduje się pod adresem internetowym: http://pliki.gemius.pl/audyt_gemius_pl/ON/dokumenty/Opis_kategorii_tematycznych_i_funkcjonalnych_w_badaniu_Gemius_PBI.pdf

innym materiałom erotycznym (zdjęcia czy opowiadania). Poza tą kategorią znajdują się natomiast portale randkowe.

Dzięki opisywanej metodologii badania panelowego możliwa była także analiza dotycząca demograficznych charakterystyk osób odwiedzających strony pornograficzne, w przedziale czasowym będącym przedmiotem zainteresowania w prezentowanych badaniach. Bazując na charakterystykach demograficznych użytkowników i ich aktywności internetowej możliwe było stworzenie modelu statystycznego (np. modelu regresji) uwzględniającego siłę relacji między tymi charakterystykami, a prawdopodobieństwem korzystania z danej kategorii stron internetowych w konkretnym przedziale czasowym.

Dane, które zostały udostępnione do raportowanych w pracy analiz nie są jednak danymi surowymi pochodzącymi bezpośrednio od każdego z uczestników badania panelowego (polityka zarządzania danymi firmy dostarczającej dane oraz troska o dane poufne uczestników badania nie pozwala na takie rozwiązanie). Dane które poddane zostaną analizie przeszły wcześniej procedurę ważenia pod względem charakterystyk społeczno-demograficznych dla użytkowników internetu w Polsce oraz procedurę ekstrapolacji do estymowanych wskaźników populacyjnych. Innymi słowy, dane zostały przeważane, aby zniwelować ewentualne odstępstwa od reprezentatywności wśród uczestników badania panelowego. Następnie dane były dodatkowo przemnożone, aby otrzymać estymowaną liczbę osób korzystających z internetu w populacji oraz osób korzystających ze stron pornograficznych w danym okresie. Dane wyjściowe do prowadzonych w Badaniu 1 analiz nie mają postaci danych surowych, a tabeli krzyżowej z estymowaną liczbą użytkowników internetu oraz użytkowników stron pornograficznych w danym okresie. Dane tego charakteru zawiera Tabela Z1 umieszczona w Załącznikach (tabela ta nie została umieszczona w tekście właściwym ze względu na swój rozmiar).

Na poziomie danych surowych, dla każdego z analizowanych okresów w badaniu panelowym brało udział przynajmniej 10 000 osób – tak duże liczebności stanowią dobrą podstawę do estymacji współczynników populacyjnych, nawet jeśli charakterystyki próby zawierają odstępstwa od reprezentatywności (konkretne liczebności uczestników badania na poziomie danych surowych dla kolejnych analizowanych okresów zawiera Tabela Z2 w sekcji *Załączniki*).

Dane dostarczające informacji dla procedury ważenia oraz ekstrapolacji wyników do estymowanych wskaźników populacyjnych pochodzą z osobnego, samodzielnego badania nettrackingowego. Badanie to prowadzone jest poprzez indywidualne wywiady prowadzone osobiście przez ankieterów na reprezentatywnej próbie obywateli Polski. Badanie to prowadzone jest symultanicznie do badania panelowego online i dostarcza informacji o tym, jaka część obywateli Polski deklaruje korzystanie z internetu w obranym okresie oraz jakie są charakterystyki demograficzne tej grupy. Charakterystyki te są później wykorzystywane do wyznaczania wag dla badania panelowego, które przeprowadzane jest tylko na użytkownikach internetu³.

Dane które zostały udostępnione do opisywanych tu analiz uwzględniają wyłącznie aktywność pochodzącą z komputerów osobistych - analiza nie obejmuje danych z urządzeń mobilnych, takich jak tablety, telefony komórkowe czy palmtopy. Należy z góry zaznaczyć też, że dane na których oparte są analizy nie dostarczają informacji o korzystaniu z pornografii wtedy, kiedy używany jest oferowany przez przeglądarki internetowe tryb przeglądania prywatnego (nazywany również trybem *Incognito*). Mimo że brak jest formalnych analiz podejmujących ten temat, znaczna część ruchu internetowego na stronach pornograficznych wydaje się następować właśnie w tym trybie (Aggarwal, Bursztein, Jackson

---

³ Informacje metodologiczne dotyczące badania dostępne są również pod adresem internetowym: <https://audience.gemius.com/pl/metodologia/opis/>

i Boneh, 2010). Wątki dotyczące tego oraz innych ograniczeń prezentowanych w pracy analiz zostaną rozwinięte w sekcji *Dyskusja*.

Prezentowane analizy dotyczą okresu od roku 2004 do roku 2016 – analizie nie zostały jednak poddane dane z całego dwunastoletniego okresu (nie było to możliwe ze względów metodologicznych i finansowych), a z kilku mniejszych, wydzielonych odcinków czasowych. Specyficznie, analizy oparte są o dane odzwierciedlające aktywność internetową w miesiącu październik dla co drugiego roku, począwszy od roku 2004 a skończywszy na roku 2016. Analizy obejmują więc dane pochodzące z siedmiu miesięcznych okresów: październik 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016. Okresy te mogą być porównane pomiędzy sobą pod względem liczby użytkowników stron pornograficznych lub proporcji użytkowników internetu korzystających ze stron pornograficznych co umożliwia śledzenie czasowych zmian w rozpowszechnieniu pornografii internetowej w populacji oraz w obrębie grupy użytkowników internetu. Miesiąc październik wybrany został spośród innych miesięcy ze względu na jego względną neutralność (brak dużej liczby świąt, dni wolnych od pracy itd.).

Dla opisywanego badania, internauta bądź internautka jest klasyfikowana jako osoba korzystająca z pornografii jeśli odwiedziła przynajmniej 1 stronę internetową o charakterze pornograficznym w danym miesięcznym okresie analizy. Dane nie pozwalają na analizę korzystania z pornografii pod względem intensywności, jako że zmienna odzwierciedlająca rozpowszechnienie pornografii ma charakter dychotomiczny i niesie informacje jedynie o tym, czy dana osoba odwiedziła w danym miesięcznym okresie stronę pornograficzną, czy też nie.

W zamian za udział w badaniu uczestnicy badania brali udział w okresowych loteriach z nagrodami (nagrody wartości kilkuset złotych), mieli również możliwość udziału w kolejnych badaniach – udział w nich również był nagradzany. Z punktu widzenia uczestnika badania panelowego, samo badanie jest bezwysiłkowe jako że po wypełnieniu wstępnej

ankiety prowadzone jest niejako „w tle” i nie wymaga aktywności osoby badanej (chyba że chce ona uczestniczyć w kolejnych badaniach). Uczestnicy badania mogli w każdej chwili z niego zrezygnować.

Mierzone zmienne.

Wszystkie dane demograficzne użyte w badaniu były zgromadzone z użyciem ankiety internetowej i są danymi deklaratywnymi. Uczestników zgłaszających się do udziału w badaniu pytano o *pleć (kobieta/mężczyzna)* – w analizach zmienna ta ma charakter dychotomiczny, kobiety zostały oznaczone jako 0, natomiast mężczyźni jako 1.

Wiek – informacje te zbierano za pomocą pytania: *W którym roku się urodziłeś/aś?*

Następnie, zgodnie z odpowiedzią na to pytanie, uczestnikom została przydzielona kategoria wiekowa. Stworzonych zostało 11 grup wiekowych, dla których wyższa cyfra oznacza starszych internautów/internautki: 7-12 (oznaczano jako 1); 13-17 (2); 18-22 (3); 23-27 (4); 28-32 (5); 33-37 (6); 38-42 (7); 43-47 (8); 48-52 (9); 53-57 (10); 58+ (11). Dzieci młodsze niż 7-letnie nie mogły uczestniczyć w badaniu. Jeśli osoba chcąca uczestniczyć w badaniu miała mniej niż 18 lat, wyświetlany był monit z prośbą o zgodę rodzica/opiekuna na udział dziecka w badaniu.

Wielkość miasta zamieszkania – informacje zbierano za pomocą pytania: „Jaka jest wielkość miasta twojego zamieszkania?” Pytanie z siedmioma opcjami odpowiedzi: wieś (kategorię oznaczano w analizach jako 1); miasto do 20 tysięcy mieszkańców (2); miasto 20 - 50 tysięcy mieszkańców (3); miasto 50 - 100 tysięcy mieszkańców (4); miasto 100 - 200 tysięcy mieszkańców (5); miasto 200 - 500 tysięcy mieszkańców (6); miasto powyżej 500 tysięcy mieszkańców (7). W prezentowanych analizach, wyższa cyfra oznacza większą miejscowość zamieszkania.

Okres analizy został także uwzględniony jako jeden z predyktorów w raportowanych analizach. Jak już to było opisane, dane pochodziły z miesiąca października co drugiego roku, począwszy od roku 2004 do 2016 (łącznie siedem okresów). Każdy kolejny okres w analizach oznaczony został wyższym numerem, w ten sposób październik 2004 oznaczony jest jako 1, a październik 2016 jako 7.

Korzystanie z pornografii wśród użytkowników z internetu stanowiło główną zmienną zależną w większości przeprowadzonych analiz. Jak było to wspomniane wyżej, jest to zmienna dychotomiczna, która zawiera informację czy uczestnik odwiedził stronę zawierającą treści pornograficzne w październiku konkretnego roku (1 – tak; 0 – nie).

Analiza statystyczna.

Ponieważ prezentowane analizy opierają się na estymowanych wskaźnikach populacyjnych, a nie danych surowych, dużą część wyników prezentowana jest w formie analizy statystyk opisowych oraz frekwencji. Duża część wyników jest też ilustrowana za pomocą proporcji, a nie liczb absolutnych.

W celu zbadania wpływu zmiennych demograficznych (płeć, wiek, miejsce zamieszkania) na korzystanie z treści pornograficznych i pornograficznych w internecie przeprowadzona została hierarchiczna analiza regresji logistycznej, z wykorzystaniem programu R (R Core Team, 2013) oraz IBM SPSS (Arbuckle, 2013). Z uwagi na to, że w analizach wykorzystane są dane estymowane do wskaźników populacyjnych cechujące się ogromnymi liczebnościami, nawet skrajnie małe efekty osiągają istotność statystyczną – należy więc przywiązywać większą uwagę do współczynników wielkości efektu, które zostały dołączone do analizy regresji. Z uwagi na charakter danych (współczynniki populacyjne a nie dane surowe), nie zdecydowano się również na analizy z wykorzystaniem modelowania wielopoziomowego czy utworzenie modelu typu *age-period-cohort*.

Wyniki – Badanie 1

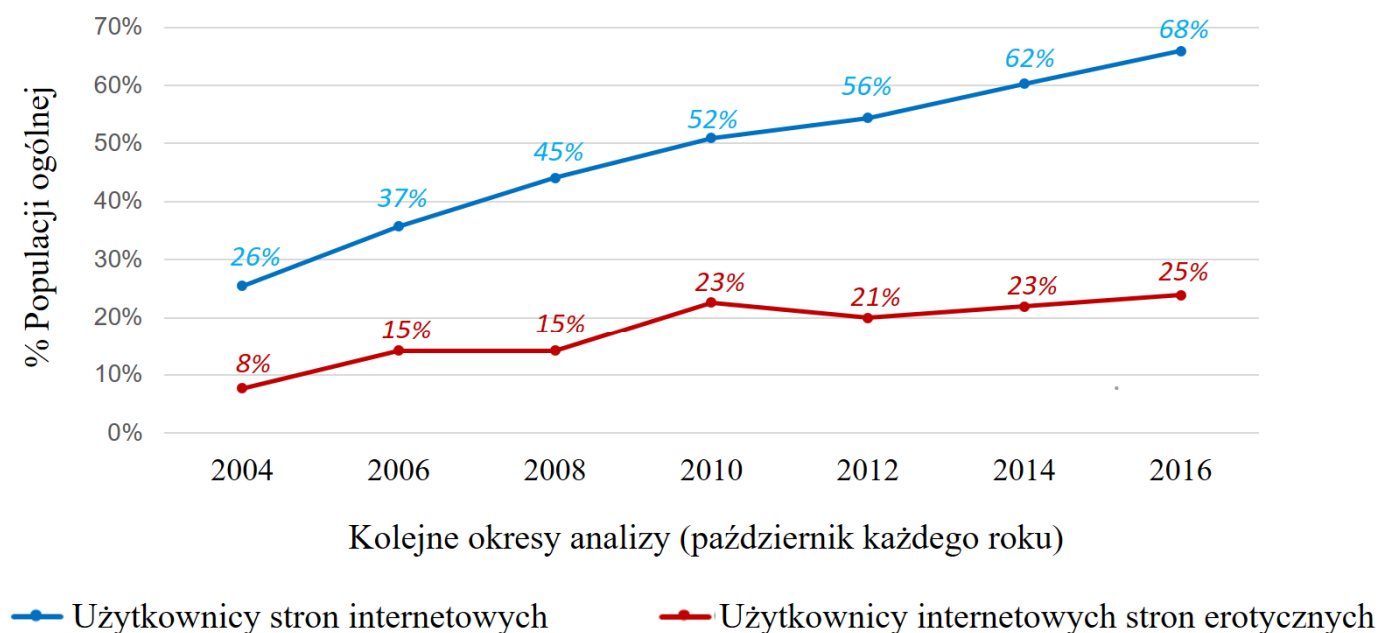
Jaka część populacji korzysta z internetu oraz z pornografii online – zmiany w czasie.

W pierwszym kroku przedstawione zostały zmiany we wskaźnikach rozpowszechnienia internetu oraz internetowych stron pornograficznych w kolejnych, miesięcznych okresach.

Dane zilustrowane są na Rysunku 1 w formie proporcji/procentowego udziału osób korzystających z internetu lub ze stron z materiałami pornograficznymi w stosunku do ogólnej populacji krajowej (populacja z wyłączeniem osób poniżej 7 roku życia, które znajdują się poza ramami badania).

Rysunek 1 przedstawia dane graficznie z zaznaczeniem współczynników procentowych, natomiast dokładne dane liczbowe (liczby absolutne) zawarte są w Tabeli Z1 znajdującej się w Załącznikach.

Jak pokazane to zostało na Rysunku 1, wyniki analiz wskazują, że odsetek osób odwiedzających strony pornograficzne online, jak i odsetek użytkowników internetu ogólnie znacząco wzrósł pomiędzy latami 2004 a 2016. Na poziomie liczb absolutnych (Tabela Z1) szacowana liczba aktywnych użytkowników internetu wzrosła z ponad 9 milionów w październiku 2004 roku do ponad 23.5 miliona w tym samym miesiącu roku 2016. Szacowana liczba osób oglądających strony o treści pornograficznej wzrosła natomiast z ponad 2.75 miliona w październiku 2004 do prawie 8.55 milionów w październiku 2016.

Rysunek 1. Zmiany w proporcji użytkowników internetu oraz użytkowników internetu odwiedzających strony pornograficzne, przedstawione na tle całkowitej populacji krajowej (osób w wieku 7 lat lub starszych), analiza dla miesięcznych okresów pomiędzy latami 2004 a 2016 (dane z października każdego roku). Badanie 1.

Dla obu krzywych pierwszy pomiar (październik 2004) przyniósł najniższe współczynniki, natomiast ostatni pomiar (październik 2016) wskazał na najwyższy współczynnik. Porównując wyniki dla skrajnych okresów (pierwszy w 2004 i ostatni w roku 2016) estymowana liczba użytkowników internetu wzrosła więc około 2.5 razy, podczas gdy liczba osób korzystających ze stron o treści pornograficznej wzrosła w tym samym czasie około 3-krotnie (Rysunek 1; Tabela Z1 w Załącznikach).

Odsetek członków populacji będących użytkownikami Internetu sukcesywnie wzrastał w każdym kolejnym okresie. W przypadku osób odwiedzających strony o treści pornograficznej zanotowany został podobny, ale jednak nie jednakowy wzór. W tym

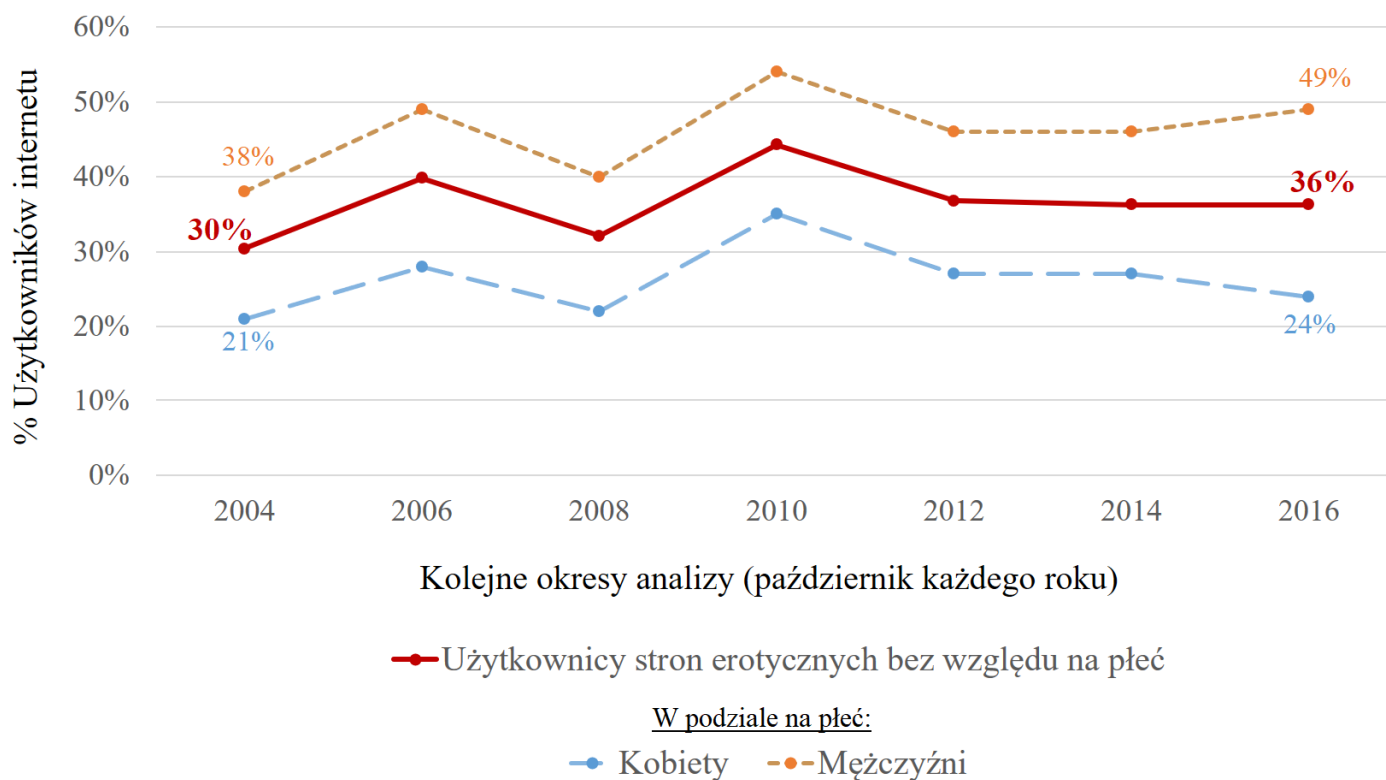
przypadku bowiem odsetek wzrastał dla większości kolejnych okresów, z wyjątkiem kroku od października 2006 do października 2008 roku (utrzymany odsetek - 15%), a także dla zmiany pomiędzy październikiem 2010 i październikiem 2012 roku (odsetek spadł nieznacznie z 23% do 21%). Całkowity trend jest jednak jednoznacznie rosnący. Powyższe wyniki zostały omówione w *Dyskusji*.

Użytkownicy pornografii online na tle użytkowników internetu – zmiany w czasie.

W następnym kroku przedmiotem analizy jest to, jak w analizowanym przedziale czasowym zmieniała się proporcja użytkowników internetu, którzy odwiedzali strony pornograficzne online. Dane odpowiadające na to pytanie przedstawia Rysunek 2, zarówno biorąc pod uwagę całą grupę internautów ogólnie, jak i w podziale na płeć. Estymowane liczebności (liczby absolutne) zawarte są w Tabeli Z1.

Dzięki danym przedstawionym na Rysunku 2 możemy zaobserwować, że odsetek internautów korzystających z pornografii online wahał się dla większości okresów w przedziale od 30% do 40%. Biorąc pod uwagę skrajne przedziały czasowe, zanotowany został 6% wzrost dla całej grupy użytkowników internetu – w październiku 2004 roku 30% internautów/ek odwiedziło stronę z materiałami pornograficznymi, natomiast w październiku 2016 – 36%. Jednocześnie, trend wzrostowy nie jest w tym przypadku jednoznaczny, jako że analizy pokazują przeplatające się odcinki spadku i wzrostu. Mimo że żaden ze współczynników nie jest niższy niż uzyskane dla początkowego okresu 30%, najwyższa uzyskana wartość zanotowana została dla października 2010 roku (44%). Współczynniki stabilizują się dla 3 ostatnich przedziałów czasowych, pomiędzy 2012 a 2016 rokiem. Wzór wyników powtarza się zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn. Na taki kształt wyników może wpływać rozpowszechnienie korzystania z trybu prywatnego dla przeglądarek internetowych

oraz odpływ części ruchu na stronach pornograficznych z komputerów stacjonarnych na urządzenia mobilne – wątki te zostaną rozwinięte w *Dyskusji*.

Rysunek 2. Zmiany w proporcji użytkowników internetu którzy korzystali ze stron pornograficznych – estymowane wskaźniki dla całej grupy użytkowników internetu ogólnie oraz z podziałem ze względu na płeć. Analiza dla miesięcznych okresów pomiędzy latami 2004 a 2016 (dane z października każdego roku). Badanie 1.

Internauci/tki odwiedzający/e strony pornograficzne - demografia.

Rysunek 3 zawiera informacje o tym, jaki procent użytkowników Internetu odwiedzał strony pornograficzne, z podziałem ze względu na charakterystyki demograficzne mierzone w

badaniu, natomiast bez podziału na okres analizy (przedstawiona jest więc średnia z 7 okresów – dane w formie liczb absolutnych, wraz z podziałem na okresy analizy znajdują się w Tabeli Z1 w Załącznikach).

Najwyższa różnica ujawnia się pomiędzy mężczyznami i kobietami – mężczyźni byli bardziej skłonni korzystać ze stron pornograficznych – robiło tak 47% internautów i tylko 27% internatek. Przyglądając się wynikom dotyczącym wieku, zarówno najmłodsze, jak i najstarsze osoby były skłonne korzystać ze stron pornograficznych w mniejszym stopniu niż osoby w środku rozkładu. Analizowane dane pokazują, że największe prawdopodobieństwo korzystania z pornografii w internecie (45%) zanotowane zostało w grupie osób, która niedawno ukończyła pełnoletność – to znaczy pomiędzy 18 a 22 rokiem życia (45%) oraz dla osób między 23 a 27 rokiem życia (43%). Zauważmy również, że dla wszystkich kategorii wiekowych procent internautów/ek odwiedzających strony pornograficzne wynosił ponad 25%. Wielkość miejsca zamieszkania wydaje się różnicować osoby pod względem korzystania z pornografii internetowej w mniejszym stopniu niż wiek i płeć – badani z większych ośrodków wydają się korzystać z pornografii z nieco mniejszym prawdopodobieństwem niż w mniejszych miastach oraz wsiach, jednak różnice są w tym przypadku bardzo nieznaczne (w granicach 3-4%) (Rysunek 3).

Rysunek 3. Odsetek użytkowników/czek internetu którzy korzystają ze stron pornograficznych z podziałem według 3 zmiennych demograficznych: wieku, płci oraz wielkości miejscowości zamieszkania. Współczynniki uśrednione dla wszystkich okresów analizy. Badanie 1.

Zmienne demograficzne oraz okres badania jako predyktory korzystania ze stron pornograficznych online – analiza regresji logistycznej.

Aby zbadać wpływ czynników demograficznych (wiek, płeć, wielkość miejscowości zamieszkania) oraz okresu analizy na korzystanie ze stron pornograficznych wśród użytkowników internetu przeprowadzona została hierarchiczna analiza regresji logistycznej.

Dla zmiennej zależnej, odwiedzanie stron pornograficznych zostało oznaczone jako 1, natomiast w przypadku braku odwiedzin na takich stronach zmiennej została przypisana wartość 0. Zmienne Wiek oraz Okres analizy zostały wycentrowane, jako że w modelu zawarte zostały dla nich interakcje (centrowanie nie zostało przeprowadzone tylko dla zmiennej Płeć, która jest dychotomiczna). Zmienna reprezentująca krzywoliniowy efekt wieku (WiekSQ) została utworzona na podstawie zmiennej wycentrowanej. Wyniki analizy regresji przedstawia Tabela 1.

W kroku 1 sprawdzony został wpływ efektów głównych dla płci, wieku, wielkości miejsca zamieszkania oraz okresu analizy na oglądanie pornografii wśród użytkowników internetu. Analizy wykazały, że mężczyźni (w przeciwieństwie do kobiet) oraz osoby mieszkające w mniejszych miejscowościach z większym prawdopodobieństwem odwiedzały strony pornograficzne. Prawdopodobieństwo odwiedzania stron pornograficznych wśród użytkowników internetu było też nieco wyższe z każdym kolejnym rokiem badania. Dodatkowo, aby przetestować hipotezę o krzywoliniowym związku wieku z prawdopodobieństwem korzystania z pornografii do modelu wprowadzony został zarówno liniowy, jak i kwadratowy efekt zmiennej Wiek. Oba efekty okazały się negatywne, co oznacza że wraz z wiekiem prawdopodobieństwo korzystania z pornografii najpierw rosło, a następnie spadało dla osób starszych (widoczne jest to na Rysunku 3). Mimo że wszystkie wymienione efekty okazały się istotne statystycznie, ich siła była relatywnie niska (dla płci) lub bardzo niska (dla pozostałych zmiennych). Zmienne wprowadzone do modelu w kroku 1 tłumaczyły 7.5% wariancji w zmiennej zależnej (według współczynnika determinacji R^2 Nagelkerkego).

Tabela 1

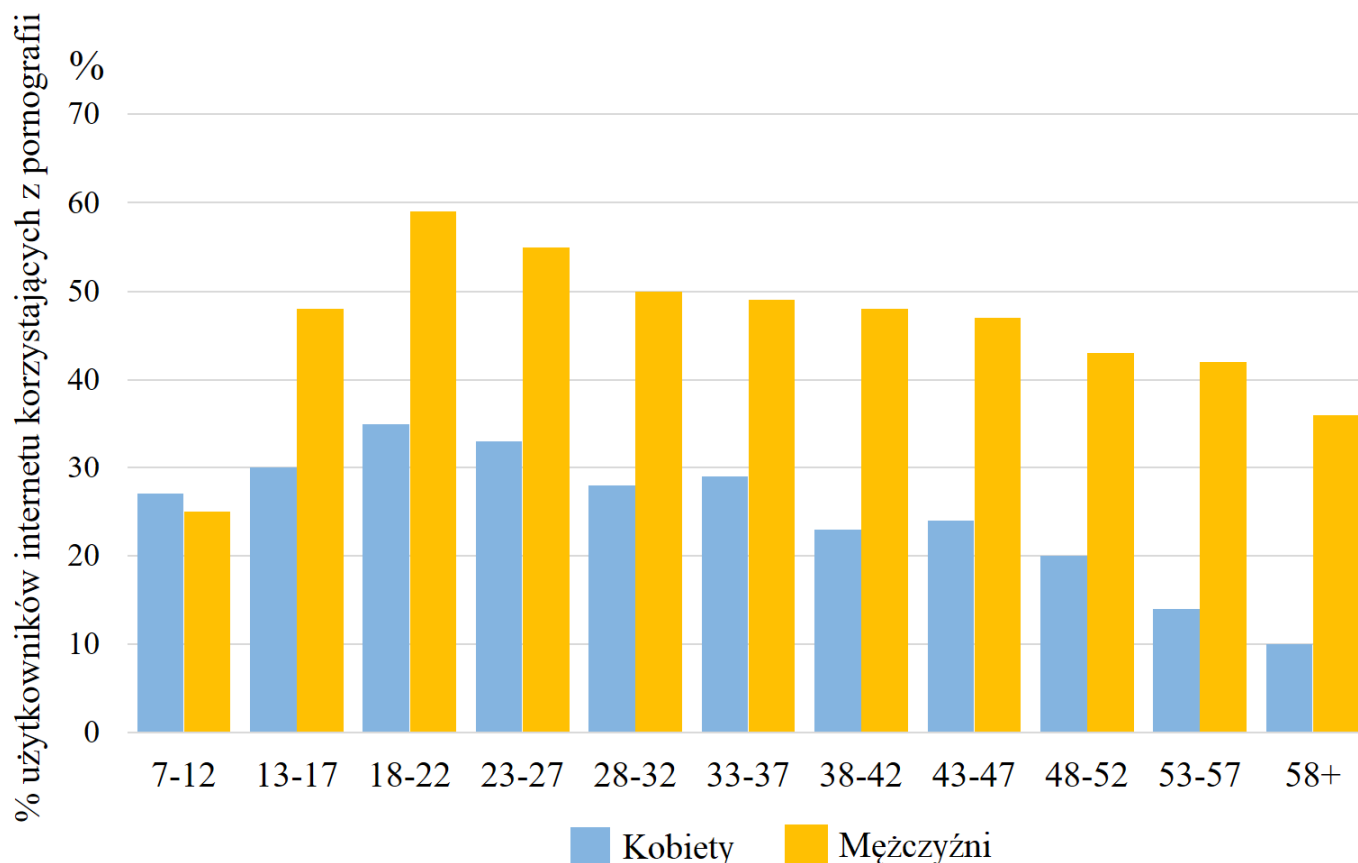
Wyniki analizy regresji logistycznej dotyczącej wpływu zmiennych demograficznych oraz okresu analizy na prawdopodobieństwo korzystania z internetowych stron pornograficznych wśród użytkowników internetu. Badanie 1.

	Krok 1				Krok 2			
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>OR*</i>	<i>p</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>OR*</i>	<i>p</i>
Okres analizy	0.03	0.000	1.03	<.001	-0.02	0.000	0.98	<.001
Płeć	0.91	0.001	2.48	<.001	0.98	0.000	2.68	<.001
Wielkość miej. zam.	-0.02	0.000	0.98	<.001	-0.02	0.000	0.98	<.001
Wiek	-0.03	0.000	0.97	<.001	-0.21	0.000	0.81	<.001
WiekSQ	-0.03	0.000	0.98	<.001	-0.02	0.000	0.98	<.001
Okres analizy*Płeć					0.03	0.000	1.03	<.001
Płeć*Wiek					0.11	0.000	1.12	<.001
Płeć*WiekSQ					-0.01	0.000	1.00	<.001
Cox & Snell R ²		0.055				0.059		
Nagelkerke's R ²		0.075				0.081		
Δ Cox & Snell R ²						0.006		
Δ Nagelkerke's R ²						0.008		

Nota. *OR – Odds Ratio, $Exp(B)$; Iloraz szans

W kroku 2 do modelu włączone zostały dodatkowe interakcje: interakcję pomiędzy okresem analizy oraz płcią oraz pomiędzy liniowym i kwadratowym efektem wieku a zmienną Płeć. Ze względu na wielkość próby, wszystkie włączone do modelu interakcje

okazały się być istotne statystycznie, jednak efekty dodane do modelu zwiększyły proporcję wyjaśnianej wariancji zmiennej zależnej jedynie o sześć dziesiątych procenta (R^2 Nagelkerkego), co świadczy o ich małym znaczeniu dla prawdopodobieństwa odwiedzania stron pornograficznych online. Kierunek interakcji pomiędzy okresem analizy i płcią wskazuje, że prawdopodobieństwo odwiedzania stron pornograficznych z każdym kolejnym okresem rosło w większym stopniu dla mężczyzn niż dla kobiet. Ten wzór został zilustrowany wcześniej na Rysunku 2. Interakcje pomiędzy płcią a liniowym i kwadratowym efektem wieku są bardziej skomplikowane jako że są reprezentowane przez dwa efekty. Ze względu na to zdecydowano się przedstawić tę interakcję graficznie - dane w podziale na płeć i wiek zaprezentowane są na Rysunku 4. Wykres pokazuje, że różnica pomiędzy kobietami a mężczyznami jest zdecydowana dla każdej kategorii wiekowej prócz osób najmłodszych pomiędzy 7 a 12 rokiem życia, gdzie dziewczynki (27%) odwiedzały strony pornograficzne z podobnym prawdopodobieństwem, z jakim robili to chłopcy (25%).

Rysunek 4. Odsetek użytkowników/czek internetu którzy korzystają ze stron pornograficznych w zależności od płci oraz kategorii wiekowej do której przynależy użytkownik/czka. Współczynniki uśrednione dla wszystkich okresów analizy. Badanie 1.

Ponieważ analiza miała charakter eksploracyjny przeprowadzono również analizy dla innych interakcji, których wystąpienie byłoby zasadne z punktu widzenia obecnie dostępnej literatury. Poza interakcjami zamieszczonymi w omawianym modelu regresji żadna inna interakcja nie wyjaśniała jednak więcej niż 0.1% wariancji zmiennej zależnej. Z tego względu interakcje te nie zostały włączone do modelu.

Podsumowanie wyników Badania 1. Wyniki uzyskane w tym badaniu świadczą o znaczącym wzroście rozpowszechnienia pornografii online w latach 2004-2016. Liczba osób odwiedzających strony pornograficzne wzrosła w tym okresie 3-krotnie. Wzrost ten widoczny jest szczególnie na tle populacji ogólnej, chociaż nawet na tle grupy użytkowników internetu rosnącej niemal w takim samym tempie możemy zauważyć nieznaczny trend wzrostowy (zaznaczający się silniej dla mężczyzn). Uzyskany stopień wzrostu jest silniejszy niż dla innych badań dotyczących zmian w rozpowszechnieniu pornografii w czasie, co zostanie rozwinięte w sekcji *Dyskusja*. Zgodnie z przewidywaniami zmienne płeć oraz wiek wpływały na prawdopodobieństwo korzystania z pornografii online wśród internautów. Mężczyźni będący aktywnymi użytkownikami internetu korzystali z pornografii z większym prawdopodobieństwem niż kobiety. Dla wieku zanotowaliśmy efekt krzywoliniowy. Biorąc pod uwagę całą próbę, w każdej z kategorii wiekowych strony pornograficzne odwiedzało więcej niż 25% osób korzystających z internetu, włączając w to skrajne kategorie: 7-12 lat oraz osoby w wieku 58 lat lub starsze. Ponadto analiza wyników w podziale na płeć oraz wiek doprowadziła do ciekawych wyników – wśród osób najmłodszych (pomiędzy 7 a 12 lat) chłopcy korzystali z pornografii z tym samym prawdopodobieństwem co dziewczynki – w kolejnych kategoriach wiekowych dla mężczyzn odnotowano zdecydowanie wyższe prawdopodobieństwo korzystania z pornografii niż dla kobiet. Wyniki te są zgodne z doniesieniami najnowszych badań, według których wiek pierwszego dostępu do pornografii obniża się oraz jest podobny dla kobiet i dla mężczyzn.

Problematyka Badania 2

Po Badaniu 1, opierającym się na analizie wskaźników rozpowszechnienia pornografii w populacji polskiej, druga część pracy obejmuje badania quasi-eksperymentalne z udziałem grupy osób poszukujących pomocy psychologicznej z powodu nałogowych zachowań

seksualnych i problematycznego korzystania z pornografii – badania te stanowią główną część pracy.

Analizując wyniki Badania 2 skupiono się na przedstawieniu relacji pomiędzy takimi zmiennymi jak: poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, korzystanie z pornografii, nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, zmienne związane z religijnością, kontaktem z pornografią w ciągu życia oraz inne. Biorąc pod uwagę również wyniki Badania 1 świadczące o zwiększającym się rozpowszechnieniu pornografii internetowej w populacji polskiej oraz wzrastające wskaźniki poszukiwania terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii w populacji krajowej (Gola, 2016a), jednym z celów Badania 2 było scharakteryzowanie osób poszukujących pomocy psychologicznej.

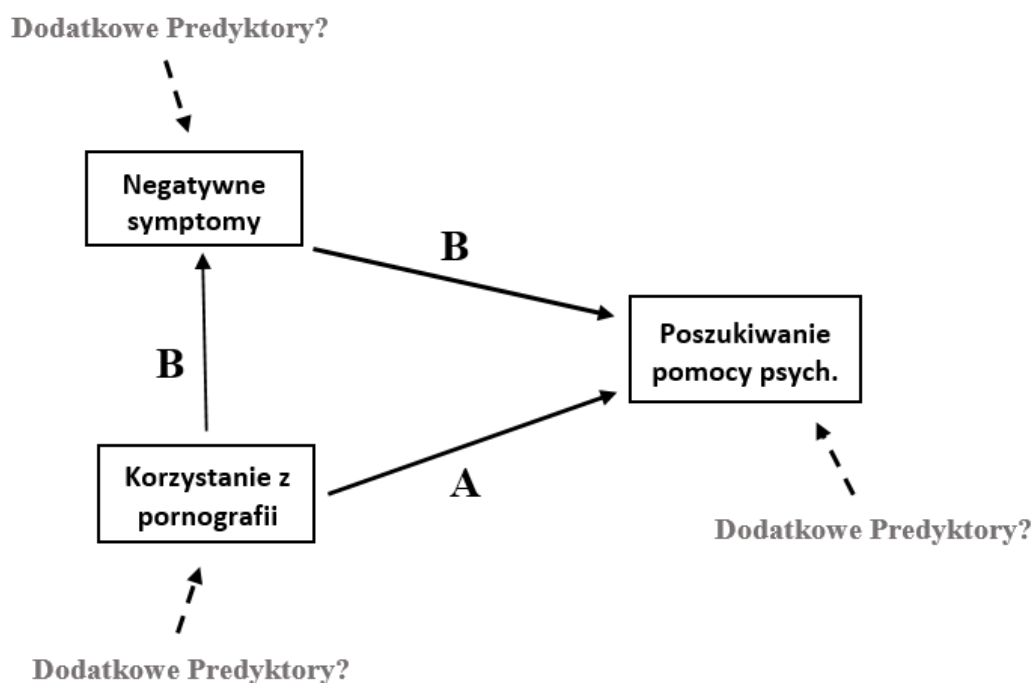
W toku analiz dla Badania 2 zostały również zadane pytania o to, jakie czynniki wydają się decydujące dla podejmowania decyzji o poszukiwaniu terapii w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi – czas spędzany na konsumpcji pornografii (podejście ilościowe), czy charakterystyka objawów które pornografia wywołuje (podejście jakościowe). Analiza ta pozwolić na opisanie przynajmniej części mechanizmów leżących u podłoża nałogowych zachowań seksualnych. To z kolei może prowadzić do sformułowania wskazówek przydatnych terapeutom, którzy spotykają się z klientami cierpiącymi z powodu tego rodzaju trudności.

W badaniu zestawione zostały ze sobą grupy osób kliniczną (szukającą pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii) oraz kontrolną – grupy zostaną porównane pod względem wyników uzyskanych dla miar związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, po czym stworzony został statystyczny model relacji pomiędzy zmiennymi (Rysunek 5). Ten prosty model zakłada, iż korzystanie z pornografii o wysokiej częstotliwości może prowadzić to zachowań nakierowanych na

poszukiwanie możliwości leczenia (ścieżka A na Rysunku 5) lub negatywnych symptomów (mediator), które w konsekwencji prowadzą do zachowania nakierowanego na poszukiwanie możliwości leczenia (ścieżka B na Rysunku 5). Analiza ta wykonana została za pomocą analizy ścieżek oraz prezentowana graficznie za pomocą diagramów ścieżkowych (jak na Rysunku 5) (Byrne, 2013).

Wątki teoretyczne bezpośrednio dotyczące tego badania znajdują się szczególnie w jednym z podrozdziałów części teoretycznej *Poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi*.

Rysunek 5. Model obrazujący przewidywane relacje pomiędzy korzystaniem z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów uzależnień seksualnych oraz poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii weryfikowany w Badaniu 2 (na próbie mężczyzn) i Badaniu 3 (na próbie kobiet).

Metoda – Badanie 2

Metoda zbierania danych oraz uczestnicy badania.

Proces zbierania danych przebiegał dwutorowo – ze względu na specyfikę grupy klinicznej (osoby poszukujące pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii) – strategia rekrutacji uczestników badania do tej grupy musiała wyglądać inaczej niż rekrutacja osób wchodzących w skład grupy kontrolnej.

Pozyskiwanie danych od osób badanych następowało poprzez ankietę online – ankietę ta była jednakowa dla osób poszukujących, i nie poszukujących pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii – dla tych dwóch grup różny był sposób rekrutacji uczestników badania.

Dane zbierane były w okresie pomiędzy marcem 2014 a marcem 2015 – taki okres zajęło zebranie odpowiedniej liczby mężczyzn ($n = 132$) poszukujących pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii.

Próbę kliniczną zebrano we współpracy z grupą 23 praktykujących terapeutów (17 psychologów bądź psychoterapeutów, 4 psychiatrów i 2 seksuologów) – zostali oni poproszeni o informowanie o badaniu i udostępnianie linka internetowego do ankiety, klientom spełniającym kryteria wyjściowe dla opisywanych badań. Te kryteria to: (1) poszukiwanie pomocy psychologicznej/terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii oraz (2) spełnianie przynajmniej 3 z 5 kryteriów zaburzenia hiperseksualnego zaproponowanych przez Kafkę (2010). Do kryteriów wykluczających z udziału w badaniu należało rozpoznanie zaburzeń towarzyszących, takich jak zaburzenie dwubiegunowe lub mania.

Rekrutacja osób które nie poszukiwały terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (tutaj w roli grupy kontrolnej) została przeprowadzona z pomocą ogłoszeń na portalach społecznościowych.

Po otwarciu ankiety online, uczestnikom badania zostały zaprezentowane informacje konieczne do uzyskania od nich poinformowanej zgody na udział w badaniu. Następnie uczestnicy przeszli do wypełniania miar wchodzących w skład opisywanego badania.

Dane na których zostały przeprowadzone raportowane w Badaniu 2 analizy opierają się na próbie $n = 569$ mężczyzn, z czego $n = 132$ znalazło się w grupie klinicznej a $n = 437$ w grupie kontrolnej. Współpracujący terapeuci polecieli znakomitą większość uczestników badania z grupy klinicznej - 119 ze 132 osób. 13 dodatkowych osób, które deklarowały poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii w przeszłości zostało włączonych do badania podczas rekrutacji osób do grupy kontrolnej. Było to możliwe gdyż pytanie o poszukiwanie pomocy w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii było również zadawane w ankiecie wykorzystywanej w celu rekrutacji osób do grupy kontrolnej, pozwoliło to kontrolować tą zmienną dla wszystkich osób badanych. Jeśli uczestnik udzielił odpowiedzi twierdzącej, zadawane były dodatkowe pytania o rodzaj pomocy i powody jej poszukiwania.

Wszyscy badani to mężczyźni rasy kaukaskiej, narodowości polskiej. Średni wiek $M = 28.71$ lat, $SD = 6.36$. Badanie obejmuje jedynie mężczyzn orientacji heteroseksualnej. Informacje o orientacji seksualnej zostały zebrane za pomocą polskiej adaptacji Skali Orientacji Seksualnej Kinseya (Wierzba i inni, 2015). Uczestnicy badania których wynik na wspomnianej skali wynosił 0 (wyłącznie heteroseksualni) lub 1 (dominująca orientacja heteroseksualna, homoseksualna tylko w rzadkich przypadkach), gdzie maksymalna wartość wynosiła 7, zostali zakwalifikowani jako heteroseksualni. Obserwacje z brakami danych zostały wykluczone parami (odsetek uzyskanych odpowiedzi w ankiecie wynosił 89%). Z powodu przyjęcia tej strategii analitycznej ostateczna liczba uczestników badania która

podlega analizom była nieco inna dla każdej z badanych zmiennych (liczebności dla poszczególnych zmiennych zostały zamieszczone w Tabeli 2).

Miary i narzędzia.

Główna zmienna zależna w prezentowanym badaniu zawierała informację o tym, czy dany uczestnik badania poszukiwał, bądź nie poszukiwał pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii: zmienna *Poszukiwanie pomocy psychologicznej* – tak (wartość 1) vs nie (wartość 0). Zmienna ta oddawała różnicę pomiędzy grupą kliniczną (rekrutowaną głównie przy współpracy z zespołem terapeutów), spełniającą kryteria diagnostyczne zaproponowane przez Kafkę (2010) - a grupą kontrolną, rekrutowaną przy pomocy ogłoszeń na portalach społecznościowych.

Korzystanie z pornografii – czas poświęcany na korzystanie z pornografii był mierzony jako deklarowana ilość czasu poświęcana na korzystanie z pornografii w ciągu tygodnia, biorąc pod uwagę ostatni miesiąc (zmienna wyrażona była więc w minutach na tydzień).

Negatywne symptomy uzależnień seksualnych – zespół negatywnych symptomów związanych z uzależnieniami seksualnymi operacjonalizowany był poprzez wykorzystanie polskiej wersji kwestionariusza *Sexual Addiction Screening Test-Revised* (SAST-R) (Gola, Skorko i inni, 2016; Carnes i inni, 2010). Kwestionariusz ten składa się z 20 pozycji i jest podzielony na 5 czynników (4 grupy negatywnych symptomów oraz czynniki towarzyszące): negatywny wpływ na relacje, negatywny wpływ na nastrój, nadmierne zaabsorbowanie, utrata kontroli oraz czynniki towarzyszące (4 pytania odnoszące się do problemów seksualnych rodziców, podejmowania czynności seksualnych wobec osób nieletnich oraz doświadczenia wykorzystywania seksualnego w dzieciństwie). Pytania mają dychotmiczną skalę odpowiedzi: tak/nie. Z każdą odpowiedzią „tak” wynik uzyskany w kwestionariuszu rośnie o 1 punkt

(wynik obliczany jest poprzez zsumowanie wyników dla poszczególnych pytań, maksymalny wynik może wynosić więc 20 punktów, a minimalny – 0). W opisywanym badaniu, jak również w badaniach adaptacyjnych (Gola, Skorko i inni, 2016), kwestionariusz uzyskał wysoki wskaźnik spójności wewnętrznej. Współczynnik alfa Cronbacha dla obecnego badania wynosił $\alpha = 0.90$). Poniżej znajdują się przykładowe pozycje, odnoszące się do każdej ze skali kwestionariusza SAST-R: Utrata kontroli (Czy kiedykolwiek miałeś/aś poczucie, że popęd seksualny jest silniejszy od ciebie?); Nadmierne zaabsorbowanie (Czy kiedykolwiek seks lub fantazje romantyczne były dla Ciebie ucieczką od problemów?); Negatywny wpływ na relacje (Czy zaniedbywałeś/aś ważne obszary swojego życia (tj. pracę, rodzinę, przyjaciół, rozrywkę w wolnym czasie) z powodu poświęcania zbyt dużej ilości czasu na seks?); Negatywny wpływ na nastrój (Czy czuleś/aś się zagrożony/a lub poniżony/a z powodu swoich zachowań seksualnych?; Czy po aktywności seksualnej czujesz się przygnębiony/a?); Czynniki towarzyszące (Czy doświadczyłeś wykorzystania seksualnego w dzieciństwie lub młodości?; Czy twoi rodzice mieli jakieś problemy z życiem seksualnym?). Mierzonymi zmiennymi były również *Wiek* (deklarowany przez uczestników badania, wyrażony w latach), *Wiek pierwszego kontaktu z pornografią* – deklarowany wiek, w którym uczestnicy badania rozpoczęli korzystanie z treści pornograficznych (w latach) *Liczba lat korzystania z pornografii* została obliczona poprzez odjęcie zmiennej *Wiek pierwszego kontaktu z pornografią* od zmiennej *Wiek*.

Aby zweryfikować postawione hipotezy odnoszące się do wpływu norm kulturowych/religijnych na rozwój negatywnych symptomów uzależnień seksualnych i poszukiwanie pomocy psychologicznej, do badania włączone zostały również dwie zmienne związane z religijnością uczestników badania. *Subiektywna religijność* mierzona za pomocą pytania: *Czy uważasz siebie za osobę religijną?* Odpowiedź na 5-stopniowej skali naśladującej skalę Likerta, stopnie skrajne to 0 (zdecydowanie nie) do 4 (zdecydowanie tak).

Osoby które w powyższym pytaniu zaznaczyły odpowiedź inną niż 0, zostały zapytane również o czas poświęcany na praktyki religijne bądź duchowe (takie jak uczestnictwo w mszach i nabożeństwach, modlitwa, medytacje o znaczeniu religijnym, czytanie ksiązek religijnych czy inne). Odpowiadając na pytanie, uczestnicy badania deklarowali ilość czasu poświęcaną na te praktyki w przeciętnym tygodniu, biorąc pod uwagę okres ostatniego miesiąca (zmienna wyrażona w minutach na tydzień – zmienna *Praktyki religijne*).

Uczestnicy badania pytani byli również o czas od ostatniej aktywności seksualnej z drugą osobą – odpowiedź na skali porządkowej, rozpiętej od wartości 0 do wartości 7 (0 – dzisiaj; 1 – wczoraj; 2 – ostatnie 3 dni; 3 – ostatnie siedem dni; 4 – ostatnie trzydzieści dni; 5 – ostatnie trzy miesiące; 6 – ostatni rok; 7 – nigdy nie odbyłem stosunku seksualnego z drugą osobą). Uczestnicy badania byli proszeni o wybranie odpowiedzi najbardziej dla nich prawdziwej. Status związku mierzony był jako zmienna dychotomiczna (1 – pozostaję w związku intymnym – formalnym bądź nie formalnym; 0 – nie pozostaję w chwili obecnej w związku intymnym).

Analiza statystyczna.

W toku analizy danych, w pierwszym kroku przeprowadzone zostało porównanie grupy osób poszukujących terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii do osób z grupy kontrolnej. W pierwszej części raportu statystycznego prezentowane są więc wyniki uzyskane dla porównania grupy klinicznej oraz kontrolnej względem analizowanych zmiennych przeprowadzone za pomocą testu U Manna-Whitneya.

Druga część analiz nie opiera się już na porównaniu grupy klinicznej i kontrolnej ze sobą, a na badaniu relacji pomiędzy kluczowymi konstruktami, ujmując obie grupy wspólnie. Aby to zilustrować, w pierwszej kolejności zaprezentowane zostały proste korelacje pomiędzy zmiennymi. W następnym kroku opisany został proces tworzenia modelu relacji

między zmiennymi z wykorzystaniem analizy ścieżek. Wykorzystanie tej metody pozwoliło na skuteczne przetestowanie postawionych hipotez, umożliwiło przetestowanie wszystkich bezpośrednich oraz pośrednich relacji w modelu oraz estymację siły efektu każdej ze zmiennych, w tym samym czasie kontrolując wpływ innych czynników. Wykorzystanie analizy ścieżek pozwoliło na uzyskanie całościowego obrazu relacji pomiędzy analizowanymi zmiennymi, co jest preferowanym rozwiązaniem wobec polegania na kilku fragmentarycznych modelach (tak byłoby np. z klasyczną analizą regresji). Analizy zostały przeprowadzone za pomocą programu IBM SPSS AMOS (Arbuckle, 2013), z matrycą korelacji jako źródłem danych (MacKinnon, 2008).

Z uwagi na to, że rozkład niektórych z analizowanych zmiennych odbiegał od rozkładu normalnego, estymacja standaryzowanych współczynników regresji została przeprowadzona metodą bootstrap z użyciem 5000 iteracji próbkowania. Siła pośrednich efektów (np. mediacje) została dodatkowo przetestowana z użyciem 95% przedziałów ufności, jak zaproponował MacKinnon (2008). Dobroć dopasowania była testowana dla poszczególnych modeli, a próg zadowalającego dopasowania został wyznaczony – za normami przyjętymi w literaturze (Hu i Bentler, 1999) według następujących wartości wskaźników: χ^2 – nieistotny wynik testu wskazuje na dobre dopasowanie modelu; CFI (*Comperative Fit Index*) o wartości wyższej niż 0.95 wskazuje na dobre dopasowanie modelu. RMSEA (*Root Mean Square Error of Approximation*) poniżej wartości 0.06 wskazuje na wysoką dobroć dopasowania; SRMR (*Standardized Root Mean square Residual*) niższe niż 0.08 wskazuje na dobre dopasowanie (Hu i Bentler, 1999).

Ponieważ analiza latentnej (ukrytej) struktury wymiarów kwestionariusza SAST-R nie była celem opisywanych analiz, tworząc model ścieżkowy w Badaniu 2 oraz Badaniu 3 wynik ogólny w kwestionariuszu potraktowany został jako zmienna obserwowalna.

Wyniki – Badanie 2

Grupa kontrolna i kliniczna – porównanie.

W pierwszym kroku wykonane zostały analizy porównujące grupę osób poszukujących pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii z osobami której takiej pomocy nie poszukują (grupa kontrolna). Tabela 2 zawiera liczebności, statystyki opisowe oraz wyniki porównań statystycznych zestawiających obie grupy pod względem średnich wartości zmiennych mierzonych w Badaniu 2. Wielkości efektów dla przeprowadzonych porównań zostały wyrażone za pomocą współczynnika *d* Cohena (Cohen, 1988).

Grupa kliniczna i kontrolna różniły się pod względem wyników uzyskanych we wszystkich miarach prócz wieku oraz ilości lat korzystania z pornografii. Osoby poszukujące pomocy psychologicznej charakteryzowały się zdecydowanie wyższym nasileniem negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi ($M = 13.55$, przy $M = 5.41$ dla osób w grupie kontrolnej). Osoby poszukujące terapii częściej również korzystały z pornografii (średnio 5.5 godziny tygodniowo; osobie w grupie kontrolnej 3.3 godziny tygodniowo). Osoby w grupie klinicznej charakteryzowały się też wyższą religijnością i deklarowały poświęcanie większej ilości czasu na praktyki religijne. Dodatkowo osoby poszukujące pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii deklarowały też, że z pornografią pierwszy raz w życiu zetknęły się wcześniej niż osoby z grupy kontrolnej, a od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej minęło w ich przypadku więcej czasu (Tabela 2).

Tabela 2

Statystyki opisowe i porównania średnich dla mierzonych zmiennych, w zależności od poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (tak – grupa kliniczna, nie – grupa kontrolna) w grupie mężczyzn. Badanie 2.

	N		M		SD		Rozstęp		Wielkość efektu (d Cohena)
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	
1. Negatywne symptomy (0-20)	129	432	13.55	5.41	3.96	3.99	18	19	2.05**
2. Korzystanie z pornografii (min./tydz.)	89	339	333.08	202.76	300.13	231.35	1678	1831	0.49**
3. Subiektywna religijność (0-4)	112	364	2.48	1.23	1.39	1.42	4	4	0.89**
4. Praktyki religijne (min./tydz.)	109	171	172.70	119.31	189.95	192.59	1200	1200	0.28**
5. Liczba lat korzystania z pornografii	130	401	14.29	13.11	7.13	5.74	36	40	0.18
6. Wiek pierwszego kontaktu z pornografią (w latach)	128	400	14.98	15.56	3.51	3.43	22	24	-0.17*
7. Wiek	131	437	29.24	28.55	7.71	5.89	49	35	0.10
8. Czas od ostatniej aktywności seksualnej (0-7)	125	411	4.96	3.42	2.20	2.13	7	7	0.71*

Nota. ** - $p < 0.001$, * - $p < 0.05$ – istotność różnicy pomiędzy średnimi analizowana za pomocą testu U Manna Whitneya

Ze względu na to że zmienna Status związku ma charakter dychotomiczny, wyniki porównań dla tej zmiennej nie znajdują się w Tabeli 2. Jednak – tak jak dla większości analizowanych zmiennych – również dla tej zmiennej zaobserwowano różnice pomiędzy grupami osób badanych. W grupie klinicznej mniejszy procent osób pozostaje w związku, w porównaniu do osób z grupy kontrolnej $\chi^2(1) = 14.67; p < 0.001$. W grupie klinicznej 57 deklaroowało zaangażowanie w związek intymny, natomiast 72 osoby takiego zaangażowania nie zadeklarowały (44% osób jest w związku). W grupie kontrolnej 272 osoby zadeklarowały pozostawanie w związku intymnym, podczas gdy 159 osób nie deklaroowało takiego zaangażowania (63% osób w związku).

Analiza struktury relacji pomiędzy zmiennymi.

Tabela 3 zawiera współczynniki korelacji pomiędzy analizowanymi zmiennymi – analiza korelacji została przeprowadzona na całej grupie osób badanych. Jako że w następnym kroku prezentowana jest analiza relacji pomiędzy zmiennymi w ramach modelu ścieżkowego, w tym punkcie zrezygnowano z omawiania korelacji prostych pomiędzy zmiennymi.

Przechodząc do rezultatów analizy ścieżek, w pierwszym kroku zaprezentowano wyniki dotyczące analiz najbardziej podstawowego modelu, który weryfikuje postawione a priori hipotezy odnoszące się do relacji pomiędzy korzystaniem z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów oraz poszukiwaniem pomocy psychologicznej (Rysunek 6).

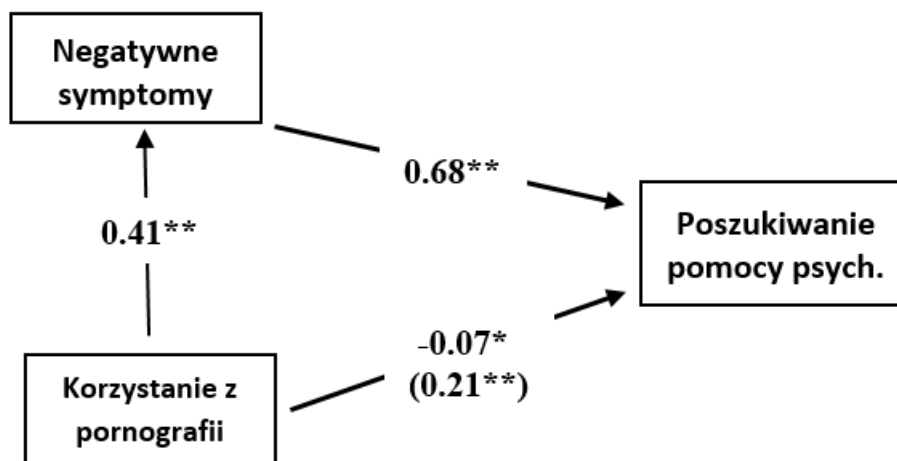
Wyniki wskazują, że stopień korzystania z pornografii był bezpośrednio związany z poszukiwaniem pomocy psychologicznej ($\beta = 0.21, p < 0.001$). Ta relacja stawała się jednak ujemna i jedynie marginalnie istotna ($\beta = -0.07, p=0.046$) po włączeniu do modelu nasilenia negatywnych symptomów jako mediatora tego związku. Jeśli posłużymy się inną popularną metodą estymacji braków danych (FIML, *full information maximum likelihood analysis*; Allison, 2003), po włączeniu mediatora relacja pomiędzy korzystaniem z pornografii a poszukiwaniem pomocy okazała się nie osiągać istotności statystycznej ($\beta = 0.04, p = 0.292$).

Tabela 3

Współczynniki korelacji dla zmiennych uwzględnionych w analizach (cała próba) dla grupy mężczyzn. Badanie 2.

<i>Zmienne</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
1. Negatywne symptomy (0-20)	1								
2. Korzystanie z pornografii (min./tydz.)	0.41**	1							
3. Subiektywna religijność (0-4)	0.40**	0.11*	1						
4. Praktyki religijne (min./tydz.) [^]	0.20**	0.11	0.34**	1					
5. Liczba lat korzystania z pornografii	0.03	0.03	-0.11*	-0.02	1				
6. Wiek pierwszego kontaktu z pornografią (lata)	-0.08	-0.01	-0.01	0.04	-0.19**	1			
7. Wiek	0.00	0.01	-0.11*	-0.04	0.81**	0.37**	1		
8. Czas od ostatniej aktywności seksualnej (0-7)	0.42**	0.15**	0.29**	0.19*	-0.14**	-0.06	-0.18**	1	
9. Poszukiwanie pomocy psych. (1- tak, 0- nie)	0.65**	0.21**	0.35**	0.14*	0.08	-0.07	0.05	0.29**	1
10. Status związku (w związku, 1 – tak, 0 – nie)	-0.27**	-0.12*	-0.10*	-0.07	0.20*	0.11*	0.25**	-0.59**	-0.16**

Nota. ** – p < 0.001; * – p < 0.05; ^ – pytanie o praktyki religijne zostało zadane tylko tym osobom, które zaznaczyły odpowiedź 1 bądź wyższą w pytaniu dotyczącym subiektywnej religijności.

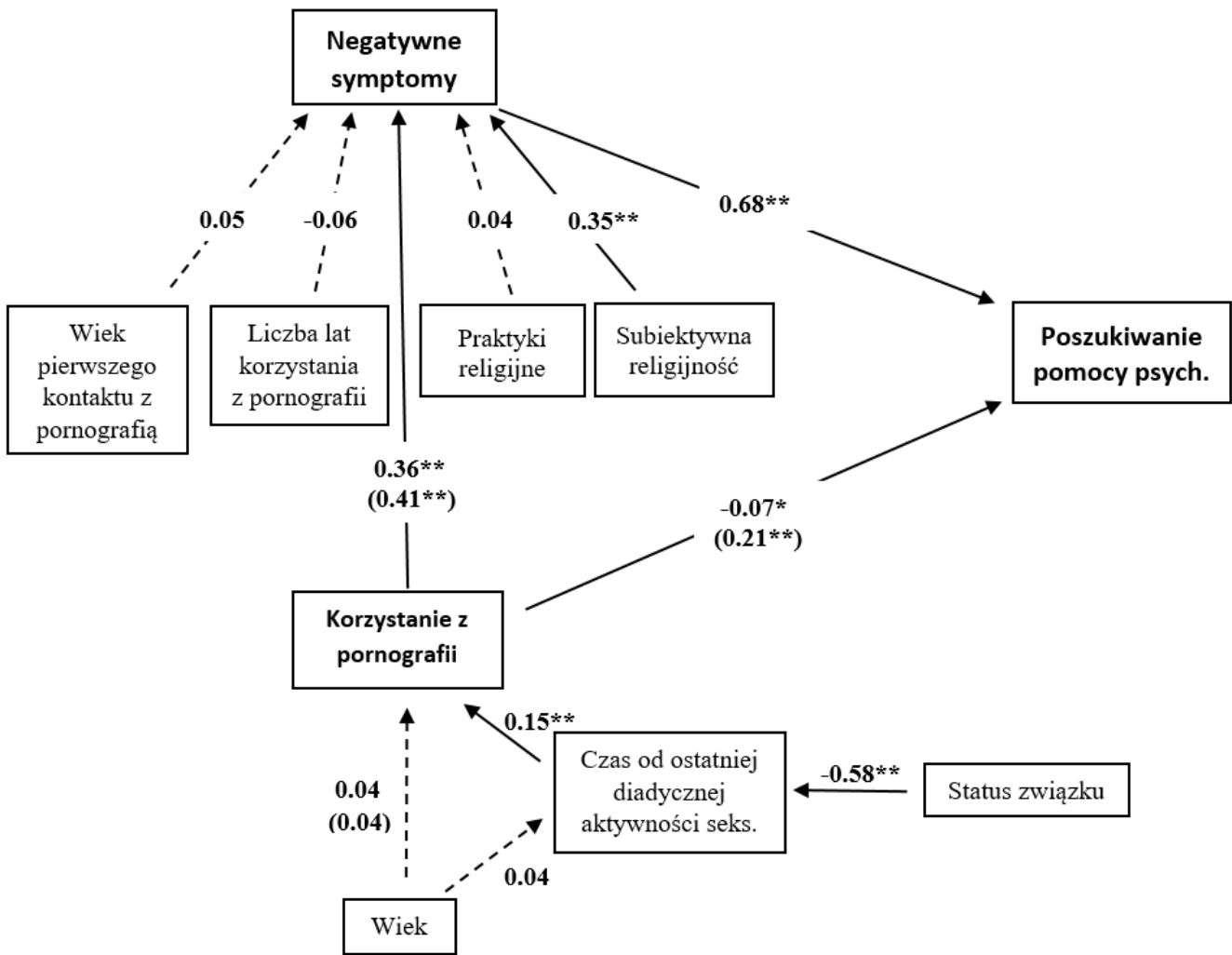
Rysunek 6. Model analizy ścieżkowej przedstawiający relacje pomiędzy korzystaniem z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów uzależnień seksualnych oraz poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii. Model zawiera standaryzowane współczynniki regresji, ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$. Współczynnik umieszczony w nawiasie odnosi się do wpływu zmiennej korzystanie z pornografii na poszukiwanie pomocy psychologicznej przed wprowadzeniem mediatora do modelu. Badanie 2.

Pośredni związek pomiędzy czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii a poszukiwaniem pomocy psychologicznej dla którego w roli zmiennej pośredniczącej występuje nasilenie negatywnych symptomów okazał się istotny ($\beta = 0.28$ [0.23 do 0.34]). Mediacja okazała się być silna, z dużym współczynnikiem wielkości efektu wyrażonym za pomocą współczynnika k^2 ($k^2 = 0.266$) (współczynnik odzwierciedlający wielkość efektu mediacji, zaproponowany przez Preachera i Kelleya, 2011). Model w tym kształcie jest modelem wysyconym (wszystkie możliwe do umieszczenia ścieżki zostały w nim umieszczone), dobroć jego dopasowania jest z definicji maksymalna.

Na kolejnym etapie analiz do modelu włączone zostały 4 dodatkowe, potencjalne predyktory rozwoju negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami

seksualnymi: wiek pierwszego kontaktu z pornografią, liczba lat korzystania z pornografii, subiektywną religijność oraz czas poświęcany na praktyki religijne (Rysunek 7). Wyniki pokazały, że tylko deklarowany stopień religijności jest istotnym predyktorem rozwoju negatywnych symptomów ($\beta = 0.35, p < 0.001$) – dla trzech pozostałych zmiennych efekty okazały się nieistotne. Warto nadmienić, że relacja pomiędzy subiektywną religijnością a negatywnymi symptomami była moderowana przez grupę do której przynależą osoby badane. Dla osób poszukujących pomocy w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii relacja ta jest nieistotna ($\beta = 0.00, ni.$), jest natomiast obecna w grupie kontrolnej ($\beta = 0.35, p < 0.001$).

Związek bezpośredni pomiędzy wiekiem uczestnika badania oraz czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii okazał się nieistotny. Ścieżka pośrednia pomiędzy tymi zmiennymi (gdzie czas od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej został umieszczony jako mediator) okazała się istotna ($\beta = -0.03 [-0.03 \text{ do } -0.01]$), jednak istotność tą straciła po włączeniu statusu związku jako zmiennej predykującej czas od ostatniej aktywności seksualnej ($\beta = -0.58, p < 0.001$). Co więcej, uczestnicy badania deklarujący dłuższy czas od ostatniej aktywności seksualnej z partnerką korzystali z pornografii częściej ($\beta = 0.15, p < 0.001$) (Rysunek 7).

Rysunek 7. Model analizy ścieżkowej przedstawiający relacje pomiędzy analizowanymi zmiennymi w grupie mężczyzn – model rozszerzony (Badanie 2). Model zawiera standaryzowane współczynniki regresji, ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$. Strzałki przerywane oznaczają efekty które nie osiągnęły istotności statystycznej. Współczynniki umieszczone w nawiasach odnoszą się do wielkości efektów bezpośrednich, przed wprowadzeniem mediatora bądź dodatkowych predyktorów. Badanie 2.

W następnym kroku, porównane zostały dwa modele zagnieżdżone: (1) nieograniczony (*unconstrained*), który zawierał wszystkie analizowane ścieżki (pokazane na Rysunku 7 i opisywane powyżej) oraz (2) ograniczony (*constrained*), w którym efekty dla wszystkich nieistotnych ścieżek zostały sprowadzone do wartości 0. Ta procedura pozwoliła na sprawdzenie, czy nieistotne ścieżki obecne w modelu nieograniczonym (takie jak ścieżki dla trzech nieistotnych predyktorów nasilenia negatywnych symptomów, czy ścieżka odnosząca się do wpływu wieku na korzystanie z pornografii) dostarczają do modelu istotnej wartości informacyjnej. Jeśli tak jest, oba porównywane modele powinny istotnie się różnić pod względem wskaźników dobroci dopasowania – model ograniczony powinien mieć istotnie gorsze współczynniki) (Byrne, 2013). Wskaźniki dopasowania dla modelu nieograniczonego $\chi^2(34) = 1922.52, p < 0.001$; CFI = 0.288, RMSEA = 0.31, SRMR = 0.173, zaś dla modelu ograniczonego: $\chi^2(39) = 1931.27, p < 0.001$; CFI = 0.287, RMSEA = 0.29, SRMR = 0.175). Modele nie różniły się od siebie istotnie statystycznie pod względem dopasowania: $\chi^2(5) = 5.88, p = 0.120$, dlatego ścieżki nieistotne statystycznie zostały usunięte z modelu. Usunięte ścieżki, które nie weszły w skład wersji ostatecznej analizowanego modelu oznaczone są przerywanymi strzałkami na Rysunku 7.

Dobroć dopasowania modelu na tym etapie odzwierciedlona była przez następujące wartości wskaźników: CFI = 0.861; RMSEA = 0.16, SRMR = 0.14. Do modelu zostały dodane 3 dodatkowe ścieżki. (1) Ścieżka pomiędzy nasileniem negatywnych symptomów a czasem od ostatniej aktywności seksualnej ($r = 0.23$) – nasilenie negatywnych symptomów było wyższe dla osób deklarujących dłuższy czas od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej. (2) Relacja pomiędzy negatywnymi symptomami a statusem związku ($r = -0.23$) – osoby doświadczające negatywnych symptomów częściej pozostawały poza relacją intymną. (3) Relacja pomiędzy subiektywną religijnością oraz deklarowaną ilością czasu która upłynęła od ostatniej aktywności seksualnej ($r = 0.28$) – osoby które określały się jako bardziej

religijne, deklarowały również dłuższy czas od ostatniej aktywności seksualnej. Te relacje są zgodne z wynikami poprzednich badań, nie zostały umieszczone w pierwotnej opisywanego modelu jedynie z tego powodu, że nie leżą w centrum zainteresowania obecnej pracy i nie odnoszą się do najważniejszych hipotez w niej testowanych. Konceptualne uzasadnienie dla włączenia tych relacji do modelu (razem z przeglądem literatury tematu) znajduje się w rozdziale *Dyskusja*.

Dla ostatecznej wersji modelu, predyktory poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (negatywne symptomy oraz stopień korzystania z pornografii) wyjaśniały 43% wariancji tej zmiennej. Jednakże, siła obu predyktorów znacząco się różniła: 42% wariancji dla zmiennej poszukiwanie pomocy psychologicznej wyjaśniane było przez doświadczane negatywne symptomy, a jedynie 1% wyjaśniał drugi z predyktorów – czas poświęcany na konsumpcję pornografii. Wskaźnik dopasowania dla ostatecznej wersji modelu przyjęły następujące wartości: - wskazuje to na dobre dopasowanie modelu: $\chi^2(6) = 19.85$, $p = 0.003$, CFI = 0.985, RMSEA = 0.06, SRMR = 0.04).

Problematyka Badania 3

Badanie 3 przeprowadzone i analizowane było według schematu podobnego do tego, który zaimplementowany został już w poprzednim Badaniu 2. Analiza opiera się ono na tych samych podstawowych krokach, jednak z uwzględnieniem kobiecej (a nie męskiej) specyfiki zachowań seksualnych. Badanie służyło sprawdzeniu, czy związki pomiędzy takimi zmiennymi jak: poszukiwanie pomocy psychologicznej, nasilenie negatywnych symptomów uzależnień seksualnych, czas poświęcony na korzystanie z pornografii, zmienne dotyczące korzystania z pornografii w ciągu życia (pierwszy kontakt i długość korzystania z pornografii w ciągu życia) oraz zmienne odzwierciedlające przywiązanie do norm religijnych (praktyki religijne, subiektywna religijność) mają podobną naturę jak w przypadku mężczyzn, czy są

międzypłciowo zmienne. Dla kobiet (w porównaniu z poprzednimi analizami dla mężczyzn) wysunięto przewidywanie o bardziej znaczącej roli czasu poświęcanego na korzystanie z pornografii - oraz zmiennych odzwierciedlających przywiązanie do norm religijnych - dla podejmowania decyzji o poszukiwaniu terapii. Sprawdzone zostały też potencjalne różnice, jeśli chodzi o inne związki testowane w analizach dla poprzedniego badania. Analizy prowadzone zostały w oparciu o wnioski wyciągnięte z dostępnych obecnie badań omówionych w Części teoretycznej, ze szczególnym naciskiem na sekcję *Problematyczne korzystanie z pornografii i nałogowe zachowania seksualne – ich specyfika w grupie kobiet*.

Metoda – Badanie 3

Metoda zbierania danych oraz uczestniczki badania.

Badanie 3 opiera się na analizie czynników związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi dla grupy kobiet (podobnie do tego jak Badanie 2 oparte było na próbie mężczyzn). Proces rekrutacji uczestniczek badania oraz zbierania danych naśladował ten raportowany dla Badania 2 w poprzedniej części pracy. Dane zbierane były jednak przez dłuższy okres (od marca 2014 do września 2015), z uwagi na to, że poszukiwanie pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii jest rzadsze wśród kobiet niż wśród mężczyzn (Kuzma i Black, 2008; Bricken i inni, 2007).

Podobnie jak w Badaniu 2, dane zbierane były za pomocą ankiety online. Grupa kobiet poszukujących pomocy psychologicznej z uwagi na problematyczne korzystanie z pornografii w opisywanym badaniu wynosi $n = 39$ osób, co – biorąc pod uwagę okres w jakim zbierane były dane (18 miesięcy) dobrze ilustruje międzypłciowe różnice w rozpowszechnieniu poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (w przypadku mężczyzn udało się zebrać zdecydowanie więcej osób w grupie klinicznej, $n = 132$, robiąc to dodatkowo w krótszym okresie – 12 miesięcy).

Zbieranie danych odbywało się przy asyście grupy 23 terapeutów, którzy rozpowszechniali informacje o badaniu oraz przekazywali link do ankiety online osobom spełniającym wyjściowe kryteria dla grupy klinicznej w opisywanych badaniach. Tak jak w badaniu poprzednim, te kryteria to (1) poszukiwanie pomocy psychologicznej/terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii oraz (2) spełnianie przynajmniej 3 z 5 kryteriów zaburzenia hiperseksualnego zaproponowanych przez Kafkę (2010). Do kryteriów wyłączających z udziału w badaniu było rozpoznanie zaburzeń towarzyszących, takich jak zaburzenie dwubiegunowe lub mania.

Tak jak to miało miejsce w badaniu poprzednim, rekrutacja uczestniczek do grupy kontrolnej została przeprowadzona za pomocą ogłoszeń na portalach społecznościowych. Wielkość grupy kontrolnej to $n = 676$ osób. Pytanie o poszukiwanie terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii zostało zadane również w grupie kontrolnej, jednak ani jedna z uczestniczek ankiety ogłaszanej na portalach społecznościowych nie zadeklarowała takiego zachowania (wszystkie uczestniczki z grupy kontrolnej zostały więc zrekrutowane do badania z pomocą współpracujących terapeutów).

Biorąc pod uwagę całą próbę, średni wiek uczestniczek to $M = 26.5$ lat ($SD = 5.93$). Grupy kliniczna i kontrolna nie różniły się pod względem wieku. 462 uczestniczki zadeklarowały orientację heteroseksualną, 86 biseksualną, zaś 19 homoseksualną (152 uczestniczki nie podały informacji o swojej orientacji seksualnej). Orientacja seksualna była odzwierciedlana przez wynik osiągnięty w Skali Orientacji Seksualnej Kinseya (Wierzbą i inni, 2015) co jest zbieżne z Badaniem 2.

Obserwacje z brakami danych zostały wykluczone z analiz parami (odsetek uzyskanych odpowiedzi – 70%) – z tego względu ostateczna liczba uczestniczek badania które uzupełniły informacje dla poszczególnych zmiennych jest różna (w grupie poszukującej pomocy psychologicznej liczba ta waha się od 39 do 13 osób (Tabela 4).

Miary i narzędzia.

Miary użyte w Badaniu 3 są zbieżne z tymi użytymi w Badaniu 2 – Badanie 3 zostało jednak rozszerzone o dwie dodatkowe zmienne.

Zmienna *Poszukiwanie pomocy psychologicznej* odzwierciedlała rzeczywiste zachowanie jednostki – kontakt z psychoterapeutą, psychiatrą bądź seksuologiem spowodowany problemami związanymi z korzystaniem z pornografii (1 – osoba poszukuje pomocy psychologicznej, 0 – osoba nie poszukuje takiej pomocy).

Korzystanie z pornografii było mierzone w postaci deklarowanej ilości czasu (w minutach/tydzień) poświęconej korzystaniu z pornografii, biorąc pod uwagę ostatni miesiąc.

Polska wersja kwestionariusza SAST-R pozwoliła na *Negatywne symptomy nałogowych zachowań seksualnych* (Gola, Skorko i inni, 2016). Format odpowiedzi: tak/nie, wynik w kwestionariuszu pomiędzy 0 a 20 punktów. Kwestionariusz składa się z pytań należących do 5 podskali: Negatywny wpływ na relacje, Negatywny wpływ na nastrój, Nadmierne zaabsorbowanie, Utrata kontroli oraz Czynniki towarzyszące. Przykładowe pytania dla każdej podskali zamieszczone są w podrozdziale *Miary i narzędzia* sekcji *Metoda* dla Badania 2-iego. Spójność wewnętrzna kwestionariusza wyrażona za pomocą alfy Cronbacha wynosiła dla Badania 3: $\alpha = 0.82$.

Deklarowany wiek uczestniczek badania wyrażony był w latach, tak samo jak *Wiek pierwszego kontaktu z pornografią*. Liczba lat korzystania z pornografii została obliczona przez odjęcie wartości zmiennej *Wiek pierwszego kontaktu z pornografią* od wieku uczestniczek badania.

Deklarowana subiektywna religijność operacjonalizowana była jako wynik uzyskany po odpowiedzi na pytanie: Czy uważasz siebie za osobę religijną? (0 – zdecydowanie nie; 4 – zdecydowanie tak). Osoby, które zaznaczyły wartość inną niż 0 zostały następnie zapytane o

to, ile czasu poświęcają na praktyki religijne i duchowe w przeciętnym tygodniu, biorąc pod uwagę ostatni miesiąc (odpowiedź wyrażona w minutach na tydzień).

Tak jak w Badaniu 2, osoby biorące udział w badaniu zostały poproszone o deklarację dotyczącą czasu od ostatniej aktywności seksualnej z drugą osobą – odpowiedź na skali porządkowej, rozpiętej od wartości 0 do wartości 7 (0 – dzisiaj; 1 – wczoraj; 2 – ostatnie 3 dni; 3 – ostatnie siedem dni; 4 – ostatnie trzydzieści dni; 5 – ostatnie trzy miesiące; 6 – ostatni rok; 7 – nigdy nie odbyłam stosunku seksualnego z drugą osobą). Status związku mierzony był jako zmienna dychotomiczna (1 – osoba pozostaje w związku intymnym – formalnym bądź nie formalnym; 0 – osoba nie pozostaje w momencie badania w związku intymnym).

Prócz zmiennych wymienionych wyżej, w Badaniu 3 pomiar obejmował również dwie dodatkowe zmienne, które nie pojawiły się w analizach dla Badania 2. Te zmienne odnoszą się do tak zwanych ciągów pornograficznych bądź masturbacyjnych (*binge periods*, Wordecha i inni, 2018) czyli okresów rozhamowania, charakteryzujących się dużą liczbą masturbacji (zmienna *Najwyższa liczba masturbacji podczas jednego dnia*) lub intensywnym oglądaniem pornografii (zmienna *Najdłuższy czas oglądania pornografii non-stop* - odpowiedź wyrażona w minutach) w krótkim okresie.

Analiza statystyczna.

W trakcie analizy danych, w pierwszym kroku porównane zostały średnie wartości zmiennych mierzonych w Badaniu 3. Porównania wykonano za pomocą testu U Manna-Whitneya, pomiędzy grupą osób które poszukiwały terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii oraz grupą kontrolną. Test nieparametryczny został użyty z uwagi na to, że wielkości grup klinicznej i kontrolnej znacznie się różniły, wariacje w podgrupach były również niejednakowe. Po przeprowadzeniu porównania średnich opisany jest proces tworzenia modelu statystycznego weryfikującego wysunięte przewidywania i pytania

badawcze, z użyciem analizy ścieżek. Tak jak w Badaniu 2, ta część analiz nie opiera się na porównaniu ze sobą grup kobiet poszukujących oraz nie poszukujących pomocy psychologicznej, gdzie te grupy zestawione byłyby niejako przeciwko sobie, a na analizie predyktorów poszukiwania pomocy na całej grupie uczestniczek badania, traktując poszukiwanie pomocy psychologicznej jako najważniejszą zmienną zależną. Jeśli siła uzyskanych relacji znacząco różni się w grupie klinicznej i kontrolnej, informacja o tym jest umieszczona w tekście (tak jak było to dla związku pomiędzy subiektywną religijnością a negatywnymi symptomami dla próby męskiej w Badaniu 2).

Do przeprowadzenia analizy ścieżek wykorzystane zostało oprogramowanie IBM SPSS AMOS (Arbuckle, 2013) z matrycą korelacji jako źródłem danych. Standaryzowane współczynniki regresji estymowane były z wykorzystaniem metody bootstrap (5000) próbek. Tak jak w analizach dot. Badania 2-iego, siła pośrednich efektów została przetestowana z użyciem 95% przedziałów ufności (MacKinnon, 2008).

Dobroć dopasowania modelu została przetestowana z użyciem tego samego zestawu wskaźników, jak w poprzednim badaniu. Za miarę dobrego dopasowania modelu przyjęte zostały następujące wartości wskaźników: nieistotna wartość współczynnika χ^2 ; wartość współczynnika CFI wyższa niż 0.95, RMSEA < 0.06 oraz współczynnik SRMR niższy niż 0.8 (Hu i Bentler, 1999).

Wyniki – Badanie 3

Grupa kontrolna i kliniczna – porównanie.

W pierwszym kroku porównane zostały wyniki uzyskane przez kobiety poszukujące pomocy psychologicznej z powodu problematycznego korzystania z pornografii z wynikami uzyskanymi przez kobiety, które takiej pomocy nie poszukiwały. Wyniki tych porównań dla wszystkich analizowanych zmiennych znajdują się w Tabeli 4. Dodatkowo Tabela 4 zawiera

współczynniki wielkości efektów dla wspomnianych porównań, wyrażone za pomocą współczynnika d Cohena (Cohen, 1988). Prócz wyników porównań statystycznych, Tabela 4 zawiera również podstawowe statystyki opisowe dla mierzonych zmiennych, w podziale na dwie grupy (kontrolna vs kliniczna).

W porównaniu z kobietami z grupy kontrolnej, uczestniczki badania które poszukiwały pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii osiągnęły wyższe wyniki dla nasilenia negatywnych symptomów uzależnień seksualnych ($M = 11.34$ vs $M = 3.99$ dla grupy kontrolnej) oraz ilości czasu poświęcanej na korzystanie z pornografii (ponad 10.5 godziny tygodniowo w grupie poszukującej pomocy psych., 1h 40 min. w grupie kontrolnej). Grupa kliniczna odnotowała również wyższy wskaźnik najwyższej liczby masturbacji podczas jednego dnia oraz dłuższe, nieprzerwane epizody oglądania pornografii non-stop. Ponadto grupa kobiet poszukujących terapii deklarowała także wyższy stopień religijności oraz poświęcanie większej ilości czasu na praktyki religijne.

Wyniki wskazały na brak różnic pomiędzy grupami kliniczną a kontrolną jeśli chodzi o zmienne takie jak: czas od ostatniej aktywności seksualnej, wiek, liczba lat korzystania z pornografii oraz wiek pierwszego kontaktu z pornografią (Tabela 4).

Obie grupy nie różniły się ponadto również pod względem zaangażowania w związek intymny w momencie badania. Status związku (0 – nie w związku. 1 – w związku) nie różnił się w zależności od tego, czy osoba poszukiwała pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii czy też nie – wyniki testu chi-kwadrat: $\chi^2(1) = 1.87$; $p = 0.172$; wielkość efektu: $\varphi = 0.07$.

Tabela 4

Statystyki opisowe i porównania średnich dla mierzonych zmiennych, w zależności od poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (tak – grupa kliniczna, nie – grupa kontrolna) w grupie kobiet. Badanie 3.

	N		M		SD		Zakres		wielkość efektu (d Cohena)
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	
1. Negatywne symptomy (0-20)	29	589	11.34	3.99	4.71	3.15	18	20	1.83**
2. Korzystanie z pornografii (min./tydz)	13	265	639.92	103.02	857.85	218.19	2384	2398	0.86**
3. Subiektywna religijność (0-4)	21	461	2.19	1.05	1.44	1.33	4	4	0.82**
4. Praktyki religijne (min./tydz.)	15	185	339.93	87.70	298.31	95.73	1140	540	1.14**
5. Liczba lat korzystania z pornografii	22	420	10.36	9.20	6.32	6.15	25	37	0.19
6. Wiek pierwszego kontaktu z pornografią (w latach)	21	412	17.00	17.52	8.59	5.56	35	36	-0.07
7. Wiek	39	651	27.38	26.43	8.72	5.57	27	49	0.13
8. Czas od ostatniej aktywności seksualnej (0-7)	28	549	2.96	3.80	2.59	1.98	7	7	-0.36
9. Najwyższa liczba masturbacji w ciągu jednego dnia	20	433	7.15	3.72	5.74	3.00	20	20	0.75*
10. Najdłuższy czas oglądania pornografii non-stop	20	433	197.05	75.40	258.75	99.15	1200	1200	0.62**

Nota. ** - $p < 0.001$, * - $p < 0.05$ – istotność różnicy pomiędzy średnimi analizowana za pomocą testu U Manna Whitneya

Analiza struktury relacji pomiędzy zmiennymi.

Współczynniki korelacji dla wszystkich zmiennych uwzględnionych w analizach są zaprezentowane w Tabeli 5.

Tą część analiz statystycznych rozpoczyna się od weryfikacji wysuniętej hipotezy mówiącej o tym, że stopień korzystania z pornografii może być istotnie związany z poszukiwaniem pomocy psychologicznej, jednak związek ten mediowany jest przez nasilenie negatywnych symptomów. Wyniki analiz potwierdziły to przewidywanie – związek pomiędzy tymi zmiennymi okazał się istotny ($\beta = 0.38, p < .001$) (Rysunek 8).

Po włączeniu do modelu potencjalnego mediatora tego związku (nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi) siła bezpośredniego związku pomiędzy stopniem korzystania z pornografii a poszukiwaniem pomocy psychologicznej spadła, ale pozostała istotna i pozytywna ($\beta = 0.23$ [95% przedział ufności = 0.15 do 0.31]; $p < 0.001$). Ścieżka mediacyjna (efekt pośredni) również okazała się istotna ($\beta = 0.15$ [0.11 do 0.19]), ze średnią wielkością efektu wyrażoną za pomocą kappy kwadrat: $k^2 = 0.130$. Podsumowując tą część analiz, uzyskane wyniki wskazały na to, że nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi jest istotnym mediatorem (częściowa mediacja) relacji pomiędzy korzystaniem z pornografii a poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (Rysunek 8).

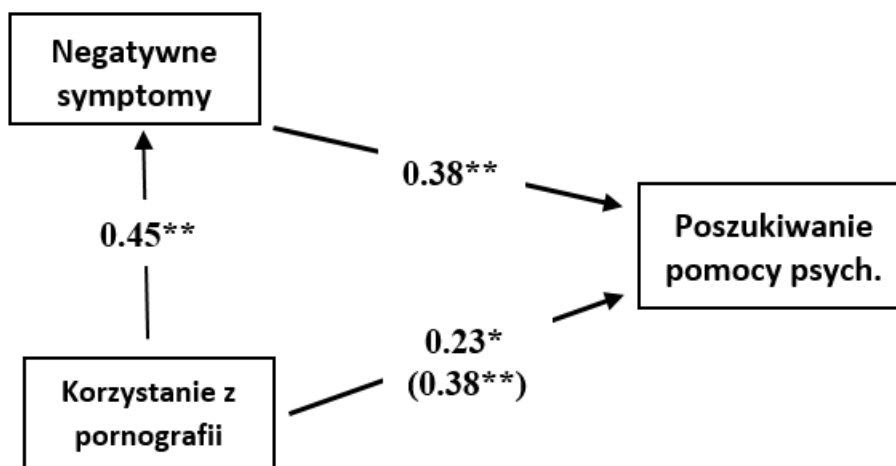

Tabela 5

Współczynniki korelacji dla zmiennych uwzględnionych w analizach (cała próba) dla grupy kobiet. Badanie 3.

Zmienne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Negatywne symptomy (0-20)	1										
2. Korzystanie z pornografii (min./tydz.)	0.45**	1									
3. Subiektywna religijność (0-4)	0.09*	0.17*	1								
4. Praktyki religijne (min./tydz.) [^]	0.25**	0.55**	0.28**	1							
5. Liczba lat korzystania z pornografii	0.06	0.04	-0.16*	-0.06	1						
6. Wiek pierwszego kontaktu z pornografią (lata)	-0.14*	-0.12	0.17*	0.07	-0.53**	1					
7. Wiek	-0.01	-0.15*	-0.03	-0.06	0.46**	0.45**	1				
8. Czas od ostatniej aktywności seksualnej (0-7)	-0.09*	0.04	0.14*	0.10	-0.14*	0.09	-0.01	1			
9. Poszukiwanie pomocy psych. (1- tak, 0-nie)	0.43**	0.38**	0.17**	0.49*	0.04	-0.02	0.03	0.09*	1		
10. Status związku (w związku, tak-1, nie - 0)	-0.10*	-0.08	-0.01	-0.12	0.16**	-0.02	0.07	-0.57**	-0.05	1	
11. Najwyższa liczba masturbacji w ciągu jednego dnia	0.39**	0.44**	-0.06	0.28*	0.14*	-0.07	0.02	-0.06	0.22**	0.01	1
12. Najdłuższy okres oglądania pornografii non-stop	0.39**	0.67**	0.03	0.37**	0.17*	-0.18**	-0.05	0.01	0.22**	-0.06	0.48**

Nota. ** - $p < 0.001$; * - $p < 0.05$; ^ - pytanie o praktyki religijne zostało zadane tylko tym osobom, które zaznaczyły odpowiedź 1 bądź wyższą w pytaniu dotyczącym subiektywnej religijności.

Rysunek 8. Model analizy ścieżkowej przedstawiający relacje pomiędzy korzystaniem z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów uzależnień seksualnych oraz poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii w grupie kobiet. Model zawiera standaryzowane współczynniki regresji, ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$. Współczynnik umieszczony w nawiasie odnosi się do wpływu zmiennej korzystanie z pornografii na poszukiwanie pomocy psychologicznej przed wprowadzeniem mediatora do modelu. Badanie 3.

Kolejnym krokiem było włączenie do analiz czterech potencjalnych predyktorów rozwoju negatywnych symptomów (Rysunek 9): (1) wiek pierwszego kontaktu z pornografią (2) liczba lat korzystania z pornografii, (3) subiektywna religijność oraz (4) praktyki religijne. Wyniki analiz przeprowadzonych dla tych zmiennych pokazały że tylko wiek pierwszego kontaktu z pornografią istotnie przewidywał nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi ($\beta = -0.10$; $p = 0.002$) (Rysunek 9).

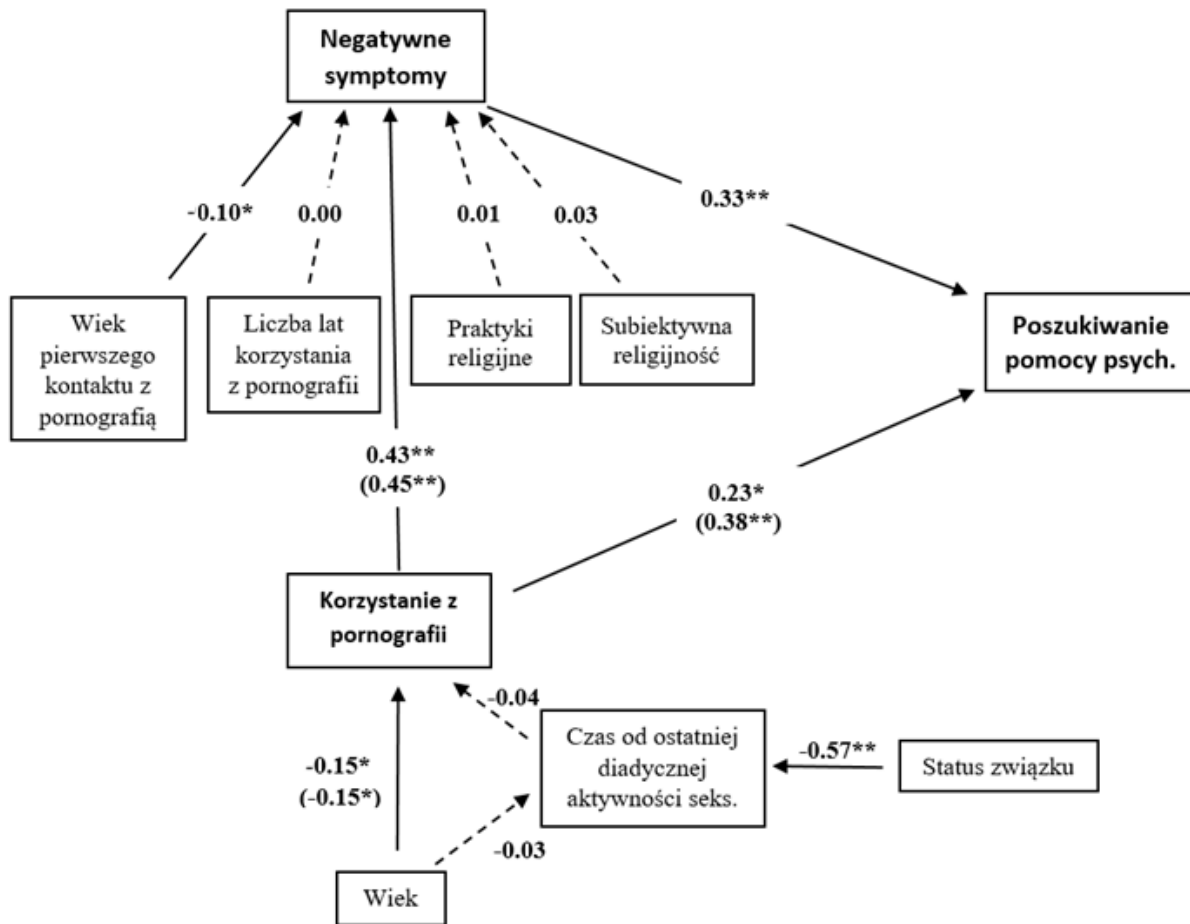
Analiza pokazała także, że wiek uczestniczek badania był istotnie, negatywnie związany z czasem poświęcanym na konsumowanie pornografii ($\beta = -0.15$ [-0.23 do -0.07]). Młode kobiety korzystały z pornografii w większym stopniu niż starsze kobiety. Dodatkowo, kobiety które były zaangażowane w relację intymną deklarowały krótszy czas od ostatniego

stosunku seksualnego; ($\beta = -0.57, p < 0.001$) (Rysunek 9). Jednakże, czas od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej nie był istotnym mediatorem związku pomiędzy wiekiem a czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii ($\beta = 0.001, p = 0.259$; wielkość efektu: $k^2=0.001$).

W następnym kroku porównane zostały dwa modele zagnieżdżone: model nieograniczony zestawiono ograniczoną wersją modelu. Nieograniczona wersja modelu składała się ze wszystkich analizowanych ścieżek (wszystkie ścieżki widoczne na Rysunek 9). Dla ograniczonej wersji modelu, wartość wszystkich ścieżek, które nie osiągnęły istotności statystycznej została sprowadzona do wartości 0 (nieistotne ścieżki oznaczone są przerywanymi strzałkami na Rysunku 9). Wskaźniki dobroci dopasowania dla nieograniczonej wersji modelu: $\chi^2(34) = 2424.45, p < 0.001$; CFI: 0.215, RMSEA: 0.313, SRMR: 0.1733. Dla ograniczonej wersji: $\chi^2(39) = 2427.63, p < 0.001$; CFI = 0.215, RMSEA = 0.292, SRMR = 0.175. Różnica pomiędzy oboma wersjami okazała się nieistotna statystycznie, $\chi^2(5) = 3.18, p = 0.672$. W związku z tym wynikiem, z opisywanego modelu zostały usunięte wszystkie nieistotne ścieżki. Usunięta została również ścieżka odnosząca się do relacji pomiędzy statusem związku oraz czasem od ostatniej aktywności seksualnej. Ścieżka ta stała się zbędna, jako że była połączona z resztą modelu tylko poprzez jedną, nieistotną ścieżkę, która została usunięta na poprzednim etapie.

Wskaźniki dopasowania dla opisywanego modelu wynosiły: $\chi^2(6) = 174.20, p < 0.001$; CFI = 0.687, RMSEA = 0.217, SRMR = 0.123. Na tym etapie do modelu została dodana korelacja pomiędzy zmiennymi: Wiek oraz Wiek pierwszego kontaktu z pornografią. Wyniki wskazywały na to, że obie zmienne były ze sobą pozytywnie skorelowane ($r = 0.45$). Starsze kobiety pierwszy raz spotykały się z pornografią w późniejszym wieku. Po uzupełnieniu modelu o ten związek wskaźniki dobroci dopasowania wskazały na dosyć dobre

dopasowanie modelu: $\chi^2(4) = 11.87, p = 0.018; CFI = 0.985, RMSEA = 0.052, SRMR = 0.0317.$

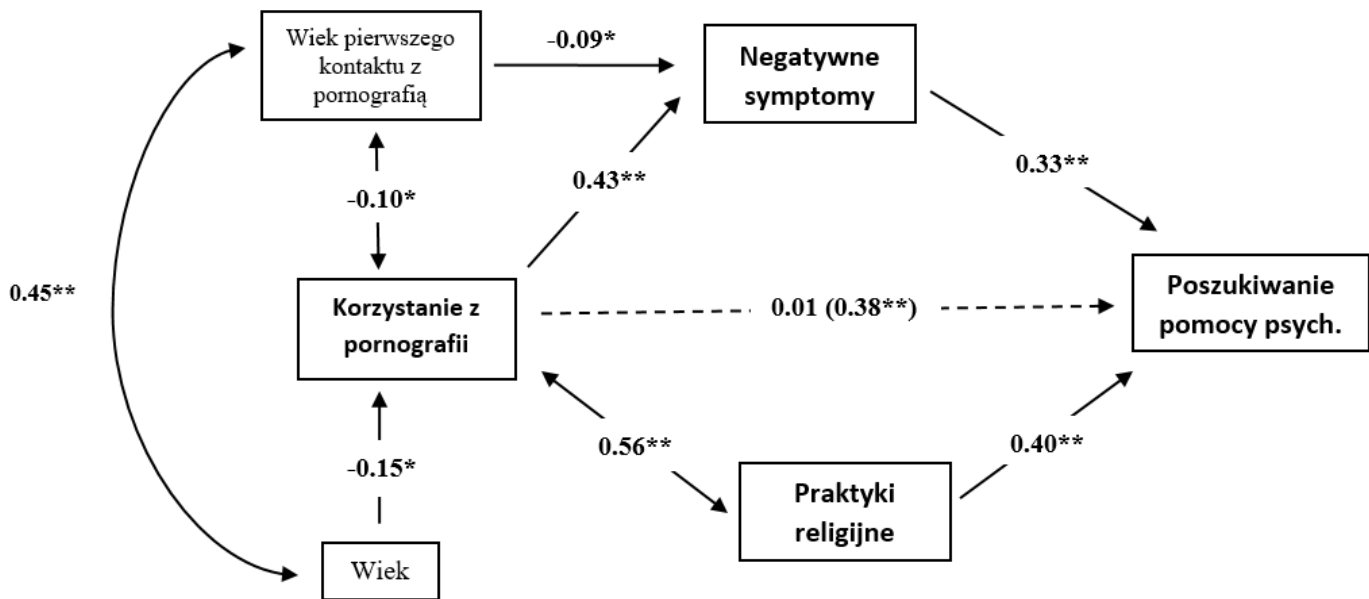

Rysunek 9. Model analizy ścieżkowej przedstawiający relacje pomiędzy analizowanymi zmiennymi w grupie kobiet – model rozszerzony. Model zawiera standaryzowane współczynniki regresji, $**p < 0.001; *p < 0.05$. Strzałki przerywane oznaczają efekty które nie osiągnęły istotności statystycznej. Współczynniki umieszczone w nawiasach odnoszą się do wielkości efektów bezpośrednich przed wprowadzeniem mediatora bądź dodatkowych predyktorów. Badanie 3.

Ta wersja modelu wyjaśniała 23% wariancji zmiennej poszukiwanie pomocy psychologicznej w grupie kobiet. Podobne analizy dla grupy mężczyzn (Badanie 2), w których zaproponowano te same potencjalne predyktory, pozwoliły wyjaśnić 43% wariancji w zmiennej zależnej – jest to wartość prawie dwukrotnie wyższa. Zgodnie z wysuniętą wcześniej hipotezą w kolejnym kroku sprawdzono czy wskaźniki religijności mogą być ważnymi predyktorem poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii. Biorąc pod uwagę analizy korelacji, zdecydowano się na włączenie praktyk religijnych do modelu - jest to więc trzeci predyktor tej zmiennej w modelu dla grupy kobiet (Rysunek 10). Sprawdzono również, jaki charakter ma relacja pomiędzy praktykami religijnymi a czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii.

Przeprowadzone analizy pokazały, że czas poświęcany na praktyki religijne jest istotnym predyktorem poszukiwania pomocy psychologicznej w grupie kobiet ($\beta = 0.40$, $p < 0.001$). Po wprowadzeniu tej zmiennej do modelu, związek pomiędzy korzystaniem z pornografii a poszukiwaniem pomocy psychologicznej stał się nieistotny ($\beta = 0.01$, ni.). Konsekwencją tych zmian było to, że siła predykcyjna modelu wzrosła do 34%.

Na tym etapie do modelu włączona została również korelacja pomiędzy praktykami religijnymi i czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii ($r = 0.56$, $p < 0.001$); związek ten dyskutowany jest poniżej. Ponadto do modelu włączona została korelacja pomiędzy wiekiem pierwszego kontaktu z pornografią a czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii. Związek ten był słaby ($\beta = -0.10$) ale istotny statystycznie ($p = 0.006$) – wcześniejsza ekspozycja na pornografię jest związana z wyższą konsumpcją później. Ostateczna wersja modelu dla kobiet (Rysunek 10) cechowała się dobrym dopasowaniem: $\chi^2(6) = 22.39$, $p < 0.001$; CFI = 0.982, RMSEA = 0.062, RSMR = 0.0283.

Rysunek 10. Model analizy ścieżkowej przedstawiający relacje pomiędzy analizowanymi zmiennymi w grupie kobiet – ostateczna wersja modelu. Model zawiera standaryzowane współczynniki regresji, ** $p < 0.001$; * $p < 0.05$. Strzałki przerywane oznaczają efekty które nie osiągnęły istotności statystycznej. Współczynniki umieszczone w nawiasach odnoszą się do wielkości efektów bezpośrednich, przed wprowadzeniem mediatora bądź dodatkowych predyktorów. Badanie 3.

W następnym kroku z większą dokładnością przyjrano się pozytywnemu związkowi ($r = 0.56$; $p < 0.001$ $n = 89$) pomiędzy czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii a praktykami religijnymi. Szczegółowe analizy pokazały, że siła tego związku była tworzona jedynie przez bardzo małą podgrupę ($n = 6$) kobiet które deklarowały poszukiwanie pomocy psychologicznej, a jednocześnie cechowały się bardzo dużą ilością czasu poświęcaną na korzystanie z pornografii ($M = 1091$ min./tydzień) oraz wysokim współczynnikiem czasu poświęcanego na praktyki religijne ($M = 480.83$ min./tydzień). Omawiany związek nie

uzyskał istotności statystycznej w grupie kontrolnej ($r = 0.15$, $p = 0.165$, $n = 83$).

Podsumowując, związek ten wydaje się być nieobecny w grupie kontrolnej, natomiast zaznacza się dosyć silnie w grupie klinicznej.

Dyskusja wyników

Dyskusja - Badanie 1, zmiany we wskaźnikach rozpowszechnienia pornografii w populacji polskiej

Wyniki analiz dla Badania 1 wskazują, że estymowany odsetek członków populacji krajowej korzystających z pornografii w internecie wzrastał w okresie od 2004 do 2016. Wskaźnik ten wzrósł w tym odcinku czasowym ponad 3 razy – od estymowanej wartości 8% populacji w październiku 2004 do 25% w październiku 2016. Biorąc pod uwagę estymowane liczby absolutne, liczba osób w populacji krajowej, która odwiedzała internetowe strony pornograficzne w październiku 2016 zwiększyła się w stosunku do tego samego okresu w 2004 roku o prawie 6 milionów ludzi (około 2.75 miliona osób w październiku 2004 do około 8.55 miliona w październiku 2016; Tabela Z1). Trend ten wydaje się być napędzany w większości przez rozwój internetu – liczba osób korzystających z sieci zwiększyła się w podobnym stopniu dla analizowanego przedziału czasowego. W tym przypadku odnotowany został 2.5-krotny wzrost – 26% członków populacji korzystających z internetu dla października 2004 do 68% osób korzystających z internetu dla października 2016 roku.

Wzrost współczynników rozpowszechnienia pornografii internetowej wynikający z analiz dla Badania 1 jest nieporównywalnie szybszy niż ten otrzymywany na podstawie danych pochodzących z *General Social Survey* (Wright, 2013; Price i inni, 2016). Wysokie tempo wzrostu, na które wskazują wyniki może być w rzeczywistości jeszcze wyższe, ze względu na dwa czynniki: (1) analizy własne nie obejmują aktywności na stronach

internetowych podczas korzystania z trybu przeglądania prywatnego; (2) oparte są tylko na danych z komputerów osobistych, wskutek czego pomijają użytkowników pornografii na urządzeniach mobilnych. Zagadnienia tego dotyczące zostaną rozwinięte w dalszej części dyskusji.

Dane na których opierają się analizy dla Badania 1 obejmują też jedynie pornografię internetową, natomiast pomiar w przypadku GSS obejmuje również inne sposoby dostępu do pornografii wideo – ta rozbieżność może być również w części odpowiedzialna za rozbieżności w uzyskanych wynikach. Współczynniki z badania GSS mogą zachowywać stabilność ze względu na to, że w rzeczywistości oddają dwa ukryte trendy – wzrostowy trend użytkowania dla pornografii online oraz spadkowy dla innych form rozprowadzania pornografii. Analiza literatury i danych dotyczących tego tematu wskazuje, że wypożyczalnie i sprzedaż filmów na nośnikach danych (np. CD lub DVD) zanotowały pierwsze spadki sprzedaży w 2006 roku (dane dla rynku USA). W porównaniu z rokiem 2005 spadły aż o 15.4%, natomiast zyski dla pornografii internetowej wzrosły w tym samym roku o 13.6% (Edelman, 2009). Trend ten zbieżny jest pod względem czasowym z okresem powstania pierwszych stron typu *tube-porn sites* pozwalających na streaming pornografii online – temat ten rozwinięty jest niżej. Mimo że brak jest formalnych, naukowych analiz podejmujących to zagadnienie, opracowania biznesowe wskazują na dalszy spadek popularności pornografii rozprowadzanej na nośnikach danych (CD/DVD/Blue-ray) czy za pomocą prasy tradycyjnej. Stowarzyszenie handlowe branży pornograficznej w USA (*Free Speech Coalition*) oszacowało, że w latach 2007 do 2011 dochody na tym rynku zmniejszyły się o 50%, zarówno w USA, jak i na świecie. Powodem tego spadku ma być wzrost popularności pornografii internetowej, często dostępnej za darmo (Barrett, 2012; zobacz też np. Schechner i Vascellaro, 2011).

Jednak – jako że współczynniki uzyskane dzięki GSS dotyczą tylko pornografii w formie wideo (a nie prasy erotycznej i zdjęć), powinny być w pewnej części odporne na spadek sprzedaży pornografii w formach tradycyjnych. Ze względu na to, wielu badaczy uznaje brak znaczącego wzrostu wskaźników GSS przez lata za wynik nieoczekiwany (Wright, 2013). Taki wzrost został zobrazowany w wynikach analiz własnych dla Badania 1.

Bardzo ciekawą i zarazem bardzo ważną kwestią jest to, czy odsetek osób korzystających z pornografii zwiększa się również w ramach samej grupy osób korzystających już z internetu. Okazuje się, że rozstrzygnięcie tego nie jest proste. Biorąc pod uwagę całą grupę użytkowników internetu, procent użytkowników sieci którzy korzystają z pornografii wynosił w przeprowadzonych analizach 30% w październiku 2004, natomiast w październiku 2016 – 36%. Biorąc pod uwagę to, że porównania te prowadzone są już w obrębie grupy osób korzystających z internetu (a nie w odniesieniu do wszystkich członków populacji) wzrost ten można byłoby uznać za znaczny. Obraz komplikuje jednak to, że to dla okresów środkowych zanotowano najwyższe wskaźniki rozpowszechnienia pornografii – październik 2006 (40%) oraz październik 2010 (44%). Uzyskiwane wartości były jednak zawsze wyższe niż 30% zanotowane w pierwszym okresie pomiarowym dla października 2004. Jeśli wyniki zostaną przedstawione w rozbiciu na kobiety i mężczyzn, zaobserwować można podobny wzór zmian dla obu płci. Dla mężczyzn w pierwszym okresie (2004) uzyskano wartość 38%, a dla okresu ostatniego – 49%. Wartości dla kobiet są regularnie niższe – 21% w październiku 2004 do 24% w październiku 2016, co jest zgodne z wynikami badań wykorzystujących metody deklaratywne (Price i inni, 2016; Regnerus i inni, 2016). Dla obu płci – tak samo jak dla całej próby – najwyższe wartości notowane są w okresach: październik 2006 (28% dla kobiet i 49% dla mężczyzn) oraz październik 2010 (35% dla kobiet i 54% dla mężczyzn; Rysunek 2 i Tabela Z1). Ten wzór zmian jest więc w dużej

mierze niezależny od płci. Należy wskazać na co najmniej trzy grupy czynników, które mogły znacząco przyczynić się do takiego kształtu wyników.

(1) W roku 2006 zaczęły pojawiać się tzw. *tube-porn sites*, czyli strony pornograficzne naśladujące serwis Youtube (pierwsze wideo na tym serwisie pojawiło się w październiku 2005). Strony takie umożliwiały streaming materiałów pornograficznych – aby obejrzeć materiał pornograficzny nie było już konieczne pobieranie plików wideo na komputer osobisty – można było oglądać je bezpośrednio ze strony internetowej, bez ryzyka pobrania szkodliwego czy niechcianego oprogramowania na komputer użytkownika. Drastycznie skróciło to czas oczekiwania na treści pornograficzne, dostarczając bodźce seksualne w praktyce na żądanie użytkownika. Zmiana ta znacznie ułatwiła też szybkie przełączanie się pomiędzy materiałami pornograficznymi w poszukiwaniu coraz to nowych, bardziej stymulujących bodźców. Umożliwiła również szybkie przełączanie się pomiędzy treściami pornograficznymi na kilku równocześnie otwartych kartach przeglądarki. Tą zmianę często określa się jako przełomową w historii pornografii internetowej, stosując podział na Pornografię 1.0 (przed połową pierwszego dziesięciolecia XXI wieku) oraz Pornografię 2.0 (jest to odniesienie do rozróżnienia Web 1.0 i 2.0) (Mowlebocus, 2010). Pornografia 2.0 mogła być oglądana na żądanie bezpośrednio ze strony internetowej, często bezpłatnie, z możliwością udostępniania treści pornograficznych przez wszystkich użytkowników (a nie tylko przez producentów filmów pornograficznych), oraz angażującą odbiorcę (możliwe dodawanie komentarzy na stronach oraz interakcja pomiędzy użytkownikami serwisów pornograficznych, strony pornograficzne przyjęły niektóre charakterystyki stron społecznościowych) (np. Mowlebocus, 2010; Sorracino i Scott, 2009). Moim zdaniem zmiany opisane powyżej są prawdopodobnym wyjaśnieniem wzrostu odsetka użytkowników internetu odwiedzających strony pornograficzne dla roku 2006.

(2) Drugim czynnikiem który mógł mieć znaczący wpływ na obserwowane zmiany w odsetku aktywnych użytkowników internetu korzystających z pornografii jest odpływ części ruchu na stronach pornograficznych z komputerów osobistych na urządzenia mobilne. Jak zostało to opisane, wyniki Badania 1 pokazują 3-krotny wzrost liczby osób korzystających ze stron pornograficznych w internecie w okresie 2004-2016. Według zbiorczych raportów statystycznych publikowanych przez największą obecnie stronę pornograficzną, liczba odwiedzin wykorzystująca urządzenia mobilne mogła przejść w tym samym okresie jeszcze bardziej znaczący wzrost i może być w tej chwili większa niż ta z komputerów osobistych (Pornhub, 2016). Estymacje te dotyczą jednak ruchu generowanego tylko na jednej stronie pornograficznej (mogą być zdecydowanie różne na innych stronach) i oddają uśrednione wartości dla osób odwiedzających tą stronę a pochodzących ze wszystkich krajów. Nie są dostępne analizy na ten temat pochodzące z naszego kraju, jednak analizy przeprowadzone dla krajów europejskich o podobnym stopniu rozwinięcia jak Polska ujawniły, że procent wizyt na stronach pornograficznych dokonywany z urządzeń mobilnych jest ciągle mniejszy niż z komputerów osobistych i wynosi 23%, podczas gdy 77% to wizyty z komputerów osobistych (estymowane dane dla Serbii na rok 2017; AVN Media Network, 2017). Nawet biorąc pod uwagę te wyniki, wydaje się że analizy rozpowszechnienia pornografii online w populacji przeprowadzone dla Badania 1 doprowadziłyby do uzyskania jeszcze wyższych współczynników, gdyby oparte były o dane biorące pod uwagę nie tylko aktywność internetową z komputerów osobistych, ale również na urządzeniach mobilnych. Wykonanie takich analiz powinno być jednym z celów przyszłych badań. Jest to szczególnie ważne w związku z tym, że odsetek odsłon stron pornograficznych generowany na urządzeniach mobilnych będzie prawdopodobnie coraz bardziej znaczący w kolejnych latach.

(3) Trzecim czynnikiem wpływającym na uzyskane wyniki jest to, że część użytkowników internetu odwiedza strony pornograficzne z użyciem trybu przeglądania prywatnego – takiej aktywności nie obejmują dane na których zostały przeprowadzone analizy własne. Tryb przeglądania prywatnego pojawił się po raz pierwszy w połowie pierwszego dziesięciolecia XXI wieku (np. Gao, Yang, Fu, Lindqvist i Wang, 2014). Jest to tryb umożliwiający przeglądanie stron internetowych bez zapisywania informacji w plikach cookies oraz w lokalnej historii przeglądarki. Dla przeglądarki Safari i systemów MacOX został on wprowadzony w 2005 roku (przeglądarka ta miała jednak bardzo niewielką popularność w Polsce, w związku z tym zmiana ta ma relatywnie małe znaczenie dla analizowanych danych), natomiast dla najbardziej popularnych przeglądarek na PC pojawił się nieco później - w roku 2008 dla Google Chrome (pod nazwą: tryb Incognito, *Incognito Mode*) oraz w 2009 - Internet Explorer (*InPrivate Browsing*) oraz Mozilla (*Private Browsing*). Ta ostatnia przeglądarka była zdecydowanie najbardziej popularna w Polsce w okresie tych zmian, ustępując dopiero w 2014 roku Google Chrome (ta przeglądarka jest najbardziej popularna również obecnie, Statcounter, 2017). Według deklaracji jego twórców, tryb przeglądania prywatnego miał służyć przede wszystkim do zakupów oraz zapobiegać nieporządkowi w historii przeglądanych stron, na komputerach z których korzysta więcej niż jeden użytkownik (Aggarwal i inni, 2010) – wydaje się że te zastosowania nie są jednak najpopularniejszym przeznaczeniem tego trybu. Analiza pochodząca od Stanford Security Research Group pokazała jednak, że przeglądanie stron pornograficznych wydaje się zdecydowanie częstszą praktyką podejmowaną w tym trybie, niż takie aktywności dokonywanie zakupów czy przeglądanie wiadomości (Aggarwal i inni, 2010). Cytowana jest niestety jedyną dostępną analizą podejmującą ten temat.

Niestety nie mamy wielu analiz jeśli chodzi o samo rozpowszechnienie korzystania z trybu przeglądania prywatnego (takie analizy nie są publikowane przez producentów

przeładowarek internetowych). Dostępne wyniki wskazują, że korzystanie z trybu incognito deklaruje około 30% do około 50% internautów (Gao i inni, 2014; Sedneva, 2017). Mimo że brak badań podłużnych na ten temat, prawdopodobne jest że korzystanie z tego trybu stawało się bardziej popularne w ostatnich latach, choćby w związku z coraz wyższą potrzebą bezpieczeństwa w sieci, której doświadcza duża część internautów (np. Kelly, Kerr i Drennan, 2017). Ostatnie dane z 2017 roku pochodzące z sondażu przeprowadzonego na dużej grupie internautów w USA ($n = 15\ 037$, wiek pomiędzy 16 a 64 lata) wskazują, że 51% osób zadeklarowało korzystanie z trybu przeglądania prywatnego w ostatnim miesiącu (Global Web Index, 2017). W związku z tym, że Google Chrome oraz Mozilla są najbardziej popularnymi w naszym kraju przeglądarkami (od 80% do 85% rynku, zależnie od konkretnego okresu, Statcounter, 2017), spodziewanym wynikiem byłby spadek w rozpowszechnieniu pornografii dla października 2010 roku. Spadek obserwowany jest jednak dopiero dla października 2012. To przesunięcie może wynikać z czasu potrzebnego na rozpowszechnienie się trybu przeglądania prywatnego wśród użytkowników wspomnianych przeglądarek. Moim zdaniem wprowadzenie trybu przeglądania prywatnego na kolejne przeglądarki i jego późniejsze upowszechnienie mogło znacząco przyczynić się do spadku odsetka internautów/tek korzystających z pornografii pomiędzy pomiarami w 2010 i 2012 roku oraz później. Obserwowany wzrost rozpowszechnienia pornografii online w populacji krajowej mógłby być jeszcze wyższy, gdyby obejmował użytkowników odwiedzających strony pornograficzne, używających trybu przeglądania prywatnego. Aby potwierdzić tę interpretację, uzyskane w ramach tej pracy wyniki muszą zostać osadzone w kontekście innych prób estymacji zmian w korzystaniu z pornografii internetowej na przestrzeni lat.

Aby potwierdzić powyższe wnioski dotyczące wzoru zmian w rozpowszechnieniu pornografii wśród użytkowników internetu potrzebne są więc kolejne badania empiryczne. Warto zauważyć jednak, że wahania uzyskanych wyników, podobne do tych obserwowanych

w Badaniu 1 widzimy również dla danych GSS (Wright, 2013; Wright i inni, 2013). Dane z tego sondażu dotyczą okresów rocznych, a nie miesięcznych, dzięki czemu uzyskane współczynniki powinny być o wiele stabilniejsze, jednak możemy w nich zaobserwować podobne zmiany. Np. w 1986 roku odsetek mężczyzn deklarujący oglądanie filmu erotycznego dla dorosłych wynosił 31%, by w kolejnym roku podnieść się do 39%, w 1988 roku spaść do 35% i w 1989 roku wrócić do 31%. W roku '91 ten odsetek wynosił 33%, spadł o 7% do wartości 26% w roku 1993, następnie wzrósł do 29% (1994), wzrósł o kolejnych 6% w roku 1996 (35%) by następnie spaść do 31% (1998) (pełna analiza wraz z ilustracją danych dla mężczyzn w: Wright, 2013). Dla kobiet otrzymano podobny wzór, a zmiany bywają jeszcze bardziej zauważalne jeśli weźmiemy pod uwagę grupę osób pomiędzy 18 a 30 rokiem życia tej płci (jest to grupa wiekowa najczęściej korzystająca z pornografii, Wright i inni, 2013). Przykładowo odnotowane wartości to np. 31% dla roku 1991, 20% dla roku 1993 i znów 31% dla roku 1996) (pełna analiza wraz z ilustracją danych dla kobiet w: Wright i inni, 2013). Satysfakcjonujące wyjaśnienie każdej z obserwowanych zmian wydaje się bardzo trudne. Ze względu na to że sondaż GSS prowadzony jest przez kilka dziesięcioleci, niektórzy badacze radzą sobie z tą zmiennością uśredniając współczynniki dla kolejnych dekad (Price i inni, 2016) – naturalnie takie podejście nie jest możliwe do zastosowania w przypadku danych na których opiera się Badanie 1, obejmujących krótszy okres analizy.

Biorąc pod uwagę początkowy (październik 2004) i końcowy okres analizy (październik 2016) w przypadku analiz dla Badania 1, wzrost w proporcji użytkowników internetu korzystających ze stron pornograficznych zaznaczył się mocniej w grupie mężczyzn (+11% pomiędzy pierwszym a ostatnim okresem pomiaru) niż wśród kobiet (jedynie +3% pomiędzy pierwszym a ostatnim okresem). Możliwe jest, że większa potencjalna dostępność pornografii wydaje się mieć większy wpływ na zachowanie mężczyzn ze względu na wyższy poziom popędu seksualnego w tej grupie, niż w grupie kobiet (Baumeister i inni, 2001).

Zmiany te mogą być jednak związane również z innym postrzeganiem pornografii w grupach kobiet i mężczyzn. Jak zostało to opisane we wprowadzeniu, regularne korzystanie z pornografii może być uznawane za bardziej anormatywne w grupie kobiet, niż w grupie mężczyzn, także ze względu na międzypłciowe różnice w średniej konsumpcji pornografii (Hald, 2006; Kvaalem i inni, 2014). Analizy danych z sondażu GSS wskazują, że biorąc pod uwagę wszystkich uczestników badania, sprzeciw wobec pornografii spada z dekady na dekadę (jest to kolejna zmienna badana w tym sondażu; Lykke i Cohen, 2015). W każdej z czterech ostatnich dekad mężczyźni wyrażają jednak mniej dezaprobaty w stosunku do pornografii niż kobiety. Dodatkowo spadek we wskaźnikach sprzeciwu wobec pornografii jest szybszy dla mężczyzn niż dla kobiet, co skutkuje powiększającą się z czasem różnicą, jeśli chodzi o stosunek do pornografii w przypadku obu płci (Lykke i Cohen, 2015). Być może bardziej pozytywny stosunek do pornografii w grupie mężczyzn powoduje to, że to oni chętniej korzystają z bardziej powszechnej technologii internetowej jako drogi dostępu do treści pornograficznych.

Analiza wpływu zmiennych demograficznych na prawdopodobieństwo korzystania z pornografii online doprowadziły ponadto do następujących wniosków: biorąc pod uwagę wszystkie okresy analizy, internautki korzystały z pornografii ze średnio mniejszym prawdopodobieństwem niż internauci (27% dla kobiet do 47% dla mężczyzn). Wynik ten mieści się w przedziale wyników zwykle uzyskiwanych dla danych deklaratywnych (Short i inni, 2012; Grubbs i inni, 2018). Analizy pokazały także, że rozpowszechnienie korzystania z pornografii jest mniejsze wśród kobiet niż wśród mężczyzn we wszystkich kategoriach wiekowych, prócz kategorii do której przynależały osoby najmłodsze, w wieku pomiędzy 7 a 12 rokiem życia. Dla tej kategorii 27% dziewczynek odwiedziło stronę pornograficzną, podczas gdy zrobiło to też 25% chłopców. Wynik taki na pierwszy rzut oka może wyglądać na paradoksalny, jednak jest on zgodny z wynikami innych sondaży, według których wiek

pierwszego kontaktu z pornografią dla dziewczynek i dla chłopców nie różni się (Opinium Research, 2015). Warto jednak zauważyć, że pierwsze wizyty dzieci na stronach pornograficznych są prawdopodobnie kierowane przede wszystkim ciekawością i nie służą realizacji motywów seksualnych. Z tego powodu wzór wyników uzyskanych w Badaniu 1 mógł wskazywać na brak różnic międzypłciowych w najmłodszej grupie osób. Dla kolejnych grup wiekowych zaobserwowaliśmy znaczną różnicę w prawdopodobieństwie odwiedzania stron pornograficznych dla kobiet i mężczyzn, co może wiązać się z wyższym poziomem popędu płciowego w tej drugiej grupie, który zaczyna się zaznaczać w okresie dojrzewania (Baumeister i inni, 2001)

Analizy pokazały również krzywoliniowy związek pomiędzy wiekiem internauty/teki a prawdopodobieństwem, że korzysta on/ona ze stron pornograficznych. Wyniki pokazują że, począwszy od osób w wieku 7-12 lat współczynniki rosną dla każdej kolejnej kategorii wiekowej, osiągając maksimum dla osób które osiągnęły pełnoletność - pomiędzy 18 a 22 rokiem życia. Dla następnych kategorii trend ten odwraca się i przyjmuje charakter spadkowy, chociaż dla osób pomiędzy 33 a 47 rokiem życia zachowana jest względna stabilność wskaźników (różnica pomiędzy kategoriami wiekowymi na poziomie 2%). Dla osób powyżej 47 roku życia zaobserwowano bardziej stromą krzywą spadku (Rysunek 3). Warto również zauważyć, że – biorąc pod uwagę użytkowników internetu bez względu na płeć – we wszystkich kategoriach wiekowych przynajmniej 25% internautów odwiedzało strony pornograficzne. Wynik ten wydaje się zaskakujący szczególnie dla skrajnych grup wiekowych (najmłodsza, 7-12; oraz najstarsza, 58+). W badaniach deklaracyjnych osoby starsze osiągają często niższe współczynniki korzystania z pornografii (Regnerus i inni, 2016; Price i inni, 2016). Być może jednak pornografia internetowa, ze względu na swoją dostępność, sprawiła że grupy zwyczajowo nie korzystające z pornografii chętniej po nią korzystają. Wyniki te należy jednak zreplikować w kolejnych badaniach.

Na podstawie przeprowadzonych analiz, wielkość miejsca zamieszkania nie wydaje się zmienną różnicującą rozpowszechnianie pornografii w stopniu znaczącym – osoby w większych miastach wydają się korzystać z pornografii z mniejszym prawdopodobieństwem niż osoby z mniejszych miejscowości, ale różnica ta jest bardzo niewielka (~2% w porównaniu do osób z mniejszych miast i wsi).

Przeprowadzone analizy regresji pokazały, że mierzone zmienne demograficzne: wiek, płeć, wielkość miejscowości zamieszkania oraz najsilniejsze interakcje pomiędzy nimi tłumaczą około 8% wariancji dla rozpowszechnienia korzystania z pornografii w danym okresie. Mimo że współczynnik ten nie jest wysoki, pokrywa się on ze współczynnikami uzyskiwanymi dla zmiennych demograficznych (takich jak wiek i płeć) uzyskanymi w niedawno przeprowadzonych badaniach populacyjnych w USA (Grubbs i inni, 2018).

Przedstawione analizy – mimo wielu ograniczeń, które zostaną omówione poniżej, są pierwszymi formalnymi analizami potwierdzającymi wzrost rozpowszechnienia pornografii online wraz z rozwojem szerokopasmowego dostępu do internetu. Co ciekawe, analizy pokazały również wzrost jeśli chodzi o odsetek internautów odwiedzających strony pornograficzne (wzór ten nie jest jednak jednoznaczny, jak było to dyskutowane wyżej). Analizy przeprowadzone dla Badania 1 doprowadziły do ciekawych wniosków, jednak ze względu na charakter badania mają też znaczne ograniczenia.

Ograniczenia Badania 1.

W jednym z podrozdziałów wprowadzenia dyskutowane były ograniczenia miar deklaracyjnych w zakresie pomiaru korzystania z pornografii. Tak samo jak miary deklaracyjne, własne podejście oparte na wskaźnikach obiektywnych również posiada znaczące ograniczenia. Co było już wspomnianie, dane które zostały poddane analizie odzwierciedlają jedynie aktywność internetową generowaną poza trybem przeglądania

prywatnego. Ze względu na to, że jednym z głównych przeznaczeń tego trybu wydaje się przeglądanie treści pornograficznych (Aggarwal i inni, 2010) wskaźniki uzyskane na podstawie danych z Badania 1 muszą cechować się pewnym stopniem niedoszacowania. Ze względu na to niedoszacowanie kolejne badania powinny podjąć kolejne próby ustalenia wskaźników rozpowszechnienia pornografii na podstawie wskaźników obiektywnych.

Innym znaczącym ograniczeniem omawianych analiz jest to, że dane wykorzystywane w Badaniu 1 nie pozwalają na analizę intensywności korzystania z pornografii, a jedynie zero-jedynkowe rozróżnienie na osoby które w danym okresie odwiedziły przynajmniej jedną stronę pornograficzną - oraz te które tego nie zrobiły. Co było już wcześniej omawiane, analizowane dane oparte były jedynie na aktywności internetowej generowanej z komputerów stacjonarnych i laptopów, wyłączając telefony komórkowe i inne urządzenia mobilne. Jest to kolejny czynnik, który powinien być wzięty pod uwagę w przyszłych badaniach – badania biorące pod uwagę urządzenia mobilne oraz komputery powinny dostarczyć jeszcze wyższych wskaźników rozpowszechnienia pornografii niż te uzyskane w analizach dla Badania 1.

Ponadto badanie narażone jest na pewien poziom błędu związany z innymi kwestiami metodologicznymi: dane demograficzne, takie jak wiek i płeć, pochodzą z deklaracji osób badanych. Jeśli z danego komputera, konta systemu operacyjnego i przeglądarki korzystała więcej niż jedna osoba, aktywność pochodząca od takich osób nie mogła zostać rozróżniona (aktywność internetowa byłaby w tym wypadku traktowana jak aktywność użytkownika, który zarejestrował się do udziału w badaniu). Powiększa to potencjalny rozmiar błędu, jeśli chodzi o analizę wpływu charakterystyk demograficznych na prawdopodobieństwo korzystania z internetu.

Ważnym ograniczeniem przeprowadzonych analiz jest również to, że proces zbierania danych nie był projektowany i nadzorowany przeze mnie od początku do końca. Tak byłoby

w przypadku prowadzenia badania własnego – w tym jednak przypadku opisywane analizy to w pewnym sensie analiza danych zastanych, opierająca się na danych dostarczonych przez zewnętrzną firmę badawczą. Co za tym idzie, w przypadku tego badania nie był możliwy bezpośredni wgląd i kontrola nad procesem zbierania danych. Za ograniczenie Badania 1 należy uznać również to, że analizy dla tego badania opierały się nie na danych surowych, a na estymowanych współczynnikach populacyjnych, które zostały na ich podstawie utworzone. Ze względu na ochronę danych uczestników badania, informacje o rzeczywistym rozkładzie wyników na poziomie danych surowych nie zostały udostępnione do analiz prezentowanych w tej pracy – obniża to pewność co do uzyskanych wyników. Jeden z planowanych kierunków kolejnych badań własnych obejmuje samodzielne przeprowadzenie podobnego badania (choć o zasięgu mniejszym niż populacyjny), z pełną kontrolą nad kształtem danych oraz procesem jego przeprowadzania – pozwoli to zniwelować wymienione w tym podrozdziale ograniczenia.

Wyniki Badania 1 a Badanie 2 oraz Badanie 3. Pokazany w Badaniu pierwszym wzrost w rozpowszechnieniu pornografii internetowej ma duże znaczenie dla problematyki nałogowych zachowań seksualnych. Jest tak dlatego, że pornografia internetowa wydaje się być główną siłą napędową dla problemów z kontrolą własnych zachowań seksualnych, doświadczanych przez pewien odsetek osób (Grubbs i inni, 2018). Część badaczy twierdzi wręcz, że nałogowe zachowania seksualne są tylko jednym z rodzajów uzależnienia od internetu (Griffiths, 2012; Döring, 2009). Dodatkowo korzystanie z pornografii internetowej wydaje się wywoływać negatywne konsekwencje nie tylko w przypadku osób rozwijających symptomy kompulsywne bądź nałogowe, ale również w przypadku członków populacji ogólnej (Owens i inni, 2012; Park i inni, 2006). Wydaje się również, że za wzrost liczby osób poszukujących pomocy w problematycznym korzystaniu z pornografii (Gola, 2016a) w

pewnej części może odpowiadać coraz łatwiejszy dostęp do treści pornograficznych dostarczanych przez internet. Celem Badań 2 i 3 było właśnie przyjrzenie się grupie osób poszukujących takiej pomocy.

Dyskusja - Badanie 2, problematyczne korzystanie z pornografii i nałogowe zachowania seksualne w grupie mężczyzn

Porównania międzygrupowe przeprowadzone na danych z Badania 2 jednoznacznie pokazały, iż osoby poszukujące możliwości terapii w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii charakteryzowało niższe prawdopodobieństwo pozostawania w związku intymnym, dłuższy czas od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej, spędzanie większej ilości czasu oglądaniu pornografii oraz większe nasilenie negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi (Tabela 3).

Zgodnie z wysuniętymi przewidywaniami, wyniki dla Badania 2 pokazały, że czas poświęcony na korzystanie z pornografii był umiarkowanie i pozytywnie związany z prawdopodobieństwem podjęcia decyzji o poszukiwaniu pomocy psychologicznej. Ta zmienna niezależna traciła jednak swoją siłę predykcyjną po włączeniu do modelu mediatora: nasilenia negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi (związek bezpośredni stał się marginalnie istotny, bądź zupełnie tracił istotność w zależności od zastosowanej metody traktowania obserwacji z brakami danych) (Rysunek 6). Otrzymana w opisywanych analizach słaba zależność była pośrednio sugerowana w poprzednich pracach badawczych dotyczących korzystania z pornografii. Cooper i współpracownicy (1999) pokazali, iż wśród osób angażujących się w aktywności seksualne online (nie tylko korzystanie z pornografii, ale również aktywność na czatach internetowych o tematyce seksualnej), 23% z 4,278 okazjonalnych użytkowników (czas aktywności do 1 godziny tygodniowo) zgłaszało interferencję tych aktywności z innymi obszarami ich życia

codziennego, zaś 49% z 764 intensywnych użytkowników (czas aktywności powyżej 11 godzin tygodniowo) deklaroowało, że nigdy nie doświadczyło takich trudności. Ilustruje to prawidłowość widoczną także w analizach własnych – negatywne symptomy związane z korzystaniem z pornografii online mogą pojawiać się zarówno u osób z niską, jak i z wysoką konsumpcją treści pornograficznych. Wyniki te pokazują, że posługiwanie się kryteriami jakościowymi (nasilenie i charakterystyka symptomów zachowań nałogowych) pozwala na trafniejszy opis grupy osób zgłaszających się po pomoc terapeutyczną, niż posługiwanie się jedynie kryteriami ilościowymi.

Po przeprowadzeniu analizy mediacji w modelu podstawowym, model ten został rozszerzony poprzez włączenie do analiz 4 potencjalnych predyktorów negatywnych symptomów nałogowych. Były to: (1) wiek pierwszego kontaktu z pornografią oraz (2) liczba lat korzystania z pornografii, (3) subiektywna religijność oraz (4) czas poświęcany na praktyki religijne (Rysunek 7). Efekty związane z pierwszym kontaktem z pornografią oraz długością korzystania z pornografii w ciągu życia, których odpowiedniki opisywane były w badaniach dotyczących nadużywania substancji oraz patologicznego hazardu (Grant i Dawson, 1998; Rahman i inni, 2012; Hingson i inni, 2006) w przypadku danych z Badania 2 okazały się nieistotne (zarówno na poziomie korelacji, jak i na poziomie analizy ścieżek). Te wyniki mogą sugerować potencjalnie niższy wpływ tych zmiennych na rozwój symptomów nałogowych w przypadku uzależnień seksualnych, w porównaniu do nadużywania substancji i patologicznego hazardu, natomiast mogą być też związane z metodologicznymi ograniczeniami diskutowanego badania.

Po pierwsze, dla Badania 2 próba badana była dosyć ograniczona wiekowo ($M = 28.71$ lat, $SD = 6.36$), co nie jest prawdą dla badań, które potwierdziły wpływ takich zmiennych jak wiek, wiek pierwszego kontaktu z bodźcem uzależniającym oraz liczba lat pozostawania w tym kontakcie dla uzależnień od substancji i nałogowego hazardu (Hingson i inni, 2006). Po

drugie, liczba lat korzystania z pornografii wyliczona została jako różnica pomiędzy deklarowanym wiekiem pierwszego kontaktu z pornografią a obecnym wiekiem osoby badanej. Istnieje możliwość, iż osoby badane korzystające z pornografii zaprzestawały korzystania z niej przez określony czas po pierwszym kontakcie z tymi treściami – takich zmian nie oddaje jednak zmienna zastosowana w opisywanym badaniu. Nie pozwala ona również na wyrokowanie o intensywności korzystania z pornografii w ciągu życia, która mogła podlegać dużym zmianom. W związku z tymi ograniczeniami, miara zastosowana w analizach własnych może być niedokładna. Omawiane związki powinny być poddane ponownej analizie w przyszłych badaniach.

Zgodnie z poprzednimi badaniami, dla badań własnych przewidywano również, że wyższy poziom religijności może przyczyniać się do postrzegania własnego korzystania z pornografii jako wywołującego więcej negatywnych konsekwencji (Grubbs i inni, 2015). Na poziomie prostych korelacji, oba wyznaczniki religijności mierzone w Badaniu 2 były istotnie, pozytywnie związane z rozwojem negatywnych symptomów ($r = 0.40, p < 0.001$ dla subiektywnej religijności oraz $r = 0.20, p < 0.001$ dla praktyk religijnych) (Tabela 3). W modelu ścieżkowym, gdzie kontrolowany był wpływ kilku predyktorów nasilenia negatywnych symptomów, istotny wpływ subiektywnego poziomu religijności został utrzymany (Rysunek 7). Co ciekawe, dokładna analiza pokazała, iż związek pomiędzy subiektywną religijnością a negatywnymi symptomami uzyskany w modelu ścieżkowym był istotny tylko dla badanych z grupy kontrolnej, którzy nie poszukiwali możliwości terapii ($r = 0.35, p < 0.001$). Z kolei w przypadku badanych z grupy klinicznej, religijność nie była związana z negatywnymi symptomami ($r = 0.00, ni.$). Grupa kliniczna i kontrolna zdecydowanie różniły się pod względem subiektywnej religijności na poziomie średnich ($M = 2.48$ dla grupy klinicznej, $M = 1.23$ dla grupy kontrolnej, $d = 0.89$; Tabela 2). Związek pomiędzy subiektywną religijnością a negatywnymi symptomami potencjalnie może być

istotny jedynie dla niższych oraz średnich wartości poziomu religijności – wysokie wartości tej zmiennej (uzyskiwane częściej w grupie klinicznej) mogą nie wpływać na dalsze zwiększenie nasilenia negatywnych symptomów.

Zarówno na poziomie korelacji prostych, jak i na poziomie wielokrotnych regresji w modelu ścieżkowym, subiektywna religijność była równie silnym predyktorem rozwoju negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, jak czas poświęcany na korzystanie z pornografii (Tabela 2, Rysunek 7). Subiektywna religijność okazała się również lepiej różnicować osoby z grupy klinicznej od osób z grupy kontrolnej, niż korzystanie z pornografii (wielkość efektu dla subiektywnej religijności przy porównaniach średnich: $d = 0.89$ – silny efekt; dla korzystania z pornografii: $d = 0.49$ – efekt średni; Cohen, 1988). Obie zmienne związane z religijnością były związane pozytywnie z prawdopodobieństwem poszukiwania terapii w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi, nasileniem negatywnych symptomów oraz korzystaniem z pornografii (jedynie w przypadku praktyk religijnych związek z korzystaniem z pornografii nie osiągnął istotności statystycznej, Tabela 3). Uzyskane wyniki potwierdzają i rozwijają wyniki poprzednich badań, świadczące o roli przekonań religijnych i moralnych w psychologii problematycznego korzystania z pornografii (Grubbs i Perry, 2018; Martyniuk i inni, 2015; Grubbs i inni, 2018). Rola religijności oraz potencjalne mechanizmy, które mogą łączyć poziom religijności z korzystaniem z pornografii, poszukiwaniem pomocy oraz negatywnymi symptomami będą omawiane również w dyskusji wyników Badania 3.

Zbadana została również rola wieku respondentów oraz czasu, który upłynął od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej w kontekście czasu poświęcanego na korzystanie z pornografii. Wiek okazał się nie wpływać istotnie na stopień konsumpcji pornografii, ani na czas od ostatniej aktywności seksualnej z partnerem – znaczenie może w tym przypadku jednorodność grupy badanej pod względem wieku, co zostało przywołane wyżej. Znaczenie

wieku dla konsumpcji pornografii ukazane jest choćby w wynikach prezentowanego tu Badania 1 oraz w innych przeprowadzonych wcześniej badaniach (np. Price i inni, 2015; Wright i inni, 2013).

Czas od ostatniej aktywności seksualnej determinowany był przez deklarowany status związku. Mężczyźni w związkach (formalnych lub nieformalnych) deklarowali krótszy czas, który upłynął od ostatniej diadycznej aktywności seksualnej. Krótszy czas od ostatniej aktywności seksualnej z partnerką był również związany z niższą konsumpcją pornografii.

Mimo że skonstruowany na etapie analiz model zawiera relacje kierunkowe, aby uzyskać pewność co do kierunku analizowanych związków potrzebne są kolejne badania w schemacie podłużnym (nie możemy z pewnością wyrokować o kierunkowości tych relacji jedynie na podstawie modelu ścieżkowego). Biorąc pod uwagę związki omawiane wyżej, problemy w związku mogą być przyczyną mniejszej dostępności diadycznej aktywności seksualnej, co może prowadzić do częstszego korzystania z pornografii oraz podejmowania zastępczej aktywności seksualnej w samotności (masturbacja, korzystanie z pornografii). To z kolei może powodować wyższe nasilenie negatywnych symptomów uzależnień seksualnych. Z drugiej strony, częste korzystanie z pornografii oraz negatywne symptomy mogą być przyczyną kłopotów w relacji intymnej oraz niższej frekwencji aktywności seksualnej z drugą osobą, jak sugerują badania zespołu Carvalheira (2015) oraz Sun i współpracowników (2014).

Analiza rozszerzonej wersji modelu pokazała trzy relacje, które nie zostały uwzględnione w hipotezach dla Badania 1, chociaż były dyskutowane we wprowadzeniu teoretycznym, kiedy omawiano możliwe negatywne konsekwencje nałogowego korzystania z pornografii. Nasilenie negatywnych symptomów było związane ze zmniejszonym prawdopodobieństwem zaangażowania w związek intymny oraz dłuższym czasem od ostatniej aktywności seksualnej z partnerem. Wyniki te są jak najbardziej spodziewane, przede wszystkim ze względu na to, że jedną z domen funkcjonowania gdzie mogą objawiać

się negatywne symptomy, jest domena relacji międzyludzkich. Jeden z wymiarów kwestionariusza SAST-R wprost dotyczy negatywnych symptomów w tej domenie: *Negatywny wpływ na relacje* (Gola, Skorko i inni, 2016; Carnes i inni, 2010). Wynik ten jest również zgodny z poprzednimi badaniami, które wskazały, iż wysoka częstotliwość korzystania z pornografii może być związana z mniejszym poziomem pozytywnych emocji wynikających z intymnych zachowań seksualnych z partnerem (Sun i in., 2014) wyższą częstotliwością masturbacji i znużeniem seksualnym w związku (Carvalho i inni, 2015). Dodatkowo, wysoka konsumpcja pornografii wydaje się wiązać również z trudnościami w znalezieniu partnera oraz utrzymaniem istniejącego związku intymnego (Boies, Cooper i Osbome, 2004). W związku z tym, że przeprowadzone analizy pokazały istotną korelację pomiędzy częstotliwością korzystania z pornografii i negatywnymi symptomami związanymi z korzystaniem z pornografii (Rysunek 7), te negatywne konsekwencje przyczyniają się prawdopodobnie do trudności w stworzeniu długoterminowego intymnego związku (Carvalho i inni, 2015; Sun i inni, 2014; Martyniuk i inni, 2016). Przyczynowość tych zależności wymaga badań podłużnych, jednakże można przypuszczać, iż nasilenie symptomów uzależnienia oraz trudności w związkach intymnych charakteryzują się relacją dwukierunkową i wzajemnie na siebie wpływają.

Dodatkowo, wykonane analizy wykazały pozytywny związek pomiędzy subiektywną religijnością i czasem, który upłynął od ostatniej aktywności seksualnej. Związek ten jest zgodny z literaturą przedmiotu - większość poprzednich badań sugeruje, iż osoby niereligijne raportują większą częstotliwość aktywności seksualnych (Agardh, Tumwine i Östergren, 2011) oraz wcześniejszą inicjację seksualną (Gold i inni, 2010). Różnice te są obserwowalne szczególnie wśród badanych, którzy postrzegają wartości religijne i konserwatywne jako osiowe dla ich życia (Farmer, Trapnell i Meston, 2009). Tym samym, mogą być one bardziej widoczne w relatywnie konserwatywnych społeczeństwach z silnymi tradycjami religijnymi,

takimi jak społeczeństwo polskie (skąd w całości pochodziła próba uczestników badania, zobacz: Martyniuk i inni, 2015; 2016).

Dyskusja - Badanie 3, problematyczne korzystanie z pornografii i nałogowe zachowania seksualne w grupie kobiet

Badanie 3 prezentowane w obecnej pracy jest jednym z niewielu badań skupiających się na problematycznym korzystaniu z pornografii oraz nałogowych zachowaniach seksualnych w grupie kobiet. Z powodu braku poprzednich badań na grupie kobiecej, za punkt odniesienia w czasie dyskusji jego wyników posłużą – przynajmniej częściowo – wyniki uzyskane w Badaniu 2 na grupie mężczyzn, oraz wyniki poprzednich badań przeprowadzonych na mężczyznach.

Analizy przeprowadzone dla Badania 3 wskazują na duże podobieństwa, jak i pewne różnice pomiędzy problematycznym korzystaniem z pornografii w grupie kobiet, w porównaniu do wcześniejszych badań wśród mężczyzn (Badanie 2 w obecnej pracy, Kraus, Martino i Potenza, 2016). Porównania średnich wykonane w pierwszym etapie analiz pokazały, że kobiety poszukujące pomocy z powodu nałogowego korzystania z pornografii, w porównaniu do kobiet z grupy kontrolnej, poświęcają na korzystanie z pornografii więcej czasu i doświadczają większego natężenia negatywnych symptomów związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi. Wynik ten pomyślnie replikuje rezultaty uzyskane na grupie mężczyzn w Badaniu 2, jak i wyniki poprzednich badania na grupie mężczyzn przeprowadzonych przez innych badaczy (Kraus, Martino i Potenza, 2016). Dodatkowo kobiety poszukujące pomocy psychologicznej charakteryzowały się też wyższym stopniem religijności i deklarowały poświęcanie większej ilości czasu na praktyki religijne (Tabela 5). Grupa kliniczna i kontrolna nie różniły się od siebie pod względem wieku, liczby lat korzystania z pornografii w ciągu życia, wieku pierwszego kontaktu z pornografią oraz czasu

od ostatniej aktywności seksualnej z partnerem/ką. Ten ostatni wynik jest różny od wyników uzyskanych na grupie mężczyzn. W przypadku Badania 2, mężczyźni w grupie klinicznej deklarowali dłuższy czas, który upłynął od ostatniej aktywności seksualnej z partnerką niż mężczyźni w grupie kontrolnej. Taka zależność nie została zaobserwowana wśród kobiet w Badaniu 3. Różnica ta pozytywnie replikuje wyniki przeszłych badań, które pokazują niższą frekwencję diadycznej aktywności seksualnej dla mężczyzn zgłaszających problematyczne korzystanie z pornografii, ale nie w przypadku kobiet deklarujących te same problemy – dla których notuje się utrzymanie frekwencji stosunków lub wręcz jej wzrost (Gola i inni, 2018).

Co jednak ciekawe, analizy wykazały także, że kobiety poszukujące pomocy są bardziej podatne na okresy rozhamowania, charakteryzujące się większą liczbą masturbacji w ciągu dnia i dłuższym czasem oglądania pornografii bez przerwy. Jak było to już dyskutowane, w dostępnej literaturze można znaleźć dowody świadczące o tym, że rygorystyczne normy społeczne, religijne, czy kulturowe, skłaniające do epizodów całkowitego powstrzymywania się od oglądania pornografii mogą przyczyniać się do wzrostu nasilenia symptomów nałogowych. Okresy takie dla części osób kończą się bowiem bardziej dotkliwymi epizodami rozhamowania i wzmożonego korzystania z pornografii (Wordecha i inni, 2018; Grubbs i Perry, 2018; Carnes, 1983). Interpretacja ta dobrze współgra z uzyskanymi dla Badania 3 różnicami międzygrupowymi (grupa kontrolna vs kliniczna) dla wskaźników religijności (Tabela 4). Zauważmy, że zmienne związane z ciągami masturbacyjnymi i pornograficznymi mogą – z punktu widzenia uczestniczki badania odnosić się do dalekiej przeszłości. Dotyczą one tylko jednego, ekstremalnego epizodu rozhamowania seksualnego, a jednak różnicowały grupę kliniczną od grupy kontrolnej prawie tak dobrze jak stopień korzystania z pornografii odnoszący się do miesiąca w którym przeprowadzane było badanie ($d = 0.85$ dla Korzystania z pornografii; $d = 0.75$ dla Najwyższej liczby masturbacji w ciągu jednego dnia, $d = 0.62$ dla Najdłuższego czasu oglądania pornografii non-stop).

Świadczy to o tym, że ujmowanie problematycznego korzystania z pornografii poprzez wskaźniki ekstremalne (takie jak opisywane rodzaje ciągów) a nie tylko wskaźniki dotyczące regularnej konsumpcji może być przydatne w procesie diagnozy nałogowych zachowań seksualnych (Wordecha i inni, 2018)

Kolejnym wartym podkreślenia wnioskiem płynącym z wyników przeprowadzonych porównań grupowych, jest to że czynnikami które różnicowały grupy kliniczną i kontrolną w największym stopniu było nasilenie negatywnych symptomów ($d = 1.83$) oraz zaangażowanie w praktyki religijne ($d = 1.14$). Czas poświęcany na korzystanie z pornografii, czyli główna zmienna odwołująca się do kryterium ilościowego w rozumieniu problematycznego korzystania z pornografii miała ważną, ale ciągle mniejszą siłę różnicującą niż zaangażowanie w praktyki religijne ($d = 0.86$; Tabela 4). Jest to kolejny wynik pokazujący znaczenie religijności w kontekście zmiennych związanych z nałogowymi zachowaniami seksualnymi.

Analiza relacji pomiędzy zmiennymi pokazała, że zgodnie z przewidywaniami, w przypadku kobiet, czas poświęcany na korzystanie z pornografii był silniej związany z poszukiwaniem pomocy, niż w przypadku mężczyzn w Badaniu 2. Nasilenie negatywnych symptomów okazało się być istotnym mediatorem tego bezpośredniego związku w grupie kobiet – podobnie jak w poprzednich analizach dotyczących grupy mężczyzn. Jednakże, dla kobiet mediacja ta okazała się słabsza (średnia wielkość efektu, $k^2=0.130$) niż dla mężczyzn (efekt silny, $k^2=0.266$), a nasilenie negatywnych symptomów – mimo że istotnie przewidywało wystąpienie zachowań nakierowanych na poszukiwanie pomocy, było predyktorem dwukrotnie słabszym niż w analizach dla mężczyzn (kobiety: $\beta = 0.33$; mężczyźni: $\beta = 0.68$). Dodatkowo w kontraście do wyników uzyskanych na próbie męskiej, związek pomiędzy korzystaniem z pornografii i poszukiwaniem pomocy psychologicznej w przypadku kobiet okazał się zachowywać siłę i istotność statystyczną, nawet po uwzględnieniu mediacyjnego wpływu nasilenia negatywnych symptomów.

Wyniki uzyskane dla podstawowego modelu (Rysunek 8) świadczą o tym, że kobiety doświadczające nałogowego korzystania z pornografii mogą poszukiwać pomocy psychologicznej nie tylko z powodu skutków tej aktywności dla ich funkcjonowania (negatywne symptomy), ale także z powodu samej ilości czasu poświęcanej na korzystanie z pornografii (podczas gdy w badaniach na próbie mężczyzn ten drugi czynnik nie był ważny na tym etapie analiz). Innymi słowy, stopień konsumpcji pornografii wyznacza decyzję o poszukiwaniu pomocy psychologicznej w grupie kobiet silniej niż w przypadku mężczyzn. Możliwym wyjaśnieniem tych wyników jest międzypłciowa różnica w postrzeganiu regularnego korzystania z pornografii jako zachowania normatywnego vs wykraczającego poza normy. Jak pokazują wyniki sondaży populacyjnych, regularne korzystanie z pornografii wydaje się zdecydowanie rzadsze wśród kobiet niż wśród mężczyzn (Regnerus i inni, 2016; Hald, 2006; Kvalem i inni, 2014). Różnice te mogą wpływać na to, że przekonanie o tym, że korzystanie z pornografii jest zachowaniem dewiacyjnym kształtuje się silniej u kobiet, natomiast mężczyźni z większym prawdopodobieństwem będą postrzegać takie zachowanie jako normatywne. Z tego względu, sam fakt regularnego korzystania z pornografii może powodować subiektywne poczucie bycia inną od większości kobiet, co z kolei może skutkować odbieraniem regularnego korzystania z pornografii jako problematycznego zachowania, które wymaga leczenia (Grubbs i Perry, 2018).

Na etapie analizy korelacji prostych, subiektywnie określany stopień religijności, jak i praktyki religijne okazały się dodatnio wiązać zarówno z nasileniem negatywnych symptomów ($r = 0.25, p < 0.001$ dla praktyk religijnych oraz $r = 0.09, p < 0.05$ dla subiektywnej religijności), jak i z poszukiwaniem pomocy psychologicznej ze względu na problematyczne korzystanie z pornografii ($r = 0.49, p < 0.001$ dla praktyk religijnych i $r = 0.17, p < 0.001$ dla subiektywnej religijności). Pomyślnie replikuje to wzór wyników uzyskanych dla Badania 2.

Analiza dla rozszerzonej wersji modelu w Badaniu 3 (Rysunek 9) pokazała jednak, że spośród czterech predyktorów dołączonych do modelu na tym etapie, jedynie wiek pierwszego kontaktu z pornografią tłumaczył unikalną oraz istotną część wariacji w natężeniu negatywnych symptomów. Kobiety, które zetknęły się z pornografią wcześniej w ciągu życia korzystały z niej częściej ($\beta = -0.10, p < 0.05$). Kiedy kontrolowany był czas poświęcany na korzystanie z pornografii, trzy pozostałe zmienne włączone do modelu w wersji rozszerzonej, w tym oba wskaźniki religijności (praktyki religijne, subiektywna religijność, liczba lat korzystania z pornografii) nie były istotnymi predyktorami nasilenia negatywnych symptomów. Wątek znaczenia religijności dla psychologii nałogowych zachowań seksualnych dyskutowany jest również w dalszej części Dyskusji.

Ze względu na znaczenie religijności postulowane w poprzednich badaniach (Grubbs i Perry, 2018) oraz wyniki Badania 2, w następnym etapie analiz sprawdzono, czy czas poświęcany na praktyki religijne (będący wyznacznikiem przywiązania do norm religijnych) może być związana z poszukiwaniem pomocy (Rysunek 9) przez włączenie do modelu praktyk religijnych jako predyktora poszukiwania pomocy psychologicznej. Zbadano też czy ilość praktyk religijnych ma związek z częstotliwością korzystania z pornografii, jako że zmienne te dzieliły wariacje wyjaśnianą dla natężenia negatywnych symptomów (były ze sobą również związane w Badaniu 2).

W omawianych analizach czas poświęcany na praktyki religijne okazał się być najsilniejszym predyktorem poszukiwania pomocy wśród kobiet (podczas gdy odpowiadający związek ten był zupełnie nieobecny u mężczyzn w Badaniu 2), przewyższając pod tym względem nawet nasilenie negatywnych symptomów (praktyki religijne: $\beta = 0.40$; negatywne symptomy: $\beta = 0.33$). Ponadto po dodaniu praktyk religijnych do modelu, relacja między samą częstotliwością korzystania z pornografii i poszukiwaniem pomocy przestała być istotna statystycznie (Rysunek 10). Ten wzór wyników jest zbliżony z wynikami poprzednich badań,

wskazujących że kobieca seksualność jest bardziej związana z aspektami kulturowymi i społecznymi niż seksualność mężczyzn (Baumeister, 2000; Barry i Schlegel, 1984; Ford i Norris, 1993; Adams i Turnes, 1985; Earle i Perricone, 1986). Zasadną wydaje się więc interpretacja mówiąca o tym, że wśród kobiet aspekty kulturowe przyczyniają się do subiektywnego postrzegania regularnego oglądania pornografii jako problematycznego i prowadzą do poszukiwania z tego powodu pomocy.

Analizy przeprowadzone dla ostatecznej wersji modelu analizy ścieżek dla Badania 3 pokazały, że czas poświęcany na praktyki religijne był pozytywnie związany z korzystaniem z pornografii ($\beta = 0.55, p < 0.001$). Szczegółowe analizy pokazały, że związek ten okazał się być istotny wyłącznie dla kobiet poszukujących pomocy, natomiast nieistotny dla tych należących do grupy kontrolnej. Sugeruje to, że ta relacja jest charakterystyczna dla kobiet doświadczających trudności z kontrolą zachowań seksualnych, a niekoniecznie występuje w populacji ogólnej. Warto przypomnieć, że zarówno czas poświęcany na korzystanie z pornografii jak i praktyki religijne były zdecydowanie wyższe w grupie kobiet szukających pomocy psychologicznej, niż w grupie kontrolnej (Tabela 4). Aby mieć pewność co do natury tej zależności potrzebne są dodatkowe badania, jednak możemy wysunąć kilka prawdopodobnych interpretacji tego związku.

Możliwe jest, że dla niektórych szukających pomocy osób zaangażowanie się w zachowania wspierające normy religijne (praktyki religijne) może stanowić narzędzie do regulacji negatywnych emocji wywołanych przez poprzednie zachowania przekraczające te normy (korzystanie z pornografii). Potencjalnie poprawna może być też druga ścieżka interpretacyjna. Zarówno korzystanie z pornografii, jak i zaangażowanie się w praktyki religijne może stanowić konsekwencję zwiększonych impulsów do oglądania pornografii w grupie kobiet poszukujących pomocy psychologicznej ze względu na problematyczne korzystanie z pornografii. W myśl tej interpretacji korzystanie z pornografii byłoby po prostu

przejawem ulegania własnym impulsom, a praktyki religijne stanowiłyby próbę radzenia sobie z tymi impulsami. Związek pomiędzy korzystaniem z pornografii a praktykami religijnymi w grupie klinicznej może być wytłumaczony również na gruncie teorii paradoksalnych efektów samokontroli (Wegner, 1994). Wyższe i bardziej restrykcyjne normy mogą bowiem prowadzić do większego hamowania zachowania (lub myśli), które jest niezgodne z tymi normami (np. oglądanie pornografii). Jak jednak pokazują badania poprzednie badania (np. Abramowitz, Tolin i Street, 2001) w niektórych przypadkach hamowanie może prowadzić do efektów paradoksalnych – to znaczy zwiększenia frekwencji zachowań przekraczających te normy, które były hamowane. To może z kolei skutkować zwiększoną dostępnością tych norm i w konsekwencji zwiększeniem zachowań zgodnych z normami – w tym wypadku – praktyk religijnych. Angażowanie się w zachowania wspierające normy oraz zachowania je przekraczające może więc w pewnych wypadkach działać na zasadzie wzajemnego sprzężenia zwrotnego (nawet gdy świadome intencje osób były odwrotne) (Grubbs i Perry, 2018). Wcześniejsze badania nad paradoksalnym efektem tłumienia skupiało się głównie na tłumieniu myśli (Abramowitz i inni, 2001), jednak wiemy również, że podobne paradoksalne efekty mogą być skutkiem tłumienia emocji (metaanaliza: Webb, Miles i Sheeran, 2012). Badacze wskazują na istotną rolę paradoksalnych efektów tłumienia w rozwinięciu się niektórych chorób psychicznych – na przykład zaburzenia obsesyjno-kompulsywnego (*obsessive-compulsive disorder*, OCD) (Purdon, 2004). W dodatku, wskazuje się także na pewne podobieństwa kompulsywnych zachowań seksualnych i OCD (Kor i inni, 2013; Gola, 2016a).

Przywołane powyżej interpretacje mechanizmów kryjących się za związkiem praktyk religijnych oraz korzystaniem z pornografii w grupie klinicznej są jednak wyłącznie hipotetyczne i nie mogą zostać ostatecznie zweryfikowane jedynie na podstawie danych zebranych w badaniu 3. Ze względu na to że interpretacje te osadzone są w dostępnej

literaturze, uważamy że są one warte przetestowania w przyszłych badaniach, których głównym celem będzie wyjaśnienie natury tego związku.

Co ciekawe, wśród kobiet, wiek odgrywa istotną rolę w korzystaniu z pornografii. Dodatkowo wiek pierwszego kontaktu z pornografią był istotnie związany zarówno z nasileniem negatywnych objawów, jak i czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii. Żadne z tych relacji nie były istotne w przypadku badania na grupie mężczyzn (Badanie 2). Młodsze kobiety deklarowały częstsze korzystanie z pornografii niż starsze. Ponadto te, które zaczęły oglądać pornografię w młodszym wieku doświadczały większego natężenia negatywnych objawów nałogowych. Wyniki te są zgodne z badaniami dla uzależnień od substancji oraz patologicznego i hazardu (Grant i Dawson, 1998; Rahman i inni, 2012; Hingson i inni, 2006). Różnica w uzyskanych wynikach dla kobiet i mężczyzn musi być zreplikowana w kolejnych badaniach, obejmujących bardziej zróżnicowane wiekowo grupy osób, jednak w świetle tych wyników możliwe jest, że – jak sugerują dotychczasowe badania – kobieca seksualność jest bardziej podatna na wpływ uczenia (Baumeister, 2000).

Ograniczenia – Badanie 2 i Badanie 3.

Badania 2 i 3 prezentowane w obecnej pracy, mimo że dostarczają ważnego wglądu w psychologię nałogowych zachowań seksualnych, posiadają również pewne ograniczenia. W przypadku Badania 3 przeprowadzonego wśród kobiet szczególnie widoczna jest niska liczebność uczestniczek badania poszukujących pomocy psychologicznej ze względu na nałogowe zachowania seksualne. W badaniu tym obserwujemy również relatywnie wysokie wskaźniki odmów odpowiedzi, co skutkuje dużym odsetkiem braków danych. Procedura rekrutacji uczestników była identyczna dla obu płci, jednak w przypadku mężczyzn, zrekrutowanych zostało 132 uczestników przez 12 miesięcy, natomiast w przypadku kobiet tylko 39 uczestniczek przez 18 miesięcy. Oznacza to, że mężczyźni szukają pomocy z

powodu korzystania z pornografii 5.07 razy częściej niż kobiety. Jest to potwierdzenie oszacowanej wcześniej proporcji 5:1 (Kuzma i Black, 2008) i bliskie innym badaniom wskazującym na proporcję 4:1 (Briken i inni, 2007). Fakt, że prezentowane w tej pracy Badanie 3 jest jednym z niewielu skupiających się na poszukiwaniu pomocy z powodu nałogowych zachowań seksualnych wśród kobiet i pierwszym, które uwzględnia czynniki prowadzące do poszukiwania pomocy, prawdopodobnie wynika również z dużych trudności w rekrutacji uczestniczek badania do prób klinicznych.

Porównywanie wyników uzyskanych na grupie mężczyzn w Badaniu 2 oraz na grupie kobiet w Badaniu 3 musi być przeprowadzane z ostrożnością. W Badaniu 2 (zarówno w grupie klinicznej jak i kontrolnej) brały udział tylko osoby heteroseksualne. W Badaniu 3 nie orientacja jego uczestniczek nie została ograniczona do heteroseksualnej, jako że jeszcze bardziej zmniejszyłoby to rozmiary próby badanej (szczególnie ważne jest to w przypadku grupy klinicznej). Biorąc to pod uwagę, jednym z kierunków przyszłych badań byłoby zreplicowanie wyników tu uzyskanych na większych próbach, z uwzględnieniem płci oraz orientacji seksualnej jako moderatorów analizowanych związków.

Bardzo korzystnym byłoby przeprowadzenie podobnych analiz również w innych krajach. Pozwoliłoby to na uchwycenie różnic międzykulturowych, mogących wpływać na relacje pomiędzy badanymi. Wnioski wypływające z przeprowadzonych analiz, szczególnie te dotyczące norm religijnych mają zastosowanie do populacji polskiej, ale obraz wyników może wyglądać inaczej w innych kulturach czy krajach o innym stopniu konserwatyzmu religijnego.

Z uwagi na to, że diskutowane badania jako pierwsze podejmowały zagadnienie czynników skłaniających kobiety i mężczyzn do poszukiwania pomocy, przeprowadzane analizy miały charakter eksploracyjny. W toku analiz nie zastosowano poprawek na wielokrotne porównania, co podnosi ryzyko wystąpienia błędów II Rodzaju.

Kolejne możliwe ograniczenie jest związane z użyciem kwestionariusza SAST-R dla zbadania nasilenia negatywnych symptomów. W związku z tym że nasilenie negatywnych symptomów wydaje się zmienną kluczową w obrazie nałogowych zachowań seksualnych, w przyszłych badaniach warto użyć również innych niż kwestionariusz SAST-R miar o podobnym przeznaczeniu, aby upewnić się o transferze uzyskanych efektów również na inne miary. W momencie przeprowadzania badania kwestionariusz SAST-R był jedynym narzędziem dotyczącym zachowań hiperseksualnych dostępnym w języku polskim (Gola, Skorko i inni, 2016). Obecnie dostępne są także inne miary do pomiaru pokrewnych konstruktów, popularne w badaniach nad zachowaniami hiperseksualnymi.

W badaniach 2 i 3 do grup klinicznych zostały włączone jedynie osoby, które nie doświadczały zaburzeń współistniejących do nałogowego korzystania z pornografii. Ten zabieg pomaga uzyskać jednoznaczny obraz kliniczny w badanej próbie. Jednak, ponieważ trudności z kontrolą zachowań seksualnych stosunkowo często diagnozowane są wraz z zaburzeniami towarzyszącymi (Griffiths, 2012), jednym z kierunków przyszłych badań może być analiza wyników również dla osób z zaburzeniami współistniejącymi (pozwoli to również na porównanie różnic pomiędzy tymi grupami osób).

Podsumowanie uzyskanych wyników oraz ich implikacje

Badanie 1 prezentowane w obecnej pracy jest jednym z niewielu, które dostarcza informacji o czasowych, populacyjnych zmianach w rozpowszechnieniu pornografii online oraz pierwszym, dla którego wskaźniki opierają się o rzeczywistą aktywność uczestników badania na stronach internetowych. Przeprowadzone analizy pokazały szybszy wzrost populacyjnego rozpowszechnienia pornografii internetowej niż inne dostępne analizy opierające się na danych samoopisowych (sondaż GSS, Wright, 2013; Price i inni, 2016). Chociaż wzór uzyskanych wyników nie jest w tym przypadku jednoznaczny, uzyskane wyniki sugerują, że

odsetek osób korzystających z pornografii może wzrastać nawet wewnątrz grupy osób już korzystających z internetu – tendencja ta zaznacza się wyraźniej dla mężczyzn niż dla kobiet. Wyniki analiz dotyczących związku charakterystyk demograficznych (płeć, wiek, miejsce zamieszkania) z korzystaniem z pornografii wśród internautów wydają się pomyślnie replikować wyniki poprzednich badań. Internauci korzystali z pornografii częściej niż internautki. W przypadku zmiennej Wiek odnotowany został związek krzywoliniowy, prawdopodobieństwo odwiedzania stron pornograficznych najpierw wzrasta, osiąga maksimum dla osób pomiędzy 18 a 27 rokiem życia, a następnie zaczyna spadać dla osób starszych.

Ograniczenia miar deklaracyjnych omawiane w pierwszej części pracy i motywujące analizy raportowane w Badaniu 1 mogą mieć bardzo duży wpływ na badania oraz diagnostykę nałogowych zachowań seksualnych. Znaczenie stopnia korzystania z pornografii (kryterium ilościowe) w charakterystyce nałogowych zachowań seksualnych nie może być poprawnie ocenione, jeśli samoopisowe miary które są wykorzystywane w znakomitej większości dostępnych badań dzielą tylko kilkanaście procent wariacji z faktycznym zachowaniem (Junco, 2013; Kahn i inni, 2014). Ze względu na to, przyszłe badania powinny w coraz większym zakresie korzystać z różnego rodzaju wskaźników obiektywnych. Opracowanie efektywnej metody oceny stopnia korzystania z pornografii w sposób obiektywny może być również ważne dla indywidualnej terapii problematycznego korzystania z pornografii. Osoby zgłaszające problematyczne korzystanie z pornografii mogłyby dzięki wskaźnikom z poziomu indywidualnego monitorować własną konsumpcję pornografii, co mogłoby wspomagać proces terapii oraz ułatwiać osobie kontrolę nad własnym zachowaniem. Ze względu na to, że analizy dla Badania 1 opierały się na danych pochodzących z zewnętrznego badania panelowego, biorąc pod uwagę własne cele badawcze posiada ono kilka ważnych ograniczeń omówionych wcześniej. Jednak badanie to jest dopiero

pierwszym krokiem w kierunku bardziej rzetelnej estymacji indywidualnych oraz populacyjnych wskaźników korzystania z pornografii w oparciu o wskaźniki obiektywne. Kolejnym krokiem będzie wykorzystanie informacji uzyskanych w Badaniu 1 i samodzielne przeprowadzenie podobnego badania podłużnego, z pełną kontrolą nad jego kształtem.

Wzrastające rozpowszechnienie pornografii internetowej pokazane w analizach dla Badania 1 w połączeniu ze wzrastającymi wskaźnikami poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (wzrost o 340% w latach 2009-12 dla grup 12-krokowych; Gola, 2016a) pokazują potrzebę badań nad mechanizmami leżącymi u podstawy nałogowych zachowań seksualnych oraz nad charakterystykami osób doświadczających trudności z kontrolą zachowań seksualnych. Wedle mojej wiedzy, opisane w obecnej pracy Badania 2 oraz 3 są pierwszymi, które bezpośrednio dotyczą zagadnień relacji pomiędzy stopniem korzystania z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów i rzeczywistym poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii (w oparciu o grupy osób które zgłosiły się z tego względu do psychologa, psychiatry bądź seksuologa). Wyniki własnych analiz pokazują, iż przyszłe badania oraz aktywność terapeutyczna w tym obszarze powinny bardziej skupić się na wpływie korzystania z pornografii na życie i funkcjonowanie osoby (aspekt jakościowy), niż na samej częstotliwości czy czasie korzystania z pornografii (aspekt ilościowy). Uzyskane wyniki pokazały również istotny, pozytywny związek czasu poświęcanego na korzystanie z pornografii z poszukiwaniem pomocy psychologicznej. Związek ten jednak był w całości wyjaśniany przez negatywne symptomy (w przypadku mężczyzn) oraz negatywne symptomy i praktyki religijne w grupie kobiet. Sam stopień korzystania z pornografii wydaje się mieć ograniczoną użyteczność w diagnostyce nałogowych zachowań seksualnych. To negatywne symptomy okazały się najważniejszymi predyktorami zachowań nakierowanych na poszukiwanie możliwości leczenia (w grupie

kobiet wraz z zaangażowaniem w praktyki religijne). Czynniki takie jak negatywne behawioralne konsekwencje związane z korzystaniem z pornografii powinny mieć krytyczne znaczenie w procesie definiowania oraz rozpoznawania problematycznego korzystania z pornografii oraz nałogowych zachowań seksualnych (być może również innych zachowań seksualnych dla których występują problemy z kontrolą). Wyniki Badania 2 pokazały, że nasilenie symptomów nałogowych tłumaczyło aż 42% wariancji w prawdopodobieństwie poszukiwania pomocy psychologicznej w związku z problematycznym korzystaniem z pornografii. Czas poświęcany na korzystanie z pornografii tłumaczył tylko 1% w wariancji w tej zmiennej. Dobrze ilustruje to uderzającą różnicę w wadze zmiennych związanych z kryterium jakościowym oraz ilościowym w motywowaniu decyzji o poszukiwaniu terapii.

Wyniki uzyskane w badaniach własnych – szczególnie relacje pomiędzy statusem związku, aktywnością seksualną oraz nasileniem negatywnych symptomów - wskazują również na potrzebę badań dotyczących roli jaką odgrywa jakość życia seksualnego w intymnych związkach u osób z problematycznym korzystaniem z pornografii oraz możliwych czynników, które powodują trudności w tworzeniu satysfakcjonujących związków.

Wyniki Badań 2 i 3 zaprezentowane w pracy pokazują także, jak ważną rolę w obrazie nałogowych zachowań seksualnych odgrywają osobiste przekonania na temat pornografii i normy religijne. W Badaniu 2 tak samo jak w Badaniu 3 oba wskaźniki dotyczące religijności (subiektywna religijność oraz czas poświęcany praktykom religijnym) były pozytywnie związane zarówno z czasem poświęcanym na korzystanie z pornografii, nasileniem negatywnych symptomów jak i poszukiwaniem pomocy psychologicznej w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi. Kontrolując wpływ innych zmiennych w ramach modelu ścieżkowego wykazano, że subiektywna religijność tłumaczy unikalną część wariancji dla negatywnych symptomów w grupie mężczyzn, natomiast praktyki religijne są ważnym predyktorem poszukiwania pomocy psychologicznej w grupie kobiet. Osobiste

przekonania religijne i moralne mogą także odgrywać istotną rolę w procesie terapii i powinny być brane pod uwagę przez terapeutów. Dodatkowo podczas wywiadów klinicznych użyteczne wydaje się zebranie informacji na temat wieku pierwszego kontaktu z pornografią. Wyniki Badania 3 pokazały, że zetknięcie z pornografią w młodszym wieku może wiązać się z wyższą konsumpcją pornografii oraz wyższym natężeniem negatywnych objawów u kobiet. W przypadku mężczyzn wiek pierwszego kontaktu istotnie różnicował grupę osób poszukujących terapii w związku z nałogowymi zachowaniami seksualnymi od grupy kontrolnej. W świetle wyników badań prezentowanych w tej pracy wydaje się również ważne, aby przyszłe badania obejmowały nie tylko stopień konsumpcji pornografii, ale też powody tej konsumpcji oraz podjęły temat różnych podejść do przekonań religijnych oraz ich wpływu na nałogowe zachowania seksualne. W tym punkcie należy czerpać z bogatego dorobku naukowego zbudowanego w obszarze psychologii religii.

W związku z tym, że obecnie dyskutowane jest włączenie kompulsywnych zachowań seksualnych do nowej klasyfikacji ICD-11 (Kraus i inni, 2018; Gola i Potenza, 2018; World Health Organization, 2017), wnioski z badań własnych wskazują, by przyszłe wytyczne dla terapii kobiet i mężczyzn uwzględniły nie tylko międzyplciowe różnice w obrazie klinicznym tego zaburzenia (Briken i inni, 2007; Reid, Dhuffar, Parhami i Fong, 2012), ale także czynniki prowadzące jednostkę do poszukiwania pomocy psychologicznej. Mam nadzieję, że wnioski płynące z wyników opisanych tu badań będą przydatne zarówno dla badaczy zajmujących się zachowaniami seksualnymi, jak i dla terapeutów pracujących z osobami szukającymi leczenia z powodu problematycznego korzystania z pornografii.

Bibliografia

- Abramowitz, J. S., Tolin, D. F., Street, G. P. (2001). Paradoxical effects of thought suppression: A meta-analysis of controlled studies. *Clinical Psychology Review*, 21(5), 683-703.
- Adams, C., Turner, B. (1985). Reported Change in Sexuality from Young Adulthood to Old Age. *The Journal of Sex Research*, 21(2), 126-141.
- Agardh, A., Tumwine, G., Östergren, P. O. (2011). The impact of socio-demographic and religious factors upon sexual behavior among Ugandan university students. *PLoS One*, 6(8), e23670.
- Aggarwal, G., Bursztein, E., Jackson, C., Boneh, D. (2010). An analysis of private browsing modes in modern browsers. *Proceedings of the 19th USENIX conference on Security*, 6-23, USENIX Association.
- Allison, P. D. (2003). Missing data techniques for structural equation modeling. *Journal of abnormal psychology*, 112(4), 545-557.
- Arbuckle, J. L. (2013). *IBM SPSS Amos 22 user's guide*. Crawfordville, FL: Amos Development Corporation.
- Ashley, L. L., Boehlke, K. K. (2012). Pathological gambling: A general overview. *Journal of Psychoactive Drugs*, 44(1), 27-37.
- Auer, M., Griffiths, M. D. (2017). Self-Reported Losses Versus Actual Losses in Online Gambling: An Empirical Study. *Journal of Gambling Studies*, 33(3), 795–806.
- AVN Media Network (2017) *Global Porn Trends: Serbia*. Dostęp: 10 czerwca 2018: <https://avn.com/business/articles/video/adult-empire-takes-a-look-at-porn-in-the-republic-of-serbia-744568.html>
- Barrett, P. M. (2012, 22 czerwca). The new republic of porn. *Bloomberg Businessweek*. Dostęp: 15 czerwca 2018: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-06-21/the-new-republic-of-porn>
- Barry, H., Schlegel, A. (1984). Measurements of adolescent sexual behavior in the standard sample of societies. *Ethnology*, 23(4), 315-329.

- Baumeister, R. F. (2000). Gender differences in erotic plasticity: the female sex drive as socially flexible and responsive. *Psychological Bulletin*, 126(3), 347-374.
- Baumeister, R. F., Catanese, K. R., Vohs, K. D. (2001). Is there a gender difference in strength of sex drive? Theoretical views, conceptual distinctions, and a review of relevant evidence. *Personality and social psychology review*, 5(3), 242-273.
- Beutel, M. E., Stobel-Richter, Y., Brahler, E. (2008). Sexual desire and sexual activity of men and women across their lifespans: results from a representative German community survey. *BJU International*, 101(1), 76–82.
- Boies, S. C., Cooper, A., Osborne, C. S. (2004). Variations in Internet-related problems and psychosocial functioning in online sexual activities: Implications for social and sexual development of young adults. *CyberPsychology & Behavior*, 7(2), 207-230.
- Briken, P., Habermann, N., Berner, W., Hill, A. (2007). Diagnosis and treatment of sexual addiction: A survey among German sex therapists. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 14(2), 131-143.
- Byrne, B. M. (2013). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. Nowy Jork: Routledge.
- Carnes, P. (1983). *Out of the shadows: Understanding sexual addiction*. Minneapolis, MN: CompCare.
- Carnes, P., Green, B., Carnes, S. (2010). The same yet different: Refocusing the Sexual Addiction Screening Test (SAST) to reflect orientation and gender. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 17(1), 7-30.
- Carroll, J. L., Volk, K. D., Hyde, J. S. (1985). Differences between males and females in motives for engaging in sexual intercourse. *Archives of sexual behavior*, 14(2), 131-139.
- Carvalho, A., Traen, B., Stulhofer, A. (2014). Masturbation and Pornography Use Among Coupled Heterosexual Men With Decreased Sexual Desire: How Many Roles of Masturbation? *Journal of Sex and Marital Therapy*, 41(6), 626-635.
- Cash, H., D Rae, C., H Steel, A., Winkler, A. (2012). Internet addiction: A brief summary of research and practice. *Current Psychiatry Reviews*, 8(4), 292-298.

- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2 ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cooper, A. (1998). Sexuality and the Internet: Surfing into the new millennium. *CyberPsychology & Behavior*, 1(2), 187-193.
- Cooper, A., Scherer, C. R., Boies, S. C., Gordon, B. L. (1999). Sexuality on the Internet: From sexual exploration to pathological expression. *Professional Psychology: Research and Practice*, 30(2), 154-164.
- Delmonico, D., Miller, J. (2003). The Internet Sex Screening Test: A comparison of sexual compulsives versus non-sexual compulsives. *Sexual and Relationship Therapy*, 18(3), 261-276.
- Dines, G. (2016, 8 kwiecień) Is porn immoral? That doesn't matter: It's a public health crisis. *The Washington Post*. Dostęp: 2 czerwca 2018:
https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/04/08/is-porn-immoral-that-doesnt-matter-its-a-public-health-crisis/?utm_term=.d751cb2b75b9
- Döring, N. M. (2009). The Internet's impact on sexuality: A critical review of 15 years of research. *Computers in Human Behavior*, 25, 1089-1101.
- Dutra, L., Stathopoulou, G., Basden, S. L., Leyro, T. M., Powers, M. B., Otto, M. W. (2008). A meta-analytic review of psychosocial interventions for substance use disorders. *American Journal of Psychiatry*, 165(2), 179-187.
- Earle, J., Perricone, P. (1986). Premarital Sexuality: A Ten-Year Study of Attitudes and Behavior on a Small University Campus. *The Journal of Sex Research*, 22(3), 304-310.
- Edelman, B. (2009). Markets: Red light states: Who buys online adult entertainment?. *Journal of Economic Perspectives*, 23(1), 209-20.
- Eleuteri, S., Tripodi, F., Petrucci, I., Rossi, R., Simonelli, C. (2014). Questionnaires and scales for the evaluation of the online sexual activities: A review of 20 years of research. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1), artykuł 2.

- Farmer, M. A., Trapnell, P. D., Meston, C. M. (2009). The relation between sexual behavior and religiosity subtypes: A test of the secularization hypothesis. *Archives of Sexual Behavior*, 38(5), 852-865.
- Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. *Journal of Consumer Research*, 20(2), 303-315.
- Ford, K., Norris, A. (1993). Urban Hispanic Adolescents and Young Adults: Relationship of Acculturation to Sexual Behavior. *The Journal of Sex Research*, 30(4), 316-323.
- Gao, X., Yang, Y., Fu, H., Lindqvist, J., Wang, Y. (2014). Private browsing: An inquiry on usability and privacy protection. *Proceedings of the 13th Workshop on Privacy in the Electronic Society*, 97-106.
- Global Web Index (2017) *USA Market Report*. Dostęp: 10 czerwca 2018:
<https://insight.globalwebindex.net/hubfs/USA-Market-Report.pdf?t=1510933907309>
- Gmeiner, M., Price, J., Worley, M. (2015). A review of pornography use research: Methodology and results from four sources. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(4), artykuł 4.
- Gola, M. (2016a). Mechanisms, not mere symptoms: tips for working with people who seek treatment for hypersexual behaviour. From the clinical and neuroscience perspective. *Przegląd Seksuologiczny*, 2(46), 2-18.
- Gola, M. (2016b) *Psychologiczne i kliniczne aspekty nałogowego korzystania z pornografii oraz koncepcja neuronalnych mechanizmów tego problemu*. Autoreferat Habilitacyjny.
- Gola, M., Kowalewska, E., Wordecha, M., Lew-Starowicz, M., Kraus, S., Potenza, M. (2018, kwiecień) *Findings from the Polish compulsive sexual behavior disorder field trial*. Referat na konferencji Internation Conference on Behavioral Addictions. Kolonia, Niemcy.
- Gola, M., Lewczuk, K., Skorko, M. (2016). What matters: quantity or quality of pornography use? Psychological and behavioral factors of seeking treatment for problematic pornography use. *The Journal of Sexual Medicine*, 13(5), 815-824.

- Gola, M., Skorko, M., Kowalewska, E., Kołodziej, A., Sikora, M., Wodyk, M., ... Dobrowolski, P. (2016). Polish adaptation of Sexual Addiction Screening Test-Revised. *Polish Psychiatry, 41*, 1-21.
- Gola, M., Wordecha, M., Sescousse, G., Lew-Starowicz, M., Kossowski, B., Wypych, M., ... Marchewka, A. (2017). Can pornography be addictive? An fMRI study of men seeking treatment for problematic pornography use. *Neuropsychopharmacology, 42*(10), 2021-2031.
- Gola, M., Potenza, M. N. (2016). Paroxetine treatment of problematic pornography use: a case series. *Journal of Behavioral Addictions, 5*(3), 529-532.
- Gola, M., Potenza, M. N., (2018) Promoting educational, classification, treatment, and policy initiatives. *Journal of Behavioral Addictions, 1-13*. Dostęp: 15 czerwca 2018: <https://akademai.com/doi/pdf/10.1556/2006.7.2018.51>
- Gold, M. A., Sheftel, A. V., Chiappetta, L., Young, A. J., Zuckoff, A., DiClemente, C. C., Primack, B. A. (2010). Associations between religiosity and sexual and contraceptive behaviors. *Journal of pediatric and adolescent gynecology, 23*(5), 290-297.
- Goodman, A. (1998). Sexual addiction: The new frontier. *The Counselor, 16*, 17-26.
- Graaf, H., Sandfort, T. G. (2004). Gender differences in affective responses to sexual rejection. *Archives of Sexual Behavior, 33*(4), 395-403.
- Grant, B. F., Dawson, D. A. (1998). Age of onset of drug use and its association with DSM-IV drug abuse and dependence: results from the National Longitudinal Alcohol Epidemiologic Survey. *Journal of Substance Abuse, 10*(2), 163-173.
- Grubbs, J. B., Exline, J. J., Pargament, K. I., Hook, J. N., Carlisle, R. D. (2015). Transgression as addiction: religiosity and moral disapproval as predictors of perceived addiction to pornography. *Archives of Sexual Behavior, 44*(1), 125-136.
- Grubbs, J. B., Exline, J. J., Pargament, K. I., Volk, F., Lindberg, M. J. (2016). Internet Pornography Use, Perceived Addiction, and Religious/Spiritual Struggles. *Archives of Sexual Behavior, 46*(6), 1733-1745.
- Grubbs, J. B., Perry, S. L. (2018). Moral incongruence and pornography use: A critical review and integration. *The Journal of Sex Research, 34*, 1-9.

- Grubbs, J., Perry, S., Kraus, S. (2018, kwiecień) *Assessing problematic pornography use in a nationally representative sample of U.S. adults*. Referat na konferencji International Conference on Behavioral Addictions. Kolonia, Niemcy.
- Grubbs, J. B., Volk, F., Exline, J. J., Pargament, K. I. (2015). Internet pornography use: perceived addiction, psychological distress, and the validation of a brief measure. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 41(1), 83–106.
- Griffiths, M. (2012). Internet sex addiction: A review of empirical research. *Addiction Research & Theory*, 20(2), 111-124.
- Hägström-Nordin, E., Tydén, T., Hanson, U., Larsson, M. (2009). Experiences of and attitudes towards pornography among a group of Swedish high school students. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 14(4), 277-28
- Hald, G. M. (2006). Gender differences in pornography consumption among young heterosexual Danish adults. *Archives of Sexual Behavior*, 35(5), 577-585.
- Hingson, R. W., Heeren, T., Winter, M. R. (2006). Age at drinking onset and alcohol dependence: age at onset, duration, and severity. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(7), 739–746.
- Hsu, B., Kling, A., Kessler, C., Knapke, K., Diefenbach, P., Elias, J. E. (1994). Gender differences in sexual fantasy and behavior in a college population: A ten-year replication. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 20(2), 103-118.
- Hu, L. T., Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: a Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Huberman, J. S., Chivers, M. L. (2015). Examining gender specificity of sexual response with concurrent thermography and plethysmography. *Psychophysiology*, 52(10), 1382-1395.
- Huberman, J. S., Maracle, A. C., Chivers, M. L. (2015). Gender-specificity of women's and men's self-reported attention to sexual stimuli. *The Journal of Sex Research*, 52(9), 983-995.
- Julien, E., Over, R. (1988). Male sexual arousal across five modes of erotic stimulation. *Archives of Sexual Behavior*, 17(2), 131-143.

- Junco, R. (2013). Comparing actual and self-reported measures of Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 626-631.
- Kafka, M. P. (2010). Hypersexual disorder: A proposed diagnosis for DSM-V. *Archives of Sexual Behavior*, 39(2), 377-400.
- Kafka, M. P. (2014). What happened to hypersexual disorder? *Archives of Sexual Behavior*, 43(7), 1259–1261.
- Karila, L., Wéry, A., Weinstein, A., Cottencin, O., Petit, A., Reynaud, M., Billieux, J. (2014). Sexual addiction or hypersexual disorder: different terms for the same problem? A review of the literature. *Current pharmaceutical design*, 20(25), 4012-4020.
- Kahn, A. S., Ratan, R., Williams, D. (2014). Why we distort in self-report: Predictors of self-report errors in video game play. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(4), 1010-1023.
- Kelly, L., Kerr, G., Drennan, J. (2017). Privacy concerns on social networking sites: a longitudinal study. *Journal of Marketing Management*, 33(17-18), 1465-1489.
- Klein, V., Rettenberger, M., Briken, P. (2014). Self reported indicators of hypersexuality and its correlates in a female online sample. *The Journal of Sexual Medicine*, 11(8), 1974-1981.
- Kor, A., Fogel, Y. A., Reid, R. C., Potenza, M. N. (2013). Should hypersexual disorder be classified as an addiction? *Sexual Addiction & Compulsivity*, 20(1-2), 27-47.
- Kraus, S. W., Gola, M., Kowalewska, E., Lew-Starowicz, M., Hoff, R. A., Porter, E., Potenza, M. N. (2017). OP-55: Brief Pornography Screener: a comparison of US and Polish pornography users. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(S1), 27-28.
- Kraus, S. W., Krueger, R. B., Briken, P., First, M. B., Stein, D. J., Kaplan, M. S., ... Reed, G. M. (2018). Compulsive sexual behaviour disorder in the ICD-11. *World Psychiatry*, 17(1), 109-110.
- Kraus, S. W., Martino, S., Potenza, M. N. (2016). Clinical characteristics of men interested in seeking treatment for use of pornography. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(2), 169-178.

- Kraus, S. W., Potenza, M. N., Martino, S., Grant, J. E. (2015). Examining the psychometric properties of the Yale-Brown Obsessive-Compulsive Scale in a sample of compulsive pornography users. *Comprehensive Psychiatry*, 59, 117-122.
- Kraus, S. W., Voon, V., Potenza, M. N. (2016). Should compulsive sexual behavior be considered an addiction? *Addiction*, 111(12), 2097-2106.
- Kuhn, S., Gallinat, J. (2014). Brain structure and functional connectivity associated with pornography consumption: the brain on porn. *JAMA Psychiatry*, 71(7), 827–834.
- Kuzma, J. M., Black, D. W. (2008). Epidemiology, prevalence, and natural history of compulsive sexual behavior. *Psychiatric Clinics of North America*, 31(4), 603-611.
- Kvalem, I. L., Traen, B., Lewin, B., Štulhofer, A. (2014). Self-perceived effects of Internet pornography use, genital appearance satisfaction, and sexual self-esteem among young Scandinavian adults. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(4), artykuł 4.
- Leiblum, S. R. (2001). Women, sex and the Internet. *Sexual and Relationship Therapy*, 16(4), 389- 405.
- Levin, R. J. (2005). Sexual arousal – its physiological roles in human reproduction. *Annual Review of Sex Research*, 16(1), 154-189.
- Lewczuk, K., Szmyd, J., Skorko, M., Gola, M. (2017). Treatment seeking for problematic pornography use among women. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(4), 445-456.
- Ley, D., Prause, N., Finn, P. (2014). The Emperor Has No Clothes: A Review of the “Pornography Addiction” Model. *Current Sexual Health Reports*, 6, 94–105.
- Love, T., Laier, C., Brand, M., Hatch, L., Hajela, R. (2015). Neuroscience of Internet pornography addiction: A review and update. *Behavioral Sciences*, 5, 388–433.
- Lykke, L. C., Cohen, P. N. (2015). The widening gender gap in opposition to pornography, 1975–2012. *Social Currents*, 2(4), 307-323.
- MacKinnon, D. P. (2008). *Introduction to Statistical Mediation Analysis*. Nowy Jork, NY: Routledge.

- Martyniuk, U., Briken, P., Sehner, S., Richter-Appelt, H., Dekker, A. (2016). Pornography Use and Sexual Behavior Among Polish and German University Students. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 42(6), 494-514.
- Martyniuk, U., Dekker, A., Sehner, S., Richter-Appelt, H., Briken, P. (2015). Religiosity, sexual myths, sex taboos, and pornography use: A cross-national comparison of Polish and German university students. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(2) artykuł 4.
- Mowlabocus S (2010) Porn 2.0? Technology, social practice and the new online porn industry. W: Attwood, F. (red.) *Porn.com: Making Sense of Online Pornography*. Nowy Jork i Oksford: Peter Lang.
- Odlaug, B. L., Lust, K., Schreiber, L., Christenson, G., Derbyshire, K., Harvanko, A., ... Grant, J. E. (2013). Compulsive sexual behavior in young adults. *Annals of Clinical Psychiatry*, 25(3), 193-200.
- Ogas, O., Gaddam, S. (2011). *A billion wicked thoughts: What the world's largest experiment reveals about human desire*. Nowy Jork, NY: Dutton.
- Opinium Research (2015). *500 Online Interviews amongst UK adults aged 18*. Institute for Public Policy Research, UK.
- Orzack, M. H., Ross, C. J. (2000). Should virtual sex be treated like other sex addictions? *Sexual Addiction and Compulsivity*, 7, 113–125.
- Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C., Reid, R. C. (2012). The impact of Internet pornography on adolescents: A review of the research. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 19(1-2), 99-122.
- Park, B. Y., Wilson, G., Berger, J., Christman, M., Reina, B., Bishop, F., ... Doan, A. P. (2016). Is Internet pornography causing sexual dysfunctions? A review with clinical reports. *Behavioral Sciences*, 6(3), 17.
- Perry, S. L., Schleifer, C. (2017). Race and Trends in Pornography Viewership, 1973–2016: Examining the Moderating Roles of Gender and Religion. *The Journal of Sex Research*, 1-12.

- Peter, J., Valkenburg, P. M. (2008). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and sexual preoccupation: A three-wave panel study. *Media Psychology, 11*(2), 207-234.
- Pornhub.com (2016) *Pornhub Insights, 10 years in review*. Dostęp: 10 czerwca 2018: <https://www.pornhub.com/insights/10-years>
- Pornhub.com (2017) *Pornhub Insights, 2016 Year in Review*. Dostęp: 10 czerwca 2018: www.pornhub.com/insights/2016-year-in-review
- Potenza, M. N. (2006). Should addictive disorders include non-substance-related conditions?. *Addiction, 101*(s1), 142-151.
- Potenza, M. N. (2014). Non-substance addictive behaviors in the context of DSM-5. *Addictive Behaviors, 39*(1), 1-2.
- Potenza, M. N., Gola, M., Voon, V., Kor, A., Kraus, S. W. (2017). Is excessive sexual behaviour an addictive disorder? *The Lancet Psychiatry 4*(9), 663-664.
- Potenza, M. N., Higuchi, S., Brand, M. (2018). Call for research into a wider range of behavioural addictions. *Nature, 555*, 30.
- Prause, N., Steele, V. R., Staley, C., Sabatinelli, D., Hajcak, G. (2015). Modulation of late positive potentials by sexual images in problem users and controls inconsistent with "porn addiction". *Biological Psychology, 109*, 192-199.
- Preacher, K. J., Kelley, K. (2011). Effect size measures for mediation models: quantitative strategies for communicating indirect effects. *Psychological methods, 16*(2), 93-115.
- Price, J., Patterson, R., Regnerus, M., Walley, J. (2016). How much more XXX is Generation X consuming? Evidence of changing attitudes and behaviors related to pornography since 1973. *Journal of Sex Research, 53*, 12-20.
- Purdon, C. (2004). Empirical investigations of thought suppression in OCD. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 35*(2), 121-136.
- R Core Team (2013). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing. Wiedeń, Austria.
- Rahman, A. S., Pilver, C. E., Desai, R. A., Steinberg, M. A., Rugle, L., Krishnan-Sarin, S., Potenza, M. N. (2012). The relationship between age of gambling onset and adolescent problematic gambling severity. *Journal of Psychiatric Research, 46*(5), 675-683.

- Regnerus, M., Gordon, D., Price, J. (2016). Documenting pornography use in America: A comparative analysis of methodological approach. *Journal of Sex Research*, 53, 873–881.
- Reid, R. C., Berlin, H. A., Kingston, D. A. (2015). Sexual impulsivity in hypersexual men. *Current Behavioral Neuroscience Reports*, 2(1), 1-8.
- Reid, R. C., Carpenter, B. N., Hook, J. N., Garos, S., Manning, J. C., Gilliland, R., ... Fong, T. (2012). Report of findings in a DSM-5 field trial for hypersexual disorder. *The Journal of Sexual Medicine*, 9(11), 2868–2877.
- Reid, R. C., Dhuffar, M. K., Parhami, I., Fong, T. W. (2012). Exploring facets of personality in a patient sample of hypersexual women compared with hypersexual men. *Journal of Psychiatric Practice*, 18(4), 262-268.
- Rothman, E. F., Kaczmarzky, C., Burke, N., Jansen, E., Baughman, A. (2015). “Without Porn... I Wouldn't Know Half the Things I Know Now”: A Qualitative Study of Pornography Use Among a Sample of Urban, Low-Income, Black and Hispanic Youth. *The Journal of Sex Research*, 52(7), 736-746.
- Sabina, C., Wolak, J., Finkelhor, D. (2008). The nature and dynamics of Internet pornography exposure for youth. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 691-693.
- Sarracino C., Scott K. M. (2009) *The Porning of America: The Rise of Porn Culture, What It Means, and Where We Go from Here*. Boston, MA: Beacon Press.
- Schroder, K. E. E., Carey, M. P., Venable, P. A. (2003). Methodological Challenges in Research on Sexual Risk Behavior: II. Accuracy of Self-Reports. *Annals of Behavioral Medicine : A Publication of the Society of Behavioral Medicine*, 26(2), 104–123.
- Sedneva, A. (2017). Analysis of internet privacy protection methods and private browsing mode. Praca dyplomowa. Dostęp: 3 czerwca 2018:
<https://digi.lib.ttu.ee/i/file.php?DLID=8903&t=1>
- Sharma, V., Marin, D. B., Koenig, H. K., Feder, A., Iacoviello, B. M., Southwick, S. M., Pietrzak, R. H. (2017). Religion, spirituality, and mental health of US military veterans: Results from the National Health and Resilience in Veterans Study. *Journal of Affective Disorders*, 217, 197-204.

- Short, M. B., Black, L., Smith, A. H., Wetterneck, C. T., Wells, D. E. (2012). A review of Internet pornography use research: methodology and content from the past 10 years. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(1), 13–23.
- Sproten, A. (2016) How Abstinence Affects Preferences – NoFap Group members study report. *Raport badawczy*. Dostęp 02 czerwca 2018: <http://www.alec-sproten.eu/language/en/2016/01/18/how-abstinence-affects-preferences/>
- StatCounter (2017) *Desktop Browser Market Share Poland*. StatCounter Global Stats. Dostęp: 15 czerwca 2018: <http://gs.statcounter.com/browser-market-share/desktop/poland>
- Stein, D. J. (2008). Classifying hypersexual disorders: compulsive, impulsive, and addictive models. *Psychiatric Clinics*, 31(4), 587-591.
- Stulhofer, A., Jurin, T., Briken, P. (2016). Is high sexual desire a facet of male hypersexuality? Results from an online study. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 42(8), 665-680.
- Symons, D. (1979). *The evolution of human sexuality*. Nowy Jork: Oxford University Press
- Schechner, S., Vascellaro, J. (2011, 5 sierpień) TV Porn Doesn't Sell Like It Used To. *The Wall Street Journal*. Dostęp: 05 czerwca 2018: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903885604576488540447354036>
- Sun, C., Bridges, A., Johnason, J., Ezzell, M. (2014). Pornography and the Male Sexual Script: An Analysis of Consumption and Sexual Relations. *Archives of Sexual Behavior*, 45(4), 983-994.
- Traen, B., Daneback, K. (2013). The use of pornography and sexual behavior among Norwegian men and women of differing sexual orientation. *Sexologies*, 22(2), 41-48.
- Traen, B., Spitznogle, K., Beverfjord, A. (2004). Attitudes and Use of Pornography in the Norwegian Population 2002. *The Journal of Sex Research*, 41(2), 193-200.
- Twohig, M. P., Crosby, J. M. (2010). Acceptance and commitment therapy as a treatment for problematic internet pornography viewing. *Behavior Therapy*, 41, 285–295.
- Voon, V., Mole, T. B., Banca, P., Porter, L., Morris, L., Mitchell, S., ... Irvine, M. (2014). Neural correlates of sexual cue reactivity in individuals with and without compulsive sexual behaviours. *PLoS One*, 9(7), e102419.

- Webb, T. L., Miles, E., Sheeran, P. (2012). Dealing with feeling: a meta-analysis of the effectiveness of strategies derived from the process model of emotion regulation. *Psychological Bulletin*, 138(4), 775-808
- Wegner, D. M. (1994). Ironic processes of mental control. *Psychological Review*, 101(1), 34-52.
- Whoishostingthis (2013) *What's Using All the Bandwidth?* Dostęp: 15 czerwca 2018: <https://www.whoishostingthis.com/blog/2013/12/09/whats-using-all-the-bandwidth/>
- Wierzba, M., Riegel, M., Pucz, A., Leśniewska, Z., Dragan, W. Ł., Gola, M., ... Marchewka, A. (2015). Erotic subset for the Nencki Affective Picture System (NAPS ERO): cross-sexual comparison study. *Frontiers in Psychology*, 6, 1336.
- Wilson, G. D. (1987). Male-female differences in sexual activity, enjoyment and fantasies. *Personality and Individual Differences*, 8(1), 125-127.
- Wordecha, M., Wilk, M., Kowalewska, E., Skorko, M., Łapiński, A., Gola, M. (2018). "Pornographic binges" as a key characteristic of males seeking treatment for compulsive sexual behaviors: Qualitative and quantitative 10-week-long diary assessment. *Journal of Behavioral Addictions*, 1-12. Dostęp: 15 czerwca 2018: <https://akademai.com/doi/full/10.1556/2006.7.2018.33>
- World Health Organization, (2017). ICD-11 (Beta Draft) – Compulsive sexual behavior disorder. Dostęp: 5 czerwca 2018: <https://icd.who.int/dev11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1630268048>
- Wright, P. J. (2013). U.S. males and pornography, 1973–2010: Consumption, predictors, and correlates. *Journal of Sex Research*, 50(1), 60–71.
- Wright, P. J., Bae, S., Funk, M. (2013). United States women and pornography through four decades: Exposure, attitudes, behaviors, and individual differences. *Archives of Sexual Behavior*, 42(7), 1131–1144.
- Young, K. (1999). Internet addiction: Symptoms, evaluation, and treatment. W: Jackson, L. (red.), *Innovations in Clinical Practice*. Sarasota, USA: Professional Resource Press.

Załączniki

Tabela Z1

Estymowane liczebności dla użytkowników internetu (Internet) oraz użytkowników stron pornograficznych w internecie (Pornografia) wraz z procentowym odsetkiem internautów/ek korzystających z internetu (%) w podziale na okres analizy oraz charakterystyki demograficzne: płeć, wiek oraz wielkość miejscowości zamieszkania. Badanie 1.

		Okres analizy (Październik dla poniższych lat)							
		2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	
Płeć	Kobiety	Internet	4103600	6181362	7718040	9056237	9806949	10855380	11785742
		Pornografia	880844	1874675	1859444	3180250	2673021	2936195	2817662
		%	21.5%	30.3%	24.1%	35.1%	27.3%	27.0%	23.9%
	Mężczyźni	Internet	4959206	6522940	7949314	9119417	9611258	10651007	11754519
		Pornografia	1877528	3176309	3173966	4879381	4464147	4873209	5726856
		%	37.9%	48.7%	39.9%	53.5%	46.4%	45.8%	48.7%
Wiek	7-12	Internet	558707	681196	1456278	1746554	2063870	1935404	808506
		Pornografia	92153	183174	394018	466542	544293	504889	210129
		%	16.49%	26.89%	27.06%	26.71%	26.37%	26.09%	25.99%
	13-17	Internet	1282764	1369644	1537219	1741926	1419758	1786267	1774773
		Pornografia	421704	618308	561922	831731	437988	675895	568727
		%	32.9%	45.1%	36.6%	47.7%	30.8%	37.8%	32.0%
	18-22	Internet	2568329	2939133	2418564	2679444	2424540	2172045	2028359
		Pornografia	1026436	1430720	994176	1451071	1160451	954209	769558
		%	39.97%	48.68%	41.11%	54.16%	47.86%	43.93%	37.94%
	23-27	Internet	1303244	1603375	2067111	2344428	2575101	2526468	2713726
		Pornografia	421154	673340	753676	1239591	1174700	1132454	1071236
		%	32.3%	42.0%	36.5%	52.9%	45.6%	44.8%	39.5%
	28-32	Internet	776060	1448735	1821123	2124976	2396134	2761838	2785759
		Pornografia	191734	583115	629144	940661	848414	1150773	1072651
		%	24.7%	40.2%	34.5%	44.3%	35.4%	41.7%	38.5%
	33-37	Internet	607293	1111151	1580551	1959205	2085774	2520429	2462092
		Pornografia	163203	418303	503594	879957	859805	967026	946937
		%	26.9%	37.6%	31.9%	44.9%	41.2%	38.4%	38.5%
38-42	Internet	632991	935776	1345796	1357317	1636561	1976554	2410302	

	Pornografia	151343	367320	394845	584668	622076	725625	906997	
	%	23.9%	39.3%	29.3%	43.1%	38.0%	36.7%	37.6%	
43-47	Internet	501651	788446	1007675	1122464	1283181	1445178	2144127	
	Pornografia	136193	303798	272681	487162	498066	511385	833011	
	%	27.1%	38.5%	27.1%	43.4%	38.8%	35.4%	38.9%	
48-52	Internet	382850	837798	1010973	1042236	972383	1120024	1889433	
	Pornografia	69587	232306	218822	416593	345703	350873	754543	
	%	18.2%	27.7%	21.6%	40.0%	35.6%	31.3%	39.9%	
53-57	Internet	260976	526424	785021	1006529	1272438	1294748	1504524	
	Pornografia	50953	125528	181656	404326	296912	359096	529342	
	%	19.5%	23.8%	23.1%	40.2%	23.3%	27.7%	35.2%	
58+	Internet	187941	462624	637043	1050575	1288467	1967432	3018660	
	Pornografia	33912	115072	128876	357329	348760	477179	881387	
	%	18.0%	24.9%	20.2%	34.0%	27.1%	24.3%	29.2%	
Wielkość miejscowości zamieszkania	Wieś	Internet	1640031	3094919	4399410	5682554	6510823	7798013	8760743
		Pornografia	456698	1237668	1483350	2559965	2479973	2952941	3175846
		%	27.8%	40.0%	33.7%	45.0%	38.1%	37.9%	36.3%
	< 20 tys. miesz.	Internet	2372939	1799092	2123713	2438181	2596117	2862865	2997718
		Pornografia	594039	826888	730049	1203387	1016540	1027758	1088385
		%	25.0%	46.0%	34.4%	49.4%	39.2%	35.9%	36.3%
	< 50 tys. miesz.	Internet	1130494	1581626	1815901	1986883	2047845	2895080	2947215
		Pornografia	363174	602335	603310	866465	796797	1071661	1129063
		%	32.1%	38.1%	33.2%	43.6%	38.9%	37.0%	38.3%
	<100 tys. miesz.	Internet	1045024	1320221	1577856	1723143	1774014	2045324	2239893
		Pornografia	394550	553212	613540	753541	719825	728627	845159
		%	37.8%	41.9%	38.9%	43.7%	40.6%	35.6%	37.7%
	< 200 tys. miesz.	Internet	911590	1337603	1391281	1655293	1772134	1484860	2005896
		Pornografia	318236	536249	399292	752670	651137	558532	743914
		%	34.9%	40.1%	28.7%	45.5%	36.7%	37.6%	37.1%
	< 500 tys. miesz.	Internet	828267	1520370	1796333	2102918	2036371	1824540	1953167
		Pornografia	267036	592490	541921	879278	560593	616446	743391
		%	32.2%	39.0%	30.2%	41.8%	27.5%	33.8%	38.1%
> 500 tys. miesz.	Internet	1134461	2050471	2562860	2586682	2680903	2595705	2635629	
	Pornografia	364639	702142	661948	1044325	912303	853439	818760	
	%	32.1%	34.2%	25.8%	40.4%	34.0%	32.9%	31.1%	

Tabela Z2

Liczba uczestników badania panelowego w kolejnych okresach analizy na poziomie danych surowych (przed procedurą ważenia i estymacji danych populacyjnych). Badanie 1.

	Okres analizy (Październik dla poniższych lat)						
	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016*
Liczba uczestników	16 883	20 143	16 647	15 087	11 425	11 543	118 721